อนุสรณ์
นางลำจวน ปิยะดำรง

พ.ร.บ.ควบคุมค่าเช่านา

และ

กฎหมายที่ควรรู้

พ.ศ. ๒๕๑๗

รวบรวมโดย

ประกิจ ปิยะดำรง

ฌาปนกิจศพ

ณ ฌาปนสถาน วัดบ่อเงิน
อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี
๔ พฤษภาคม ๒๕๑๘

อนุสรณ์

นางลำจวน ปิ่ยะดำรง

ฌาปนกิจศพ

ณ ฌาปนสถาน วัดบ่อเงิน

อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี

๔ พฤษภาคม ๒๕๑๘

คำนำ

เนื่องในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่ลำจวน ปิยะดำรง กระผมและพี่น้องได้ปรึกษากันว่าเราควรจะมีของที่ระลึกเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความดีของคุณแม่อีกสักอย่างหนึ่ง กระผมจึงได้รวบรวมกฎหมายที่ควรรู้และพระราชบัญญัติควบคุมการเช่านา พุทธศักราช ๒๕๑๗ ขึ้นเพื่อเป็นวิทยาทาน ทั้งนี้เพราะเห็นว่าพวกเราชาวบ้านที่เป็นชาวนามักจะไม่ค่อยมีใครทราบข้อกฎหมาย หรือบางทีทราบแต่ก็ไปฟังเขามา ซึ่งย่อมจะไม่เหมือนกับเราเห็นหรืออ่านด้วยตาของเราเอง นับว่าจะเป็นประโยชน์มากทั้งผู้ที่เช่านาเขาทำหรือผู้ให้เช่านาทำ เพื่อจะได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎหมาย และในการรวบรวมข้อกฎหมายนี้ได้อาศัยหนังสือกฎหมายจากมหาวิทยาลัยรามคำแหงและหนังสือเอกสารประกอบความรู้ของ คุณชลอ วนะภูติ ปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นหลัก จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้

หากการกระทำครั้งนี้มีประโยชน์แก่ท่านผู้ที่มาร่วมให้เกียรติในการฌาปนกิจศพ คุณแม่ลำจวน ปิยะดำรง บ้างไม่มากก็น้อย ข้าพเจ้าก็จะขออุทิศกุศลแห่งกรรมดีนี้ เป็นเครื่องสักการะบูชาคุณความดีของคุณแม่ เพื่อดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณแม่จะได้สู่สุขคติภพชั่วกาลนิรันดร.

จากลูก

ประกิจ ปิยะดำรง

โรงเรียนวรฑิต
จรัลสนิทวงศ์ บางกอกใหญ่
กรุงเทพมหานคร โทร. ๖๗๑๕๕๘

นางลำจวน ปิ่ยะดำรง

ชาตะ พ.ศ. ๒๔๕๘

มรณะ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๗

ประวัติและคำไว้อาลัย
คุณแม่ลำจวน ปี่ยะดำรง

คุณแม่ลำจวน ปี่ยะดำรง เกิดเมื่อวันพฤหัสบดี ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๕๙ ต. บางกระดี อ. เมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี เป็นบุตรนายแดง นางว่าน ถือธรรม เป็นบุตรคนสุดท้องของครอบครัว "ถือธรรม" สมรสกับคุณพ่อกำนันดวง ปี่ยะดำรง มีบุตร—ธิดา รวม ๖ คนคือ

๑. *นางสมจิตร์ อู่ทอง ทำกิจการโรงสีปี่ยะดำรงพานิช*

๒. *นายประกิจ ปี่ยะดำรง ทำโรงเรียนราษฎร์*

๓. *นายประเกียรติ ปี่ยะดำรง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๕ ต. คูขวาง*

๔. *นายสุธี ปี่ยะดำรง ช่างภาพไทยทีวี ช่อง ๔*

๕. *นายปรีชา ปี่ยะดำรง สำนักงานธนกิจอุตสาหกรรมขนาดย่อม*

๖. *น.ส. เพ็ญศรี ปี่ยะดำรง กำลังเรียนวิทยาลัยครูสวนดุสิต*

คุณแม่ลำจวน ปี่ยะดำรง ประกอบอาชีพทางการค้า คือเป็นเจ้าของโรงสีสืบเนื่องมาจากอาชีพเดิมของบิดามารดาตลอดชั่วอายุของคุณแม่

คุณแม่ลำจวน ปี่ยะดำรง เป็นผู้ตั้งอยู่ในศีลธรรมประกอบสัมมาอาชีพและยึดมั่นในสัจจะวาจา เคยสั่งสอนลูก ๆ ทุกคนมิให้พูดโกหก ซึ่งลูก ๆ ทุกคนก็ได้ปฏิบัติตามแทบทุกคน คุณแม่จะชอบมากถ้ามีอะไรผิดก็รับผิด ไม่ชอบการโกหก ถ้าจับได้ว่าลูกคนใดพูดโกหก จะโกรธมาก

คุณแม่ชอบทำบุญเป็นนิจ ทุกวันพระคุณแม่จะต้องไปทำบุญที่วัดเสมอ แม้บางขณะที่คุณแม่ป่วยอยู่ที่โรงพยาบาล คุณแม่ก็ยังอุตส่าห์ขออนุญาตคุณหมอไปทำบุญจนได้ คุณแม่ชอบฟังเทศน์ทางวิทยุ ถ้าพระภิกษุที่แสดงธรรม บอกบุญว่าวัดไหนหลังคาไม่มี ฝนตกหลังคารั่ว คุณแม่จะเรียกลูก ๆ ที่มีรถยนต์มอบเงินให้ไปทำบุญร่วมด้วยทันที ไม่ว่าวัดนั้นจะอยู่ใกล้หรือไกล

ในด้านถาวรวัตถุคุณแม่ได้บริจาคเงินสร้างศาลาการเปรียญ พระ-อุโบสถ กุฏิพระ ถนน สะพาน โรงเรียน โรงพยาบาลมากมาย จึงนับได้ว่าคุณแม่เป็นผู้มีอัธยาศรัย ชอบประกอบการกุศล และเป็นผู้มีความโอบอ้อม-อารีย์กับบรรดาญาติมิตรและบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะลูก ๆ ซึ่งคุณแม่จะเป็นร่มโพธิ์ให้ลูก ๆ ทุกคน พระคุณนี้ลูก ๆ ทุกคนจะจดจำและระลึกถึง และขอปฏิญาณต่อคุณแม่ว่าลูก ๆ ทุกคนจะประกอบแต่กรรมดี และปฏิบัติตามที่คุณแม่ได้เคยพร่ำสอนเหมือนขณะที่คุณแม่ยังมีชีวิตอยู่

จากผลกรรมดีที่คุณแม่ได้ประกอบไว้เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยได้ดลบันดาลให้คุณแม่สู่สุขคติในสัมปรายภพทุกประการ.

จากลูก

นางสมจิตร์ อู่ทอง
นายประกิจ ปิยะดำรง
นายประเกียรติ ปิยะดำรง
นายสุธี ปิยะดำรง
นายปรีชา ปิยะดำรง
น.ส. เพ็ญศรี ปิยะดำรง

พระราชบัญญัติควบคุมการเช่านา
พ.ศ. ๒๕๑๗

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.
ให้ไว้ ณ วันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๗
เป็นปีที่ ๒๙ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการเช่านา

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ทำหน้าที่รัฐสภา ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า "พระราชบัญญัติควบคุมการเช่านา พ.ศ. ๒๕๑๗"

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศ ในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติควบคุมการเช่านา พ.ศ. ๒๔๙๓

มาตรา ๔ ในพระราชบัญญัตินี้

"นา" หมายความว่า ที่ดินซึ่งโดยสภาพใช้เป็นที่เพาะปลูกข้าวหรือพืชไร่

"พืชไร่" หมายความว่า พืชซึ่งต้องการน้ำน้อยและมีอายุสั้น หรือสามารถเก็บเกี่ยวครั้งแรกได้ภายในสิบสองเดือน

"พืชหลัก" หมายความว่า พืชที่เป็นรายได้หลักของครอบครัว

"ทำนา" หมายความว่า การเพาะปลูกข้าวหรือการเพาะปลูกพืชไร่

"ผู้เช่านา" หมายความว่า ผู้ที่เช่านาเพื่อทำนาทั้งหมดหรือเป็นส่วนใหญ่

"ผู้ให้เช่านา" หมายความว่า ผู้ที่ให้เช่านาเพื่อทำนาทั้งหมดหรือเป็นส่วนใหญ่

"การเช่านา" หมายความว่า การเช่าหรือการเช่าช่วงโดยได้รับความยินยอมจากผู้ให้เช่า ซึ่งนาเพื่อทำนา ไม่ว่าการเช่าหรือการเช่าช่วงนั้นจะมีหลักฐานเป็นหนังสือหรือไม่ก็ตาม และหมายความรวมถึงการยินยอมให้ใช้นาเพื่อทำนาโดยได้รับค่าเช่านา และการทำนิติกรรมอื่นใดเพื่อเป็นการอำพรางการเช่าดังกล่าว

"ค่าเช่านา" หมายความว่า ผลผลิตของข้าวหรือพืชไร่ เงินหรือทรัพย์สินอื่นใด ซึ่งให้เป็นค่าตอบแทนการเช่านา และหมายความรวมถึงประโยชน์อื่นใดอันอาจคำนวณเป็นเงินได้ ที่ผู้ให้เช่านา หรือบุคคลอื่นได้รับเพื่อตอบแทนการให้เช่านา ทั้งโดยทางตรงหรือทางอ้อม

"ปี" หมายความว่า ระยะเวลาสิบสองเดือนของฤดูการทำนาแห่งท้องถิ่น

"จังหวัด" หมายความรวมถึงกรุงเทพมหานคร

"อำเภอ" หมายความรวมถึงเขตกรุงเทพมหานคร

"ตำบล" หมายความรวมถึงแขวงของกรุงเทพมหานคร

"ผู้ว่าราชการจังหวัด" หมายความรวมถึงผู้ว่าการกรุงเทพมหานคร

"นายอำเภอ" หมายความรวมถึงหัวหน้าเขตของกรุงเทพมหานคร

"กำนัน" หมายความรวมถึงหัวหน้าแขวงของกรุงเทพมหานคร

มาตรา ๕ การเช่านาให้มีกำหนดคราวละไม่น้อยกว่าหกปี การเช่านารายใดที่ทำไว้ โดยไม่มีกำหนดเวลา หรือมีแต่ต่ำกว่าหกปี ให้ถือว่าการเช่านารายนั้นมีกำหนดเวลาหกปี

เมื่อสิ้นระยะเวลาการเช่านาตามวรรคหนึ่ง ถ้าผู้ให้เช่านามิได้บอกเลิกการให้เช่านา ตามมาตรา ๓๙ และผู้เช่านายังทำนาในที่นานั้นต่อไป ให้ถือว่าได้มีการเช่านานั้นต่อไปอีกคราวละหกปี

มาตรา ๖ ในจังหวัดอื่นนอกจากกรุงเทพมหานคร ให้มีคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัดคณะหนึ่ง ประกอบด้วยผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน อัยการจังหวัด เกษตรจังหวัด เจ้าพนักงานที่ดินจังหวัด และหัวหน้าส่วนราชการประจำจังหวัดหนึ่งคน ผู้แทนผู้เช่านาประจำจังหวัดห้าคน และผู้แทนผู้ให้เช่านาประจำจังหวัดสามคน ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้ง และให้จ่าจังหวัด เป็นเลขานุการ

ในกรุงเทพมหานคร ให้คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัด ประกอบด้วยผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครเป็นประธาน ผู้แทนกรรมการปกครอง ผู้แทนกรมที่ดิน ผู้แทนกรมอัยการ ผู้แทนกรมส่งเสริมการเกษตร ผู้แทนผู้เช่านาห้าคน และผู้แทนผู้ให้เช่านาสามคน ซึ่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครแต่งตั้ง เป็นกรรมการ และให้ข้าราชการกรุงเทพมหานคร ซึ่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครแต่งตั้งเป็นเลขานุการ

การคัดเลือกผู้เช่านาและผู้ให้เช่านาเพื่อแต่งตั้งเป็นผู้แทนผู้เช่านาและผู้แทนผู้ให้เช่านา ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ร่วมกันกำหนด โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา ๗ ให้คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

(๑) วางระเบียบการกำหนดอัตราค่าเช่านาชั้นสูงสำหรับเป็นแนวปฏิบัติของคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ร่วมกันกำหนด

(๒) กำหนดผลผลิตหรือรายได้ขั้นสูงของข้าวหรือพืชไร่แต่ละประเภท ที่นิยมปลูกในจังหวัด ตามการจำแนกคุณภาพของที่ดินจากการใช้ที่ดินเพื่อการทำนา เป็นหลักในการคำนวณอัตราค่าเช่านาขั้นสูงของคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ

(๓) กำหนดท้องที่ที่ห้ามปลูกพืชไร่บางประเภทเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือการอนุรักษ์ดินและน้ำ

(๔) รวบรวมข้อมูล สถิติการเช่านาในท้องที่มอบจังหวัด โดยแยกเป็นอำเภอ ตำบล และประเมินผลเสนอสภาจังหวัดทราบทุกปี

(๕) กำหนดระยะเวลาเริ่มต้นฤดูการทำนาแห่งท้องถิ่น

(๖) พิจารณาวินิจฉัยอุทธรณ์ตามพระราชบัญญัตินี้

การกำหนดตาม (๓) ให้กำหนดล่วงหน้าก่อนฤดูการทำนาไม่น้อยกว่าสามเดือน และให้ปิดประกาศไว้ ณ ที่ว่าการอำเภอทุกอำเภอ และที่ทำการตำบลทุกตำบล

มาตรา ๘ ในอำเภอหนึ่งๆ ให้คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอคณะหนึ่ง ประกอบด้วย นายอำเภอเป็นประธาน เกษตรอำเภอ พนักงานที่ดินอำเภอกำนันแห่งท้องที่ที่มีการเช่านา หัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอหนึ่งคน ผู้แทนผู้เช่านาประจำตำบลที่มีการเช่านาห้าคน และผู้แทนผู้ให้เช่านาประจำตำบลที่มีการให้เช่านาสามคน ซึ่งนายอำเภอแต่งตั้ง เป็นกรรมการ และให้ปลัดอำเภอโทฝ่ายปกครอง เป็นเลขานุการ

สำหรับเขตในกรุงเทพมหานครเขตใด ถ้ารัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเห็นว่าไม่สมควรมีคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอตามวรรคหนึ่ง ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ระบุชื่อเขตที่ไม่ต้องมีคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ

การคัดเลือกผู้เช่านาและผู้ให้เช่านาเพื่อแต่งตั้ง เป็นผู้แทนผู้เช่านาและผู้แทนผู้ให้เช่านา ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ร่วมกันกำหนด โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา ๙ คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้.—

(๑) กำหนดอัตราค่าเช่านาขั้นสูงของพืชหลัก ตามการจำแนกคุณภาพของที่ดินแต่ละท้องที่ในเขตอำเภอ

(๒) พิจารณาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเกี่ยวกับการเรียกเก็บ หรือการชำระค่าเช่านาตามคำร้องขอของผู้ให้เช่านาหรือผู้เช่านา

(๓) อำนาจหน้าที่อื่นตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ หรือตามที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัดมอบหมาย

การกำหนดอัตราค่าเช่านาขั้นสูงตาม (๑) ให้กระทำอย่างน้อยทุกสามปี และให้ปิดประกาศไว้ ณ ที่ว่าการอำเภอ และที่ทำการตำบลทุกตำบล

มาตรา ๑๐ ให้นายอำเภอมีอำนาจหน้าที่

(๑) ให้คำปรึกษาแก่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัดเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ ในส่วนที่เกี่ยวกับการเช่านาในเขตท้องที่ของตน

(๒) ควบคุมดูแลการปฏิบัติงานของคณะกรรมการควบคุมการเช่า-นาประจำตำบลในเขตท้องที่

(๓) ประสานงานระหว่างคณะกรรมการควบคุมการเช่านา ประจำจังหวัด กับคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำตำบล และระหว่างคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำตำบลในเขตท้องที่

มาตรา ๑๑ ในการกำหนดอัตราค่าเช่านาขั้นสูงตามมาตรา ๙ (๑) ให้กำหนดเป็นผลผลิตของข้าวหรือพืชไร่แต่ละประเภท และตามหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้.—

(๑) ให้คำนึงถึงคุณภาพของที่ดินตามการจำแนกคุณภาพ ของที่ดินในแต่ละท้องที่

(๒) ให้หักค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการลงทุนทำนาของผู้เช่านา ตามหลักเกณฑ์ที่กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ร่วมกันกำหนดทั้งนี้ ไม่น้อยกว่าหนึ่งในสามของผลผลิตขั้นสูงตามประเภทของข้าวหรือพืชไร่ที่ผู้เช่านาปลูก ตามที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัดกำหนดตามมาตรา ๗ (๒) โดยให้คำนึงถึงค่าใช้จ่ายในการทำนาของผู้เช่านาในแต่ละท้องที่

(๓) ผลผลิตขั้นสูงภายหลังการหักค่าใช้จ่ายตาม (๒) แล้ว ให้กำหนดเป็นค่าเช่านาขั้นสูงได้ไม่เกินกึ่งหนึ่ง โดยให้คำนึงถึงราคาผลิตผลของพืชหลักในแต่ละท้องที่

(๔) ไม่ว่ากรณีใด ๆ จะคิดอัตราค่าเช่านาเกินกว่าที่เคยเก็บอยู่ก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับมิได้

มาตรา ๑๒ กรรมการซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งตามมาตรา ๖ หรือซึ่งนายอำเภอแต่งตั้งตามมาตรา ๘ อยู่ในตำแหน่งคราวละสามปี

กรรมการซึ่งพ้นจากตำแหน่งตามวาระอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้

มาตรา ๑๓ นอกจากการพ้นจากตำแหน่งตามวาระตามมาตรา ๑๒ กรรมการซึ่งได้รับแต่งตั้งพ้นจากตำแหน่งเมื่อ

(๑) ตาย

(๒) ลาออก

(๓) เป็นบุคคลล้มละลาย

(๔) เป็นคนไร้ความสามารถหรือคนเสมือนไร้ความสามารถ

(๕) ได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาท หรือความผิดลหุโทษ

เมื่อกรรมการพ้นจากตำแหน่งก่อนวาระ ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือนายอำเภอแต่งตั้งผู้อื่นแทน ให้กรรมการซึ่งได้รับแต่งตั้งอยู่ในตำแหน่งตามวาระของกรรมการซึ่งตนแทน

มาตรา ๑๔ นอกจากการพ้นจากตำแหน่งตามวาระตามมาตรา ๑๒ และมาตรา ๑๓ แล้ว กรรมการผู้แทนผู้เช่านาหรือกรรมการผู้แทนผู้ให้เช่านาจะพ้นจากตำแหน่งเมื่อขาดคุณสมบัติตามหลักเกณฑ์ที่กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ร่วมกันกำหนด

มาตรา ๑๕ การประชุมของคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัดหรือคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ ต้องมีกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการทั้งหมด จึงจะเป็นองค์ประชุม

ถ้าประธานไม่อยู่ในที่ประชุมให้ที่ประชุมเลือกกรรมการคนหนึ่งเป็นประธานในที่ประชุม

การวินิจฉัยชี้ขาดของที่ประชุมให้ถือเสียงข้างมาก กรรมการคนหนึ่งให้มีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

ห้ามมิให้กรรมการซึ่งเป็นคู่กรณีในกรณีพิพาทอยู่ในที่ประชุม และใช้สิทธิในการพิจารณากรณีพิพาทนั้น

มาตรา ๑๖ ในการปฏิบัติหน้าที่ ให้ประธานคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัด หรือประธานคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ กรรมการ หรือผู้ซึ่งได้รับมอบหมายจากประธานคณะกรรมการดังกล่าวแล้วแต่กรณี มีอำนาจดังต่อไปนี้.—

(๑) เข้าไปในนาหรือที่เก็บผลผลิตของผู้เช่านา ผู้ให้เช่านา หรือผู้ซึ่งเกี่ยวข้องในระหว่างเวลาพระอาทิตย์ขึ้นและพระอาทิตย์ตก เพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการเช่านา

(๒) เรียกผู้เช่านา ผู้ให้เช่านา หรือผู้ซึ่งเกี่ยวข้อง มาให้ถ้อยคำหรือชี้แจงเกี่ยวการเช่านา หรือส่งเอกสารที่เกี่ยวกับการเช่านามา เพื่อประกอบการพิจารณา

ให้ผู้ซึ่งเกี่ยวข้องอำนวยความสะดวก ช่วยเหลือ หรือให้คำชี้แจงแก่ประธานคณะกรรมการ กรรมการหรือผู้ซึ่งได้รับมอบหมายตามสมควร

มาตรา ๑๗ ค่าเช่านาให้เรียกเก็บหรือชำระเป็นรายปี ในอัตราไม่เกินอัตราขั้นสูงที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอกำหนด และให้เรียกเก็บหรือชำระเมื่อเสร็จฤดูการทำนา

ในกรณีที่มิได้มีข้อตกลงกันไว้ ให้เรียกเก็บหรือชำระค่าเช่านาเป็นผลผลิต

ในกรณีที่ค่าเช่านากำหนดเป็นเงิน ทรัพย์สิน หรือประโยชน์อย่างอื่นซึ่งมิใช่ผลผลิต ค่าเช่านาดังกล่าวต้องไม่เกินอัตราค่าเช่านาขั้นสูงที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอกำหนด ทั้งนี้ ให้คำนวณตามราคาซื้อขายผลผลิตที่ซื้อขายกันในท้องที่ที่นานั้นตั้งอยู่ ในขณะที่ค่าเช่านาถึงกำหนดชำระ

มาตรา ๑๘ ผู้เช่านามีสิทธิใช้นาที่เช่าปลูกข้าวหรือพืชไร่ได้ แต่จะปลูกพืชไร่ประเภทที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัดได้ประกาศห้ามตามมาตรา ๗ (๓) มิได้

ข้อจำกัดของผู้ให้เช่านาที่ให้ผู้เช่านาปลูกข้าวหรือพืชไร่อย่างหนึ่งอย่างใดเป็นการเฉพาะไม่ผูกพันผู้เช่านา เว้นแต่จะได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ

มาตรา ๑๙ เมื่อสภาพของนาหรือภาวะตลาดของข้าวหรือพืชไร่ได้เปลี่ยนแปลงไปและการปลูกข้าวหรือพืชไร่อื่นจะเป็นประโยชน์แก่ผู้เช่านา ผู้เช่านาจะขออนุญาตผู้ให้เช่านาใช้ที่นาที่ถูกจำกัดตามมาตรา ๑๘ วรรคสอง เพื่อปลูกข้าวหรือพืชไร่อื่นก็ได้ ถ้าผู้ให้เช่านาไม่อนุญาต ผู้เช่านาอาจยื่นคำร้องขอให้คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอพิจารณาสั่งอนุญาต

ถ้าคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอพิจารณาเห็นว่าการปลูกข้าวหรือพืชไร่นั้น จะเป็นประโยชน์แก่ผู้เช่านา และไม่ทำให้สภาพของนาเสื่อมโทรมหรือเปลี่ยนแปลงไป ให้คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภออนุญาตให้ผู้เช่านาปลูกข้าวหรือพืชไร่นั้นได้ตามกำหนดเวลาและ

เงื่อนไขที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอเห็นสมควรก็ได้ และให้แจ้งการอนุญาตดังกล่าวให้ผู้ให้เช่านาทราบ

มาตรา ๒๐ ผู้เช่านามีสิทธิปลูกพืชอายุสั้นภายหลังการเก็บเกี่ยวข้าวหรือพืชไร่ประจำปีในนาที่เช่าได้ รวมทั้งการใช้ที่นาบางส่วนทำสวนครัว เลี้ยงสัตว์ เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำหรือการปลูกไม้ยืนต้น ในเมื่อไม่ทำให้สภาพของนาเปลี่ยนแปลงหรือเป็นอุปสรรคต่อการปลูกข้าวหรือพืชไร่

ผู้ให้เช่านาจะเรียกเก็บค่าเช่านาเพิ่มเพราะเหตุที่ผู้เช่านาใช้สิทธิตามวรรคหนึ่งมิได้

มาตรา ๒๑ ในกรณีที่ผู้ให้เช่านาหรือผู้เช่านา โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ ได้ลงทุนทำการปรับปรุงนาที่ให้เช่าหรือที่เช่าโดยปรับปรุงดิน ขุดคู ทำเหมืองฝาย หรือลำรางส่งน้ำ ทำทำนบหรือคันกั้นน้ำ ปราบถางจัดระดับพื้นที่ หรือขุดถอนตอ ทั้งนี้ เพื่อให้ประโยชน์แก่การทำนามากขึ้นหรือเพื่อเพิ่มพื้นที่ทำนา แม้การกระทำนั้นจะเป็นประโยชน์แก่เจ้าของนาอื่นด้วย หรือเป็นหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องกระทำก็ตาม ผู้ให้เช่านาหรือผู้เช่านาซึ่งเป็นผู้กระทำการดังกล่าวอาจยื่นคำขอต่อคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ เพื่อขอเงินหรือผลประโยชน์ชดเชย การลงทุนที่ตนได้ใช้จ่ายไป เว้นแต่การกระทำนั้นเป็นการบำรุงรักษานาตามปกติหรือประเพณีแห่งท้องถิ่น

การยื่นคำขอเงินหรือผลประโยชน์ชดเชยการลงทุนตามวรรคหนึ่งต้องยื่นพร้อมกับรายการปรับปรุงนา และประโยชน์ที่ได้รับจากการปรับปรุง

มาตรา ๒๒ ในกรณีที่ผู้ให้เช่านาเป็นผู้ปรับปรุงนา และคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอเห็นว่า การปรับปรุงนานั้นเป็นเหตุให้ผู้เช่านาได้ผลประโยชน์มากขึ้นกว่าเดิม ให้คณะกรรมการควบคุมการเช่านา

ประจำอำเภอมีอำนาจพิจารณาปรับปรุงค่าเช่านา หรือกำหนดเงินชดเชยการลงทุนให้แก่ผู้เช่านาตามที่เห็นสมควร โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่ผู้เช่านาได้รับจากการปรับปรุงนา

มาตรา ๒๓ ในกรณีที่ผู้เช่านาเป็นผู้รับปรับปรุงนา ให้ผลผลิตหรือผลประโยชน์ที่ได้รับเพิ่มขึ้นจากการปรับปรุงนั้นตกเป็นของผู้เช่านา ตลอดระยะเวลาการเช่านาที่เหลืออยู่

หากผู้เช่านาต้องขาดจากการเช่านาก่อนสิ้นกำหนดระยะเวลาการเช่านา ด้วยเหตุผลใด ๆ ก็ดี ให้ผู้ให้เช่านาชดเชยการลงทุนปรับปรุงนาดังกล่าวตามวรรคหนึ่งให้แก่ผู้เช่านา ตามที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอเห็นสมควร

มาตรา ๒๔ ในท้องที่ใดที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอเห็นว่าการทำนาในปีใดไม่ได้ผลสมบูรณ์เพราะเหตุแห่งภัยธรรมชาติ คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอจะประกาศท้องที่นั้นเป็นท้องที่ที่เสียหาย และกำหนดค่าเช่านาให้ลดลงตามส่วนแห่งความเสียหาย หรืองดเก็บค่าเช่านาสำหรับปีนั้นก็ได้

ผู้ให้เช่านาผู้ใดเห็นว่า การทำนาของผู้เช่านาซึ่งอยู่ในท้องที่ที่เสียหายตามวรรคหนึ่ง ได้รับผลสมบูรณ์ตามปกติ หรือเสียหายไม่ถึงอัตราส่วนที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอกำหนดอาจร้องขอต่อคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอเพื่อขอเก็บค่าเช่านาตามปกติก็ได้

มาตรา ๒๕ ในปีใดการทำนาไม่ได้ผลตามปกติ โดยมิใช่ความผิดของผู้เช่านาถ้าได้รับผลผลิตต่ำกว่าสามในสี่ของผลผลิตขั้นสูงที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัดกำหนด ตามมาตรา ๗ (๒) ให้ผู้เช่านาเสียค่าเช่านาลดลงตามส่วนของผลผลิตที่ได้รับต่ำกว่าผลผลิตขั้นสูงดังกล่าว แต่ถ้าได้ผลผลิตต่ำกว่าหนึ่งในสามของผลผลิตขั้นสูง ผู้ให้เช่านาจะเรียกเก็บค่าเช่านามิได้

มาตรา ๒๖ ผู้ให้เช่านาซึ่งถูกงดค่าเช่านาตามมาตรา ๒๔ หรือเรียกเก็บค่าเช่านามิได้ตามมาตรา ๒๕ อาจร้องขอต่อคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ เพื่อเรียกเก็บค่าเช่านาเฉพาะปีต่อมาสูงกว่าอัตราที่คณะ-กรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอกำหนดก็ได้

ถ้าคณะกรรมการควบคุมการเช่นนาประจำอำเภอเห็นว่า การทำนาของผู้เช่านาในปีต่อมาได้ผลสมบูรณ์ คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอจะอนุญาตให้เพิ่มค่าเช่านาเฉพาะปีนั้นสูงกว่าอัตราที่กำหนดตามมาตรา ๙ (๑) ก็ได้ แต่จะเพิ่มให้เกินหนึ่งในห้าของอัตราดังกล่าวไม่ได้

มาตรา ๒๗ ให้ผู้ให้เช่านามีบุริมสิทธิพิเศษเหนือผลผลิตจากนาที่ให้เช่า เท่าปริมาณที่จะคำนวณเป็นค่าเช่านา

มาตรา ๒๘ ในการเช่านา ห้ามมิให้ผู้ใดกระทำการดังต่อไปนี้.—

(๑) กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดอันเป็นการข่มขู่ หรือขืนใจ ให้ผู้เช่านาต้องชำระค่าเช่านาก่อนเสร็จฤดูการทำนา

(๒) เรียกเก็บเงินมัดจำหรือเงินกินเปล่า หรือทรัพย์สิน หรือประโยชน์อื่นใดนอกเหนือไปจากค่าเช่านาที่เรียกเก็บได้ตามพระราชบัญญัตินี้

(๓) ให้ผู้เช่านาต้องมีหน้าที่หรือรับภาระอื่นเกินกว่าหน้าที่ตามกฎหมายที่ผู้เช่านาจำจะต้องมีหน้าที่ หรือรับภาระ หรือ

(๔) ให้ผู้เช่านาได้รับประโยชน์จากนาที่เช่าลดน้อยกว่าที่กำหนดไว้ในการเช่านา หรือน้อยกว่าสิทธิที่ผู้เช่านามีอยู่ตามกฎหมาย

มาตรา ๒๙ การเช่านาย่อมไม่ระงับไปเพราะเหตุโอนกรรมสิทธิ์นาที่เช่า ผู้รับโอนต้องรับไปทั้งสิทธิและหน้าที่ของผู้โอนที่มีต่อผู้เช่านาตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๓๐ ถ้าผู้เช่านาถึงแก่ความตาย และในสัญญาหรือข้อตกลงการเช่านามิได้ระบุผู้ซึ่งจะเป็นผู้เช่านาสืบแทนไว้ สามี ภริยา บุพการี หรือผู้สืบสันดานของผู้เช่านาซึ่งเป็นผู้มีประโยชน์ได้เสียเกี่ยวกับการทำนานั้น อาจแสดงความจำนงขอเช่านาต่อผู้ให้เช่านาหรือผู้แทนผู้ให้เช่านา หรือคณะ-กรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอได้ ภายในกำหนดหกสิบวันนับตั้งแต่วันที่ผู้เช่านาถึงแก่ความตาย เมื่อบุคคลดังกล่าวได้แสดงความจำนงแล้ว ให้ถือว่าผู้แสดงความจำนงนั้นเป็นผู้เช่านาสืบแทนต่อไป หากมีผู้แสดงความจำนงหลายรายและไม่สามารถตกลงกันได้ ก็ให้คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอเป็นผู้ชี้ขาด

มาตรา ๓๑ การเช่านาอาจสิ้นสุดก่อนกำหนดระยะเวลาเช่านาได้ในกรณีดังต่อไปนี้.—

(๑) เมื่อผู้ให้เช่านาบอกเลิกการเช่านาตามมาตรา ๓๒

(๒) เมื่อผู้เช่านาบอกเลิกการเช่านาเป็นหนังสือล่วงหน้าเป็นเวลาไม่น้อยกว่าสามเดือน ก่อนเริ่มฤดูการทำนา

(๓) ผู้ให้เช่านาและผู้เช่านาตกลงเลิกการเช่านา โดยทำเป็นหนังสือต่อหน้านายอำเภอหรือผู้ที่นายอำเภอมอบหมาย

(๔) เมื่อนาที่เช่าถูกเวนคืนตามกฎหมายหรือโอนไปเป็นของรัฐ-ด้วยประการอื่นทั้งนี้เฉพาะส่วนที่ถูกเวนคืนหรือโอน

การบอกเลิกการเช่านาตาม (๒) หรือการตกลงเลิกการเช่านาตาม (๓) ที่ทำไว้ขณะเช่านา หรือทำไว้ล่วงหน้าเป็นเวลาเกินกว่าหกเดือน มิให้ถือว่ามีการบอกเลิกการเช่านา หรือมีการตกลงเลิกการเช่านา

มาตรา ๓๒ ผู้ให้เช่านาจะบอกเลิกการเช่านาก่อนสิ้นกำหนดระยะเวลาการเช่านาไม่ได้ เว้นแต่ในเหตุดังต่อไปนี้.—

(๑) ผู้เช่านาไม่ชำระค่าเช่านารวมกันเป็นเวลาสองปี เว้นแต่จะมีเหตุผลที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอเห็นสมควรผ่อนผันให้

(๒) ผู้เช่านาให้เช่าช่วงนาโดยมิได้รับความยินยอมจากผู้ให้เช่านา เว้นแต่ผู้ให้เช่านารู้หรือควรจะรู้ว่าผู้เช่าช่วงนาแต่ไม่ได้คัดค้าน หรือเป็นกรณีที่ผู้เช่านาให้เช่าช่วงนาเป็นการชั่วคราวเพื่อเพาะปลูกพืชอายุสั้นภายหลังการเก็บเกี่ยวข้าวหรือพืชไร่ประจำปีแล้ว

(๓) ผู้เช่านาใช้ที่เช่านาเพื่อการอื่นนอกจากกระทำนาหรือการทำประโยชน์ตามมาตรา ๒๐ โดยไม่ได้รับความยินยอมจากผู้ให้เช่านา หรือทำให้สภาพของนาเปลี่ยนแปลงหรือเป็นอุปสรรคต่อการปลูกข้าวหรือพืชไร่

(๔) ผู้เช่านาปลูกพืชไร่ที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัดประกาศห้ามอันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา ๑๘ วรรคหนึ่ง หรือปลูกข้าวหรือพืชไร่อื่นใดที่ผู้ให้เช่านาได้ห้ามไว้ ตามมาตรา ๑๘ วรรคสอง โดยไม่ได้รับอนุญาตตามมาตรา ๑๙

(๕) ผู้เช่านาละทิ้งนาไปเกินหนึ่งปี

(๖) ผู้เช่านาทำนาน้อยกว่าร้อยละเจ็ดสิบห้าของจำนวนเนื้อที่นาที่เช่าเป็นเวลาสองปีติดต่อกัน เว้นแต่เหตุสุดวิสัย

(๗) ผู้เช่านายักย้าย ปิดบัง หรือซ่อนเร้นผลผลิตที่ได้จากนาที่เช่าหรือยินยอมให้ผู้อื่นกระทำการดังกล่าว เพื่อมิให้ผู้ให้เช่านาได้รับค่าเช่านาเต็มตามที่ตกลงกันเป็นครั้งที่สอง หรือ

(๘) ผู้เช่านาไม่ปรับปรุงการทำนาตามคำแนะนำของทางราชการหรือปล่อยให้นาทรุดโทรม ทั้งนี้ เป็นเหตุให้ผลผลิตลดลงกว่าหนึ่งในสามของผลผลิตปกติ

มาตรา ๓๓ ในกรณีที่ผู้เช่านาให้ผู้อื่นทำนาแทนหรือให้เช่าช่วงนา เพราะเหตุที่ตนต้องไปรับราชการทหารตามกฎหมายว่าด้วยการรับราชการทหาร หรือต้องไปช่วยราชการตามที่กฎหมายบังคับ ผู้ให้เช่านาจะบอกเลิกการเช่านาเพราะเหตุตามมาตรา ๓๒ (๒) หรือ (๕) ไม่ได้

มาตรา ๓๔ ผู้เช่าช่วงนาซึ่งได้ทำนาตามฤดูกาลมีสิทธิยื่นคำร้องต่อคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ เพื่อให้สั่งอนุญาตให้ตนเป็นผู้เช่านาแทนที่ผู้ให้เช่าช่วงนา

เมื่อคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอได้รับคำร้องตามวรรคหนึ่ง ให้คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอแจ้งให้ผู้ให้เช่านาทราบ และในกรณีนี้ผู้ให้เช่านามีสิทธิบอกเลิกการเช่านาตามมาตรา (๓๒) ๒

ถ้าคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอเห็นว่า ผู้ให้เช่าช่วงนาได้เช่านาโดยมิได้มีเจตนาทำนาด้วยตนเอง ให้คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอมีอำนาจสั่งให้ผู้เช่าช่วงนาเป็นผู้ให้เช่าช่วงนา และให้แจ้งคำสั่งของคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ ไปให้ผู้ให้เช่านาทราบ

ผู้เช่าช่วงนาในกรณีที่ผู้เช่านาจำเป็นต้องให้เช่าช่วงนา เพราะเหตุที่ระบุไว้ในมาตรา ๓๓ จะใช้สิทธิตามมาตรานี้ไม่ได้

มาตรา ๓๕ การบอกเลิกการเช่านาตามมาตรา ๓๒ (๑) (๒) (๓) (๔) (๕) (๖) หรือ (๗) ผู้ให้เช่านาต้องแจ้งเป็นหนังสือต่อผู้เช่านา พร้อมทั้งแสดงเหตุแห่งการบอกเลิกการเช่านา และส่งสำเนาหนังสือดังกล่าวต่อประธานคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ

เมื่อได้รับสำเนาหนังสือตามวรรคหนึ่ง ให้ประธานคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอแจ้งให้ผู้เช่านาที่ถูกบอกเลิกการเช่านาทราบ เพื่อคัดค้านการบอกเลิกการเช่านาต่อคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ

ภายในกำหนดสามสิบวันนับแต่วันที่ได้รับแจ้งจากประธานคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ ถ้าผู้เช่านาไม่คัดค้านภายในกำหนดเวลา ให้ถือว่าการบอกเลิกการเช่านามีผลเมื่อพ้นกำหนดสามสิบวันดังกล่าว

มาตรา ๓๖ ในกรณีที่ผู้เช่านาคัดค้านการบอกเลิกการเช่านาภายในกำหนดเวลาตามมาตรา ๓๕ วรรคสอง และคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอวินิจฉัยว่าการบอกเลิกการเช่านาเป็นไปโดยชอบ ถ้าผู้เช่านามิได้อุทธรณ์ต่อคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัดภายในกำหนดเวลาตามมาตรา ๔๓ ให้การบอกเลิกการเช่ามีผลนับแต่วันที่พ้นกำหนดเวลาอุทธรณ์

ในกรณีที่ผู้เช่านายื่นอุทธรณ์ต่อคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัด

ในกรณีที่ผู้เช่านายื่นอุทธรณ์ต่อคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัดตามมาตรา ๔๓ และคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัดวินิจฉัยว่า การบอกเลิกการเช่านาเป็นไปโดยชอบ ให้การบอกเลิกการเช่านามีผลนับแต่วันที่ผู้เช่านาได้รับแจ้งคำวินิจฉัยอุทธรณ์ของคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัด

มาตรา ๓๗ การบอกเลิกการเช่านาเพราะเหตุตามมาตรา ๓๒ (๘) ให้ผู้เช่านาต้องยื่นคำขอต่อประธานคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ เพื่อบอกเลิกการเช่านา

ถ้าคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอเห็นว่าผู้เช่านากระทำการตามมาตรา ๓๒ (๘) คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภออาจสั่งอนุญาตให้บอกเลิกการเช่านา หรือจะสั่งให้มีการเช่านาต่อไป โดยกำหนดเงื่อนไขอย่างหนึ่งอย่างใดที่ผู้เช่านาจะต้องปฏิบัติก็ได้

เมื่อคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ สั่งให้ผู้เช่านาปฏิบัติการอย่างหนึ่งอย่างใดตามวรรคสอง และผู้เช่านาฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามภายในระยะเวลาอันสมควรให้คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอมีคำสั่งอนุญาตให้ผู้ให้เช่านาบอกเลิกการเช่านาได้ทันที

มาตรา ๓๘ ถ้าการบอกเลิกการเช่านาตามมาตรา ๓๕ มาตรา ๓๖ หรือมาตรา ๓๗ มีผลเมื่อผู้เช่านาได้ลงมือทำประโยชน์ในนาแล้ว ให้ผู้เช่านามีสิทธิในนานั้นต่อไปจนกว่าจะเสร็จการเก็บเกี่ยวแล้ว แต่ต้องเสียค่าเช่านาตามส่วน

มาตรา ๓๙ การบอกเลิกการเช่านาเมื่อสิ้นระยะเวลาหกปีตามมาตรา ๕ จะกระทำได้เมื่อผู้ให้เช่านาประสงค์จะใช้นาที่ให้เช่าเพื่อการดังต่อไปนี้ และได้บอกเลิกการเช่านาเป็นหนังสือให้ผู้เช่านาทราบล่วงหน้า เป็นเวลาไม่น้อยกว่าหนึ่งปี

(๑) ใช้เพื่อทำการเกษตรด้วยตนเอง

(๒) ใช้เพื่อประโยชน์แห่งครอบครัวของตนตามความจำเป็น

(๓) ใช้เพื่อประโยชน์ตามผังเมืองหรือเพื่อสาธารณประโยชน์อย่างอื่น หรือ

(๔) ใช้เพื่อประโยชน์อย่างอื่นอันสอดคล้องกับประโยชน์ส่วนรวมในทางเศรษฐกิจตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดโดยระเบียบกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ให้ผู้ให้เช่านาส่งสำเนาการบอกเลิกการเช่านาตามวรรคหนึ่ง พร้อมทั้งแสดงเหตุแห่งการบอกเลิกการเช่านาไปยังคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ ภายในกำหนดสามสิบวันนับแต่วันที่ส่งหนังสือบอกเลิกการเช่านาให้ผู้เช่านาทราบ และถ้าคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอเห็นว่าผู้ให้เช่านายังไม่มีความจำเป็นรีบด่วนที่จะใช้นาตาม (๑) (๒) (๓) หรือ (๔)

และการบอกเลิกการเช่านานั้นจะทำให้ผู้เช่านาเดือดร้อนคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอจะยับยั้งการบอกเลิกการเช่านาไว้เป็นเวลาตามที่เห็นสมควร แต่ไม่เกินสองปีก็ได้

มาตรา ๔๐ ผู้ให้เช่านาซึ่งบอกเลิกการเช่านาตามมาตรา ๓๙ ต้องลงมือทำประโยชน์ในนานั้นภายในกำหนดหนึ่งปี เมื่อครบหนึ่งปีแล้วถ้าผู้ให้เช่านายังมิได้ลงมือทำประโยชน์ และผู้เช่านาเดิมแสดงความจำนงจะเช่านา ผู้ให้เช่านาต้องให้เช่านานั้น เว้นแต่ผู้ให้เช่านาจะร้องขอต่อคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอก่อนสิ้นกำหนดหนึ่งปีเพื่อขอขยายเวลา แต่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอจะอนุญาตให้ขยายเวลาออกไปอีกเกินหนึ่งปีไม่ได้

มาตรา ๔๑ ผู้ให้เช่านาจะขายนาได้ต่อเมื่อได้แจ้งเป็นหนังสือให้ผู้เช่านาซึ่งเช่านาแปลงนั้นทราบ พร้อมทั้งราคาที่จะขายและวิธีการชำระเงิน และถ้าผู้เช่านาแสดงความจำนงจะซื้อนาแปลงนั้นภายในสามสิบวันนับแต่วันที่แจ้ง ผู้ให้เช่านาต้องขายนาแปลงดังกล่าวให้ผู้เช่านาในราคาและตามวิธีการที่ได้แจ้งไว้

ถ้าผู้ให้เช่านาจะขายนาให้บุคคลอื่นในราคาและตามวิธีการชำระเงินที่แตกต่างไปจากราคาและวิธีการชำระเงินที่ได้แจ้งให้ผู้เช่านาทราบ ตามวรรคหนึ่ง ผู้ให้เช่านาต้องดำเนินการตามวรรคหนึ่งใหม่

ถ้าผู้เช่านาไม่แสดงความจำนงจะซื้อนาภายในกำหนดสามสิบวัน หรือปฏิเสธเป็นหนังสือไม่ซื้อนา หรือแสดงความจำนงจะซื้อนาแต่ไม่ชำระเงินภายในกำหนดเวลาที่ตกลงกัน ให้ถือว่าผู้เช่านาหมดสิทธิที่จะซื้อนาตามมาตรานี้

ถ้าผู้ให้เช่านาขายนาโดยมิได้ปฏิบัติตามวรรคหนึ่งหรือวรรคสอง ผู้เช่านามีสิทธิซื้อนาจากผู้ซื้อในราคา และตามวิธีการชำระเงินที่ผู้ให้เช่านาได้ขายให้แก่ผู้ซื้อ

สัญญาจะซื้อจะขายนาต้องทำเป็นหนังสือให้ผู้ให้เช่านาแจ้งหรือส่งสำเนาสัญญาให้คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำเภอทราบ ภายในสิบห้าวันนับแต่วันทำสัญญาจะซื้อจะขาย

มาตรา ๔๒ นาที่ทิ้งว่างไว้โดยไม่ได้ให้เช่าหรือทำประโยชน์อย่างอื่น เมื่อมีผู้ขอเช่าเพื่อทำนา เจ้าของนาหรือตัวแทนต้องยินยอมให้เช่า เว้นแต่เจ้าของหรือตัวแทนจะพิสูจน์ต่อคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอได้ว่า การทิ้งนาว่างไว้โดยไม่ได้ทำประโยชน์นั้นเป็นเพราะตนมีเหตุผลอันสมควร

ในกรณีที่มีผู้ขอเช่านาเพื่อทำนาหลายราย ให้คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอชี้ขาด

การขอเช่านาตามวรรคหนึ่งให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๔๓ คำวินิจฉัยชี้ขาดหรือคำสั่งของคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ ซึ่งวินิจฉัยหรือสั่งตามมาตรา ๑๙ มาตรา ๒๒ มาตรา ๒๓ มาตรา ๒๔ วรรคสอง มาตรา ๒๖ มาตรา ๓๐ มาตรา ๓๖ มาตรา ๓๗ มาตรา ๓๙ หรือมาตรา ๔๒ ผู้มีส่วนได้เสียอาจอุทธรณ์ต่อคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัด โดยทำเป็นหนังสือยื่นต่อประธานคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอได้ภายในกำหนดสามสิบวัน นับแต่วันที่ทราบคำวินิจฉัยชี้ขาด หรือคำสั่งของคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ

มาตรา ๔๔ ผู้ใดไม่อำนวยความสะดวกหรือไม่ช่วยเหลือ หรือไม่ให้คำชี้แจงแก่ผู้ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ตามมาตรา ๑๖ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๔๕ ผู้ใดเรียกหรือรับค่าเช่านาเกินอัตราขั้นสูงที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอกำหนด หรือแสดงรายการปรับปรุงนา

ตามมาตรา ๒๑ อันเป็นเท็จหรือฝ่าฝืนมาตรา ๒๘ ต้องวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๔๖ การเช่านารายใดซึ่งได้ทำไว้ก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ถ้าไม่มีกำหนดเวลาหรือมีกำหนดเวลาต่ำกว่าหกปี ให้การเช่านารายนั้นมีกำหนดหกปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ เว้นแต่ผู้เช่านาไม่ประสงค์จะเช่านาต่อไป

มาตรา ๔๗ ให้คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอกำหนดอัตราค่าเช่านาขั้นสูงตามมาตรา ๙ (๑) ให้เสร็จสิ้นภายในหนึ่งปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

ในระหว่างที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอยังมิได้กำหนดอัตราค่าเช่านาชั้นสูงตามวรรคหนึ่ง ให้ถือว่าอัตราค่าเช่านาขั้นสูงตามพระราชบัญญัติควบคุมการเช่านา พ.ศ. ๒๔๙๓ เป็นอัตราค่าเช่านาขั้นสูงที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอกำหนด ตามมาตรา ๙ (๑)

มาตรา ๔๘ การเช่านารายใดที่มีอยู่ก่อนที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ถ้าตกลงเรียกเก็บ หรือชำระค่าเช่านาเกินอัตราขั้นสูงที่กำหนดตามพระราชบัญญัตินี้ ให้ลดลงเหลือไม่เกินอัตราขั้นสูงที่กำหนดตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๔๙ ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอดำเนินการแต่งตั้งคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ ให้เสร็จสิ้นภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

ในระหว่างที่ยังไม่มีการแต่งตั้งคณะกรรมการควบคุมการเช่านาตามวรรคหนึ่ง ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือนายอำเภอ ทำหน้าที่คณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำจังหวัด หรือคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ

แล้วแต่กรณี แต่จะใช้อำนาจตามมาตรา ๗ (๒) หรือ (๓) หรือมาตรา ๙ (๑) ไม่ได้

มาตรา ๕๐ ภายในกำหนดสามปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้จัดตั้งคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำตำบลขึ้น ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

ตำบลใดที่จัดตั้งคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำตำบลขึ้นแล้ว ให้อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการควบคุมการเช่านาประจำอำเภอ เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการควบคุมเช่านาประจำตำบล

มาตรา ๕๑ ให้รัฐมนตรีว่ากระทรวงมหาดไทย และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
สัญญา ธรรมศักดิ์
นายกรัฐมนตรี

หมายเหตุ เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ.–

โดยที่พระราชบัญญัติควบคุมการเช่านา พ.ศ. ๒๔๙๓ ซึ่งใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันยังไม่เหมาะสม เพราะสภาพการทำนาเปลี่ยนแปลงไป มาตรการที่กำหนดไว้ในกฎหมายดังกล่าว จึงไม่เพียงพอ ประกอบกับวิธีการกำหนดค่าเช่านาขั้นสูง ซึ่งกำหนดไว้เป็นการแน่นอนในกฎหมายนั้น ยังไม่เป็นธรรม สมควรกำหนดตามสภาพของท้องที่และประเภทของข้าวหรือพืชไร่ที่เพาะปลูก โดยคำนึงถึงค่าใช้จ่ายในการลงทุนของผู้เช่านาด้วย จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้ขึ้น

(ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๙๑ ตอนที่ ๒๑๕ ลงวันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๑๗)

กฎหมายที่ควรรู้

เกิดมาเป็นคนจะอ้างว่าไม่รู้กฎหมายหาได้ไม่ กฎหมายจึงเวียนว่ายวุ่นวายอยู่รอบตัวเราตลอดเวลา ครั้งหนึ่งเมื่อสมัยเด็ก ๆ ก็อยากจะเรียนกฎหมาย แต่ดวงชะตาของคนจะเอาอะไรแน่นอนได้ ดังสุภาษิตที่ว่า "ความไม่แน่นอนนั่นแหละคือความแน่นอน" ปัจจุบันนี้ได้มี "มหาวิทยาลัย เปิด" คือมหาวิทยาลัยรามคำแหง เปิดโอกาสให้ศึกษาได้หลายสาขาวิชา ข้าพเจ้าเป็นบุคคลหนึ่งที่ได้สมัครเรียนสาขานิติศาสตร์ จึงทำให้เห็นความสำคัญของกฎหมายยิ่งขึ้น กล่าวคือเมื่อเข้าศึกษากฎหมายใหม่ ๆ ปรากฏว่าภาษากฎหมาย เป็นภาษาที่ตลกสิ้นดี มีอะไรแปลก ๆ ตีความผิดชนิดดำเป็นขาว หรือขาวเป็นดำเลยก็มี เมื่อมีโอกาสที่จะทำหนังสือเพื่อเป็นอนุสรณ์แด่คุณแม่ลำจวน ปียะดำรง จึงได้รวบรวมกฎหมายที่ชาวบ้านควรจะรู้เพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาตัดสินปัญหาแง่กฎหมายสำหรับชาวบ้าน เป็นเบื้องต้น พอสังเขป แต่ถ้าเป็นกฎหมายที่ลึกซึ้งกว่านี้ ท่านก็จะต้องปรึกษาหมอความ หรือทนายความอยู่ดี กฎหมายที่จะขอกล่าวถึงมีหัวข้อดังต่อไปนี้คือ

ข้อ ๑. การเกิด มนุษย์เราเริ่มเกี่ยวข้องกับกฎหมายตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา เช่น กฎหมายกล่าวไว้ว่า พ่อจะทำพินัยกรรมยกทรัพย์สมบัติให้เด็กที่ยังอยู่ในท้องของแม่ก็ได้ ถ้าเด็กตายเสียก่อนก็แล้วไป ถ้าเกิดมาไม่ตายก็เข้ารับพินัยกรรมได้ ทั้งนี้ไม่ใช่ว่ากฎหมาย สอดเข้ายุ่งกระทั่งเด็กในท้อง ความจริงก็หวังจะช่วยเด็ก เพราะอาจมีได้ว่า พ่อของเด็กตายขณะเพิ่งปฏิสนธิ ถ้าไม่เปิดช่องให้ช่วยดังกล่าวแล้วเด็กอาจจะเกิดมาในโลกนี้โดยไม่มีอะไรติดตัวเลย

เด็กอยู่ในท้อง ความจริงไม่มีฐานะเป็นคน แต่ถึงกระนั้นใครไปทำอันตรายเข้าไม่ได้ กฎหมายไม่ยอม เช่นเดียวกับศาสนาไม่ยอมให้ต่อยไข่มีตัวได้ ดังนั้น การรีดลูกจนแท้ง จึงต้องมีความผิดทั้งคนรีดและคนที่ยอมให้รีด

ในชั้นที่ ๒ ต่อมาถึงตอนคลอด กฎหมายเข้าวางระเบียบให้ผู้ใหญ่วุ่นอีก เช่น ถ้าคลอดตายหรือเรียกว่าลูกตายในท้อง เจ้าบ้านต้องรีบไปแจ้งความเสียภายใน ๒๔ ชั่วโมง นับแต่เวลาคลอด ถ้าคลอดแล้วไม่ตาย เจ้าบ้านต้องไปแจ้งความคนเกิดเสียภายใน ๑๕ วัน ถ้าลืมไปโดยไม่รู้หรือเผลอเรอจะถูกปรับถึง ๒๐๐ บาท แต่ถ้าไม่แจ้งความ โดยตั้งใจจะซ่อนเร้นมิให้บ้านเมืองรู้การเกิดการตายของพลเมือง อาจถูกจำคุกได้อีก

การพบเด็กเกิดใหม่ทิ้งอยู่ในกอหญ้าข้างถนน ผู้พบต้องแจ้งความเช่นเดียวกัน มิฉะนั้นมีความผิด

อนึ่ง มีข้อที่มักลืมไปข้อหนึ่ง คือ เมื่อแจ้งการเกิดแล้วต้องแจ้งการย้ายเข้าบ้านด้วยคือ.........เด็กจะอยู่บ้านไหนต้องแจ้งย้ายเข้าบ้านนั้น เพื่อให้ทะเบียนบ้านถูกต้องตรงกัน

ข้อ ๒. การเป็นเด็ก เมื่อคลอดออกมาแล้วตกหน้าที่พ่อแม่ต้องเลี้ยงอีก จะไปทิ้งไม่ได้ การที่ว่าต้องเลี้ยงนี้ ไม่ใช่พูดกันทางธรรมะธรรมโม ซึ่งใครทิ้งลูกก็จะบาปเต็มที แต่พูดทางกฎหมาย ซึ่งมีความผิดเห็นทันตาด้วย เด็กแม้โตแล้วถ้าใครทิ้งไว้ในที่น่ากลัวจะมีอันตราย อาจมีความผิดได้ หน้าที่เลี้ยงนี้กฎหมายกำหนดว่าจะต้องเลี้ยงจนลูกพึ่งตนเองได้ แต่ถ้าหากลูกเป็นคนพิการก็ต้องเลี้ยงตลอดไป

ต่อมาหลังจากการคลอดแล้ว ๖ เดือน ต้องมีการตั้งชื่อ โดยบิดาต้องแจ้งชื่อบุตรต่อนายทะเบียน มิฉะนั้นจะถูกปรับถึง ๒๐๐ บาท ชื่อที่ลงทะเบียนแล้วนี้ รวมทั้งนามสกุลด้วย จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงเอาตามใจชอบใน

ภายหลังไม่ได้ ใครจะเปลี่ยนต้องขออนุญาตก่อน อนึ่ง ลูกไม่มีพ่อต้องใช้นามสกุลแม่ตามกฎหมายว่าด้วยนามสกุล

เหตุแห่งการเป็นเด็กนี้ กฎหมายช่วยไม่ให้ผู้ใหญ่รังแกหรือคดโกงไว้หลายทาง เป็นต้นว่า ถ้าใครเอาเปรียบเด็ก หลอกเด็ก โกงเด็ก หรือให้เด็กส่งทรัพย์ให้ หรือให้ลงชื่อในหนังสือสำคัญอย่างใดก็ตาม ย่อมมีความผิด เด็กจะซื้อสิ่งของไว้ประจำตัวได้นิด ๆ หน่อย ๆ ตามสมควรเท่านั้น ยิ่งถ้าเป็นของร้าย เช่น ฝิ่น สุรา แล้วไม่ใช่ว่าเด็กซื้อไม่ได้เท่านั้น ผู้ขายจะต้องโทษถึงจำคุกไปด้วย เรื่องการขายสุรานั้น ห้ามมิให้ขายแก่เด็กอายุต่ำกว่า ๑๔ ขวบ นอกจากนั้นมีเรื่องการพนันอีกอย่างหนึ่ง ถ้าเจ้าบ้านใดจัดให้มีการพนันขึ้นถึงแม้มีตั๋วแล้วก็ตาม ถ้าให้เด็กเข้าไปเล่นด้วยจะต้องมีความผิด

อนึ่ง แม้เด็กจะทำผิดกฎหมายสักเท่าใดก็ไม่มีโทษ เว้นแต่เด็กนั้นจะโตมากจนรู้สึกผิดชอบแล้ว จึงจะว่ากล่าวเอาโทษแต่พอควร ถ้าจะพิจารณาตามรายละเอียดในกฎหมายแล้ว เรื่องความรับผิดชอบของเด็กเมื่อกระทำความ-ผิดจะมีดังนี้ :—

ก. เด็กอายุไม่เกิน ๗ ปี ทำผิดไม่มีโทษ

ข. อายุกว่า ๗ ถึง ๑๔ ปี ทำผิดไม่ต้องรับโทษ แต่ศาลอาจสั่งเรียกประกันทัณฑ์บนจากบิดามารดาหรือผู้ปกครอง หรือส่งไปเข้าโรงเรียนสำหรับฝึกอบรมเด็กก็ได้

ค. อายุกว่า ๑๔ ปี ๑๗ ปี กระทำผิด ถ้าศาลเห็นว่ายังเป็นเด็กอาจทำเหมือนข้อ ข. ถ้าศาลเห็นว่าพอรู้ผิดชอบแล้ว อาจได้รับโทษครึ่งหนึ่งของที่กฎหมายบัญญัติไว้

ง. อายุกว่า ๑๗ ปีถึง ๒๐ ปี กระทำผิดแล้วจะต้องได้รับโทษ แต่ศาลอาจลดโทษให้กึ่งหนึ่งหรือหนึ่งในสามก็ได้

บุคคลอายุตั้งแต่ ๒๐ ปีขึ้นไป ถือว่าเป็นผู้ใหญ่เต็มตัว เมื่อกระทำผิดแล้วจะต้องได้รับความผิดตามโทษานุโทษ และตามบทกระบิลเมืองทุกอย่าง แม้แต่กระนั้นก็อาจมีเหตุบรรเทาโทษหลายประการ เช่น การทำด้วยความจำเป็น ทำเพื่อป้องกันตัว ทำผิดด้วยความประมาท ทำเพราะจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ ทำตามคำสั่งที่ชอบ ทำโดยบันดาลโทษะเพราะถูกข่มเหง เหล่านี้โทษน้อยลงตามส่วน หรือในบางกรณีก็ไม่มีโทษเลย นอกจากนั้นในระหว่างสามีภรรยากระทำผิดบางอย่างก็ไม่มีโทษ เช่น ลักทรัพย์กัน วิ่งราวกัน ฉ้อโกงกัน ยักยอกกันรับของโจรกัน ทำให้เสียทรัพย์ บุกรุกกัน เป็นต้น

ใครจะทำกิจการอย่างใดกับเด็ก ถ้าเด็กมีแต่จะได้เปรียบประตูเดียวจึงจะทำได้ เช่น ให้เงินเด็กเปล่า ๆ หรือยกทรัพย์สมบัติให้เปล่า ๆ ก็ทำได้ แต่ถ้ายกทรัพย์สมบัติให้แล้วว่าต้องใช้หนี้แทนให้ด้วยดังนี้ไม่ได้ เรื่องลูกบุญธรรมก็เช่นเดียวกัน ลูกรับมรดกพ่อเลี้ยงได้ แต่เวลาลูกบุญธรรมมีเงินทอง พ่อเลี้ยงจะรับมรดกของลูกบุญธรรมไม่ได้ ทั้งนี้เพราะ กฎหมายกลัวว่าผู้ใหญ่จะไปรับเด็กมาเป็นลูกบุญธรรม โดยหวังสมบัติของเด็กและอาจจะเกิดฆ่าฟันกันขึ้นเพราะเห็นแก่เงินทองของเด็กได้

ดังนั้น เมื่อเติบโตขึ้นแล้วต้องให้เรียนหนังสือ จะอ้างว่ารู้หนังสือไม่มีประโยชน์ไม่อยากให้รู้ ไม่มีคนเลี้ยงควาย ไม่มีเด็กเลี้ยงน้อง อย่างนี้ไม่ได้ทั้งสิ้น ผู้ใดมีเด็กอายุ ๘ ขวบ ถึง ๑๕ ขวบ ไม่ส่งเข้าเรียนหนังสือ เพราะไม่แจ้งความต่ออำเภอจะถูกปรับ ทั้งเมื่อเข้าเรียนแล้วปล่อยปละเลยให้เด็กขาดโรงเรียนเกินเดือนละ ๗ วัน จนอำเภอต้องเตือนบ่อย ๆ ก็จะต้องถูกปรับเช่นกัน

เมื่อเด็กผู้ชายเป็นหนุ่มขึ้นจะต้องขึ้นทะเบียนทหาร กฎหมายเรื่องรับราชการทหารได้ออก เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๗ ได้วางหลักเกณฑ์เปลี่ยนแปลงไปตามกฎหมายเก่าหลายประการ จะได้นำมากล่าวในหลักการที่ควรรู้ คือ

๑. การส่งหมายเรียกเข้ารับราชการทหาร

๒. การตรวจเลือกคนเข้ากองประจำการ

ในข้อแรกแต่เดิมมาทางอำเภอจะมอบให้กำนันผู้ใหญ่บ้านเอาหมาย-เกณฑ์ไปส่งให้ผู้รับ แต่ปัจจุบันนี้กำนันผู้ใหญ่บ้านไม่ต้องเอาหมายไปส่ง ให้ผู้ที่จะถูกเกณฑ์นั้นไปรับหมายเรียกเองที่อำเภอ ซึ่งเป็นภูมิลำเนาของผู้นั้นจะไปรับที่อำเภออื่นไม่ได้ ผู้ใดจะถูกเกณฑ์ที่ไหนทางอำเภอเขาจะประกาศให้ทราบเป็นปี ๆ ไป ถ้าไปรับหมายเรียกเองไม่ได้ก็ให้ญาติผู้ใหญ่ไปรับหมายเรียกแทน ถ้าไม่ไปรับเลยจะมีความผิด

วิธีที่ทางอำเภอประกาศหมายได้กำหนดไว้ว่า ภายในเดือนตุลาคม ให้นายอำเภอประกาศและให้กำนันผู้ใหญ่บ้านป่าวร้องให้ราษฎรที่เกิดปีใด ๆ รู้ว่าเขาต้องถูกเกณฑ์ทหารแล้ว ให้ไปรับหมายเสีย (คือคนที่มีอายุย่าง ๒๑ ปี) ไม่ใช่งุบงิบไม่บอกเล่า

ส่วนเรื่อง อายุของผู้ที่จะขึ้น ทะเบียนทหารกับผู้ที่จะเข้า รับการตรวจคัดเลือกนั้นถือหลักว่าผู้ที่มีอายุครบ ๑๗ ปีบริบูรณ์ ต้องไปแสดงขึ้นทะเบียนทหารที่อำเภอที่มีภูมิลำเนา วิธีนับอายุนั้นเขาถือว่าคนเกิดปีใดก็ตาม ไม่ว่าจะเกิดต้นปี กลางปี หรือปลายปี พอสิ้นปีก็นับเป็น ๑ ขวบทั้งสิ้น

สำหรับโทษทัณฑ์ของการฝ่ายฝืนกฎหมายเรื่องนี้ เช่น ฝ่า ฝืนไม่ไปขึ้นทะเบียนทหาร จะมีโทษปรับไม่เกิน ๓๐๐ บาท หรือจำคุกไม่เกิน ๓ เดือน แต่ถ้าผิดไปแล้วไปรับผิดต่อเจ้าหน้าที่เองให้ลดโทษปรับเหลือเพียง ๑๐๐ บาท หรือจำคุกไม่เกิน ๑ เดือน ถ้าเวลาล่วงเลยมาถึงเวลา ๕ ปีแล้ว จึงนึกขึ้นได้ว่าเรายังไม่ได้ขึ้นทะเบียนทหาร และไปขอขึ้นเสียก็เป็นอันขาดอายุความไม่มีโทษ แต่จะต้องถูกเรียกตัวเข้าตรวจคัดเลือกจับใบดำใบแดงเหมือนคนอื่น ๆ ถ้าเวลาล่วงเลยมาถึงอายุ ๓๐ ปีบริบูรณ์แล้วเจ้าหน้าที่จะรับขึ้นทะเบียนพร้อมกับ

ปลดเป็นกองหนุนเลย ไม่ต้องเข้ารับราชการทหาร สำหรับโทษของผู้ที่ฝ่าฝืน ไม่ไปให้คณะกรรมการตรวจคัดเลือกเข้ากองประจำการ ภายหลังที่ได้รับหมายเรียกของอำเภอไปแล้ว เป็นโทษที่หนักมาก คือ จำคุก ๓ ปี อย่างเดียว ไม่มีโทษปรับ ผู้สมรู้ก็มีความผิดด้วย การที่วางโทษแรงอย่างนี้ก็เพื่อกันไม่ให้คนหนีทหาร

มีข้อสังเกตุอีกบางประการเกี่ยวกับเรื่องทหาร คือ

๑. ภูมิลำเนาเขาให้ถือภูมิลำเนาของบิดามารดาหรือผู้ปกครอง ไม่ใช่ภูมิลำเนาของผู้ต้องขึ้นทะเบียนทหาร เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะย้ายไปอยู่ที่ใดก็จะต้องกลับไปขึ้นทะเบียนทหารที่บ้านของบิดามารดา หรือของผู้ปกครองเสมอไป ขึ้นที่อื่นไม่ได้เจ้าหน้าที่เขาไม่รับขึ้น

๒. ลูกคนต่างด้าวที่เคยได้รับการยกเว้นไม่ต้องเป็ททหารนั้น บัดนี้ไม่ได้รับการยกเว้นแล้ว คือต้องเข้าเป็นทหารเหมือนคนไทยอื่น ๆ ทั้งปวง

๓. การทำร้ายร่างกายตนเอง โดยปกติแล้วไม่มีความผิด แต่สำหรับการตรวจคัดเลือกทหารนี้มีข้อยกเว้นพิเศษ คือ ผู้ใดทำร่างกายตนเองหรือให้ผู้อื่นทำเช่นทุบตีให้เป็นริ้วรอยทั้งตัว หรือฉีดยาให้เป็นผื่นคันทั้งตัว เพื่อจะให้พ้นจากการต้องเข้ารับราชการทหาร มีความผิดอาจถูกจำคุกถึง ๔ ปี

๔. ทหารกองเกินหรือกองหนุน ย้ายที่อยู่ต้องแจ้งนายอำเภอภายใน ๒๐ วัน นอกเหนือจากที่แจ้งย้ายตามกฎหมายทะเบียนราษฎร์

๕. ทหารกองเกินหรือกองหนุน เมื่อได้รับอนุญาตให้เปลี่ยนชื่อตัวหรือชื่อสกุลแล้วต้องแจ้งนายอำเภอ ภายใน ๓๐ วัน นอกเหนือจากการขอเปลี่ยนในทะเบียนบ้านตามกฎหมายทะเบียนราษฎร์

๖. พระภิกษุ สามเณร นักบวช และครู ที่ได้รับยกเว้นไม่ถูกเรียกเข้ากองประจำการ เมื่อหมดเหตุที่ขอยกเว้นแล้ว ไม่ไปแจ้งนายอำเภอภายใน ๓๐ วัน จะมีโทษทั้งจำและทั้งปรับ

๗. ใบสำคัญกองเกินหรือกองหนุนชำรุดสูญหาย ต้องแจ้งนายอำเภอ ภายใน ๓๐ วัน เพื่อรับใหม่.

อนึ่ง ในปีเดียวกับการขึ้นทะเบียนทหารแล้ว (อายุ ๑๗ ปี) ราษฎรไทยหญิงทุกคนต้องมีบัตรประจำตัวประชาชน ถ้าไม่มีอาจถูกปรับได้ถึง ๕๐๐ บาท และถ้าเจ้าพนักงานตรวจบัตร เช่น ปลัดอำเภอ หรือนายตำรวจเขาเรียกดูบัตรแล้วเราไม่มีให้ดูก็จะถูกปรับได้ถึง ๒๐๐ บาท เช่นกัน

เพราะฉะนั้น เมื่อผู้ใดไปขึ้นทะเบียนทหารแล้ว ก็ควรไปยื่นคำขอมีบัตรประจำตัวประชาชนเสียในวันเดียวกัน จะได้ไม่ต้องไปอำเภอหลายหน

วิธีขอมีบัตรประจำตัวประชาชน ต้องทำดังนี้ :—

๑. ไปอำเภอ (ไปที่อื่นทำไม่ได้ ต้องอำเภอแห่งเดียว)

๒. ยื่นคำร้องขอมีบัตร (เจ้าหน้าที่เขามีแบบและเขียนให้เปล่าไม่ต้องเสียเงิน อากรแสตมป์ก็ไม่ต้องปิด)

๓. ผู้อยู่ในเขตเทศบาล ต้องนำสำเนาทะเบียนบ้านไปแสดงด้วย

๔. ชำระค่าธรรมเนียม ๕ บาท แล้วเขาจะถ่ายรูปให้เสร็จและให้ใบรับ (สีเหลือง) มายึดไว้หนึ่งใบ พร้อมกับนัดวันให้ไปรับบัตรภายหลังโดยนำบัตรสีเหลืองไปด้วย

บัตรประจำตัวประชาชนทำครั้งหนึ่งคุ้มไปได้ ๖ ปี ครบ ๖ ปีแล้วต้องไปขอมีใหม่ภาย ๖๐ วัน นับแต่วันครบ และเมื่อจะทำใหม่ต้องเอาใบเก่าไปคืนด้วย

อย่าลืมว่าการทำบัตร เขาถือทะเบียนบ้าน หรือที่เรียกกันว่าสำมะโนครัวเป็นหลัก ถ้าเราไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านใด จะไปขอทำบัตรเขาก็ทำให้ไม่ได้ เพราะฉะนั้น การที่จะไปขอบัตร ต้องตรวจสำมะโนครัวเสียให้ถูกต้องเรียบร้อยก่อนมิฉะนั้นจะเสียเวลาแล้วก็พาลบ่นเอาพวกอำเภอแย่ไปตาม ๆ กัน

ข้อยกเว้นมีอยู่ทางหนึ่ง คือ คนแก่อายุ ๗๐ ปีบริบูรณ์แล้ว ไม่ต้องทำบัตรประจำตัวประชาชน

ข้อ ๓ การแต่งงาน เพื่อพ้นจากเหตุการณ์ในวัยต้นมาแล้วก็บวชตามประเพณีไทย แล้วก็ไปจับใบดำใบแดงเป็นทหารดังได้กล่าวมาแล้ว ถ้าถูกใบแดงก็ต้องเป็นทหาร ถ้าได้ใบดำก็มักรีบหาเมีย แต่บางคนจะได้ใบดำหรือใบแดงก็ต้องมีเมีย คอยไม่ได้ การมีเมียนี้จะต้องตบแต่งกันตามประเพณี แต่ที่มีโดยไม่แต่งก็มาก คือลักพาหนีวิธีนี้ไม่สนับสนุน เพราะทำให้วิวาทกันไม่สิ้นสุดต้องสมัครสมานกันหลายครั้งหลายคน บางครั้งแพงกว่าการแต่งงานเสียอีกการแต่งงานก็ไม่ใช่ของง่ายนัก ไม่ใช่ว่าใคร ๆ ก็แต่งกันได้ กฎหมายกำหนดให้ผู้ชายต้องมีอายุ อย่างน้อย ๑๗ ปี และหญิง ๑๕ ปี ต่ำกว่านี้ถึงจะอยู่กินด้วยกันก็ไม่ถือเป็นผัวเมียเว้นแต่ชาวไทยอิสลาม ถ้าชายหญิงที่จะแต่งงานอยู่กินด้วยกันมีอายุต่ำกว่า ๒๐ ปีบริบูรณ์ เรียกว่ายังไม่บรรลุนิติภาวะ คือยังไม่เป็นผู้ใหญ่พอ จะต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาเสียก่อน ถ้าบิดามารดาเสียก่อน ถ้าบิดามารดาไม่ยอมนายทะเบียนให้ไม่ได้ ถ้าผู้หญิงมีอายุน้อยไม่ถึง ๑๓ ปี ผู้ใดไปอยู่กินด้วยกันจะต้องลงโทษทางอาญา แม้เด็กจะยินยอมก็ตาม ส่วนเรื่องที่ผู้หญิงแก่ได้เด็กชายอายุน้อยสักเท่าใดก็ตามเป็นสามี ควรสังเกตว่ากฎหมายไม่เอาโทษ

แบบวิธีของการแต่งงานนั้น กฎหมายเดี๋ยวนี้ประสงค์จะให้ทำกันง่าย ๆ กล่าวคือพากันไปจดทะเบียนกันเงียบ ๆ ที่อำเภอก็เป็นผัวเมียกันได้แล้ว โดยถือเอาการจดทะเบียนเป็นสำคัญแต่ประการเดียวเท่านั้น เพราะเช่นนี้ถ้าจะแต่งงานโดยวิธีป่าวร้องเชิญชวนให้ญาติพี่น้องเพื่อนฝูงมาเป็นพยานตั้งมากหมายก็ตาม และแม้จะมีการสวดมนต์รดน้ำ และการรื่นเริงต่าง ๆ เป็นต้น แต่ไม่ได้จดทะเบียนคู่สมรสนั้นก็ไม่ใช่ผัวเมียกันตามกฎหมายเลย

การจดทะเบียนนี้ ชาวบ้านมักว่าไม่สำคัญ และว่าเชื่อใจกันดีกว่า ตั้งแต่กฎหมายออกมาแล้วจำนวนคนที่ไปจดทะเบียนก็เต็มที การไม่จดทะเบียน ใครไม่จดก็ไม่มีโทษทัณฑ์อันใด เพราะไม่ใช่กฎหมายส่วนอาญา แต่เมื่อคิดถึง ว่าได้ผู้หญิงมาคนหนึ่ง เราว่าเป็นเมียเรามีพยานมาก แต่กฎหมายว่าไม่ใช่ คนอื่น ๆ ที่รู้กฎหมาย เขาก็ถือว่าไม่ใช่เมียเรา เพราะไม่ได้จดทะเบียน ตกลง ว่าใคร ๆ ทุกคนอาจมาเป็นผัวของเมียเราได้อีก โดยชอบด้วยกฎหมายทั้งนั้น ดังนั้นแล้วควรนึกดูให้ดีว่าบางทีถ้าให้ไปถูกจำคุกหรือถูกปรับจนหมดตัวเสียยัง จะดีกว่าความที่จะให้เสียฐานะทั้งหลายแห่งการเป็นเจ้าผัวไป

เหตุที่ต้องจดทะเบีนนี้ มีผลแปลกอีกอย่างหนึ่งคือ การบังคับให้ แต่งงานอย่างสมัยก่อนทำไม่ได้ เพราะถ้านายทะเบียนเกิดรู้ว่าไม่สมัครใจกัน ก็ไม่รับจดทะเบียนให้พ่อแม่สมัยโบราณที่อยู่มาจนพบเข้ากับกฎหมายนี้ คงไม่ ชอบใจที่กฎหมายออกมายุงในทำนองส่งเสริมลูกหลานให้เลือกคู่ได้โดยเสรี แต่ก็เป็นการชอบด้วยความยุติธรรมดีอยู่ ประเทศบ้านเมืองไหนที่เจริญแล้วก็มี กฎหมายอย่างนี้ทั้งนั้น การที่ชายหญิงคนใดจะได้คู่ไปล่มหัวจมท้ายด้วยกัน๒คน เขาไม่เกี่ยวแก่ชีวิตของคนอื่น ๆ เลย ส่วนที่จะต้องให้ผู้ปกครองยินยอมพร้อมใจ ด้วยกับลูกหลานในการเลือกคู่นั้นก็ยังใช้อยู่ เฉพาะเรื่องที่คู่สมรสยังเยาว์วัยอยู่

ข้อที่ว่าต้องจดทะเบียนจึงจะถือเป็นผัวเมียนั้น ผู้ที่อยู่กินเป็นผัวเมีย กันมาก่อนวัน ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ไม่ต้องร้อนใจ เพราะถือว่าที่เป็นมา แล้วก็แล้วกัน ชายอาจมีเมียไว้ก่อนแล้วมาก ๆ ก็ได้ไม่ห้ามแต่หลังวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ จะมีได้เพียงคนเดียว เหลือนอกนั้นถ้าจะมีอีกก็ไม่ใช่เมีย แต่ถ้าผู้ชายบางคนจะโดนหลงลืมหรือจงใจก็ตาม ไปจดทะเบียนกับหญิงอื่นไว้ หลายรายแล้ว รายแรกที่สุดเท่านั้นที่ได้ชื่อว่าเป็นเมีย นอกนั้นไม่ใช่

ความเกี่ยวพันระหว่างสามีภรรยาหรือเรียกว่าเรื่องผัว ๆ เมีย ๆ นั้น ยังมีอีกหลายประการ กล่าวคือ

ประการแรก กฎหมายเขียนว่า สามีภรรยาจะต้องอยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภรรยา ซึ่งนับเป็นหลักที่กว้างมาก แต่ก็น่าเห็นใจคนออกกฎหมายเหมือนกัน เพราะจะเขียนให้แคบไม่ได้ เช่นผัวเป็นคนค้าขายต่างประเทศนาน ๆ มาอยู่กับภรรยา จะหาว่าเขาเหินห่างไม่ได้ แต่ถ้าคนที่ไม่ได้หากินอย่างนั้นแล้ว ๒—๓ เดือน มานอนกับภรรยาหนหนึ่งก็นับได้ว่าไม่ได้อยู่กินกันฉันท์สามีภรรยา

ที่ว่าอยู่กินฉันท์สามีภรรยานั้น ไม่ได้หมายความว่าอยู่ไป ๆ พอหิวก็กินกันเท่านั้น อยู่กินหมายถึงหลับนอนด้วย และหลับนอนนั้นไม่ได้หมายถึงนอนหลับอย่างเดียว ถ้าขืนนอนหลับทุกวันภรรยาฟ้องหย่าได้ ตามประมวลแพ่งมาตรา ๑๕๐๐ (๓)

ประการที่สอง สามีภรรยาต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกัน ข้อนี้หมายถึงว่าไม่ว่าจะยากดีมีจน สบายก็สบายด้วยกัน ลำบากก็ลำบากด้วยกัน ผัวเป็นเศรษฐีใหญ่ปล่อยให้เมียขายกล้วยปิ้ง จะเรียกว่าอุปการะเลี้ยงดูกันไม่ได้ หรือว่าเมียเป็นคหบดีมีสวนทุเรียนตั้ง ๑๐๐ ไร่ แต่ไม่ยอมให้ผัวกินทุเรียนเลย กลับให้ขี่สามล้อทุก ๆ วันอย่างนี้ก็ถือว่าไม่รักกันจริง

ประการที่สาม การแต่งงานไม่ก่อให้เกิดสิทธิที่ผัวจะทุบตีเมียเล่นได้ ผัวบางคนยามเมาขึ้นมาต้องตีเมียให้บาดเจ็บทุกที ซึ่งทำให้เสียนิสัย ถ้าอยากจะตีจริง ๆ กฎหมายอนุญาตเพียงหยิกเบา ๆ พอหอมปากหอมคอ อย่าให้ถึงมีบาดเจ็บ ที่ว่าบาดเจ็บนั้นหมายถึงเลือดตกยางออก แต่นี่เป็นเพียงความหมายเคร่า ๆ จะเอาละเอียดจริง ๆ ต้องไปอ่านกฎหมายอาญาว่าแค่ไหนถือเป็นบาดเจ็บ และแค่ไหนไม่เป็นบาดเจ็บ อย่างไรก็ตามคำว่า "เจ็บ" นี้หมายถึง

เจ็บกายแน่นอน ถ้าเจ็บใจจะเจ็บสักเท่าไรกฎหมายก็ไม่เห็นพูดถึงความจริง สุนทรภู่หรือคนเดินถนนก็รู้ว่าการเจ็บใจนั้น มันร้ายกว่าเจ็บกายมากหนักหนา คนเราก่อนที่จะทำให้คนอื่นเจ็บกายนั้นมักเป็นด้วยความเจ็บใจ คือเจ็บใจนำ-หน้า แล้วเจ็บกายตามหลัง แต่ที่เจ็บทั้งกายทั้งใจพร้อมกันก็พอหาได้

ประการที่สี่ การแต่งงานไม่ทำให้ผัวด่าเมียเล่นได้ หรือแม้เมียจะด่าผัวก็ไม่ได้เช่นกัน แล้วก็ไม่ใช่แต่จะห้ามด่าตัวเท่านั้น ด่าพ่อแม่ของเขาไม่ได้ด้วย จะเห็นได้ว่าการแต่งงานนั้นลำบากต้องประหยัดกิริยามาก การแต่งงานทำได้ต้องเอาใจเมีย และต้องเอาใจแม่ยายด้วย การที่กฎหมายเขียนห้ามด่านี้ ไม่ได้หมายความว่าด่าแล้วจะติดคุกติดตะรางหามิได้ เพียงแต่ว่าทำให้เมียเขาฟ้องหย่าเท่านั้นเอง

ประการที่ห้า ในระหว่างผัวเมีย ผัวเป็นหัวหน้าและเป็นผู้เลือกที่อยู่กฎหมายเขียนไว้อย่างนี้ชัดแจ้ง แต่มีเมียบางคนตั้งตัวเป็นหัวหน้า เอาผัวเป็นลูกน้อง คนไทยอย่างนี้มีมาก ไม่รู้ว่ามีอะไรกลัวเกรงกันอยู่ ผัวบางคนปกครองคนอื่นได้หลายหมื่นหลายพัน แต่พอเข้ารั้วบ้านของตัวเองต้องค่อย ๆ ย่องกลัวเมียจะตื่น อย่างนี้ถือว่าทำนอกคอกไปจากที่กฎหมายกำหนดไว้ นับว่าประพฤติผิดกฎหมายของบ้านเมืองก็ได้

ประการที่หก การเป็นผัวเมีย ทำให้เมียหมดความสามารถในเรื่องการทำสัญญาต่าง ๆ บางประการไป แต่ผัวไม่หมด คือกฎหมายไม่ได้จำกัดความสามารถของผัวจำกัดแต่เมีย จะว่ากฎหมายไม่ยุติธรรมก็ไม่ได้ เพราะกฎหมายออกมาจากสภา หรือจะพูดว่าออกโดยราษฎรเห็นชอบก็ว่าได้ เมื่อยอมเขาแล้วจะไปนินทาภายหลังอีกไม่ควรผู้หญิงนั้น ถ้าไม่แต่งงานและมีอายุครบ ๒๐ ปี จะทำสัญญาอะไร ๆ ในโลกนี้ได้ทุกอย่างแต่ถ้าไปแต่งงานเข้าแม้อายุ ๗๐–๘๐ ปีแล้ว กลับเป็นคนที่กฎหมายสมมุติว่าทำอะไรเองไม่ได้ ต้องได้รับอนุญาตจาก

สามีก่อน เพราะเศรษฐกิจกระเทือนถึงกัน ที่ว่าทำอะไรเองไม่ได้นั้น หมายถึงการทำสัญญาที่จะมีผลผูกพันถึงทรัพย์สมบัติ ระหว่างผัวเมียเท่านั้นเช่นไปยืมเงินเขา หรือจำนำ จำนอง ซื้อหรือขายของเป็นต้น ถ้าเมียมีสมบัติส่วนตัวเช่นแหวนหมั้น จะขายเสียก็ได้ไม่ต้องรอรับอนุญาตสามี เพราะเป็นของส่วนตัวโดยแท้ที่ว่าเมียซื้อของขายของไม่ได้ หมายถึงการซื้อขายรายใหญ่ ๆ ที่จะมีผลกระเทือนถึงสมบัติของผัวด้วย ถ้าเป็นรายย่อยและเป็นการใช้จ่ายประจำครอบครัวแล้ว ก็ไม่ต้องรอให้อนุญาต เช่น ไปจ่ายตลาดไม่ต้องติดใบอนุญาตของสามีไว้ที่ตะกร้า เมียทำได้เองจะไม่ชำระสตางค์เขานั้นไม่ได้

ประการที่เจ็ด การเป็นผัวเมียก่อให้เกิดสิทธิประหลาดขึ้นอย่างหนึ่ง คือผัวลักเงินเมียไม่มีความผิด และเมียลักเงินผัวก็ไม่มีความผิด ลักเอาสักเท่าใดก็ได้ ขออย่างเดียวอย่าด่า ถ้าด่าเป็นมีเรื่องดังกล่าวแล้ว สิทธิในการลักขโมยนี้ต้องระวังให้ดีว่าหมายเฉพาะระหว่างผัวเมียเท่านั้น คนอื่นไม่ได้ เช่นจะเผลอไปหยิบของแม่ยายเข้าด้วยไม่ได้ ถ้าแม่ตัวเองค่อยยังชั่วหน่อย คือกฎหมายลงโทษกึ่งหนึ่ง สิทธิประหลาดนี้ไม่ได้หมายเฉพาะแต่ลักทรัพย์ แต่หมายถึงเรื่องยักยอกฉ้อโกง ตลอดจนการบุกรุกทำให้เสียทรัพย์ด้วย สิ่งเหล่านี้ถ้าเกิดขึ้นระหว่างผัวเมีย (ไม่ใช่แม่ยาย) แล้วท่านว่าหาความผิดมิได้เลย

แต่ต้องระวังอีกอย่างคือคำว่า "ผัวเมีย" นี้น่าจะหมายถึงผัวเมียที่จดทะเบียนถูกต้อง ถ้าอยู่กินกันเฉย ๆ ไม่ได้จดทะเบียน อย่างไปลักทรัพย์เขาเข้า เว้นแต่นักกฎหมายเขาจะเอื้อเฟื้อแปลไปในทางไม่มีเจตนา เพราะฉะนั้นผัวที่ไม่ค่อยจะไว้ใจเมียของตัวแล้วต้องรีบไปจดทะเบียนเมียเสียให้มั่นคงและการจดทะเบียนนั้นต้องอย่าลืมว่า ต้องจดที่อำเภอ ถ้าจดผิดที่ก็ไม่เป็นผัวเมียกันอีก

ประการที่แปด การที่เป็นผัวเมียกันคนรู้เห็นทั้งเมือง แต่ไม่ได้จดทะเบียนจนกระทั่งลูกตั้งหลายคนนั้น ความสัมพันธ์อย่างผัวเมียตามกฎหมายไม่เกิดขึ้นเลย คือข้อความที่กล่าวมาแล้วเจ็ดประการนั้น ใช้บังคับแก่ผัวเมียชนิดไม่จดทะเบียนไม่ได้ แม้นามสกุลของผัวก็ไม่มีสิทธิจะใช้ แต่มีปัญหาอยู่บ้างในเรื่องทรัพย์สินที่ทำมาหากินด้วยกันมาจนผลิตดอกออกผลมากมาย จะแบ่งสมบัติกันอย่างไรถ้าแยกกัน เรื่องนี้เคยมีคำพิพากษาฎีกาให้ชายหญิงต่างมีส่วนได้คล้ายเป็นผัวเมียกันตามกฎหมาย เพราะเขาร่วมทำมาหากินด้วยกันมาโดยชอบเหมือนเข้าหุ้นส่วนค้าขายกัน

ต่อไปนี้จะขอกล่าวเรื่องเงิน ๆ ทอง ๆ และทรัพย์สินระหว่างผัวเมียบ้าง ในโลกนี้คนเราถ้าต่างคนต่างอยู่เสียมันก็ไม่มีเรื่อง แต่ทีนี้ไม่ต่างคนต่างอยู่คือเกิดไปแต่งงานกันเข้า เรื่องทรัพย์สินต่าง ๆ จึงพัลวันกันจนเป็นเหตุให้เกิดคดีรกโรงศาลสางกันไม่หมดจนทุกวันนี้ ขึ้นชื่อว่าคนจะทะเลาะกันด้วยเรื่องใดยิ่งไปกว่าทรัพย์สมบัติไม่มีแล้ว สมบัติที่เกิดขึ้นเพราะความเป็นผัวเมียคู่ใดคู่หนึ่งมีหลายอย่าง มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันดังนี้

๑. **สินสอด** หมายถึงสินที่ฝ่ายชายเอาไปสอดให้ฝ่ายหญิง เพื่อตอบแทนการที่หญิงยอมสมรส หากไม่มีการสมรสต้องคืน จะว่ากันไปแล้วก็เหมือนติดสินบนให้เขาจัดการสมรสให้ เป็นเรื่องที่ผู้ใหญ่ต่อผู้ใหญ่ให้กันก็ได้ เด็กให้ผู้ใหญ่ก็ได้ เด็กต่อเด็กให้กันก็ได้ แต่ถ้าให้เด็กเขามักไม่เรียก "สินสอด" กลายเป็น "ของหมั้น" ไปสินสอดนี้จะให้ก็ได้ไม่ให้ก็ได้ ครั้งหนึ่งเคยเรียกว่าค่าน้ำนม สมัยนี้ไม่ค่อยมีสินสอดกับของหมั้นเหมือนกันที่ว่าต้องให้ฝ่ายชายเป็นฝ่ายเสียเสมอไป และจะเป็นทองเงิน ตะกั่ว ดีบุก หรือแร่ธาตุสิ่งใดก็ได้ไม่จำกัด แต่ถ้าเป็นโฉนดแล้วเห็นว่าไม่ได้เพราะโฉนดคือ

กระดาษ การให้โฉนดคือให้กระดาษไม่มีผลอย่างใด เพราะไม่ได้ทำโอนอย่างถูกต้อง

๒. ทองหมั้น โบราณเรียกทองหมั้น เพราะใช้ทองกันเป็นธรรมเนียมสมัยใหม่เรียกว่า ของหมั้น เพราะไม่ใคร่ใช้ทองกันแล้ว ของหมั้นต้องให้ก่อนสมรสให้หลังไม่ได้ เมื่อสมรสแล้วของหมั้นต้องตกเป็นสมบัติส่วนตัวของหญิง ชายจะไปแตะต้องไม่ได้ ของหมั้นจะให้กันเป็นบางส่วนไม่ได้ เช่นให้เงิน ๑๐๐๐ บาท แต่ว่าในชั้นนี้ให้เพียง ๑๐๐ บาทก่อน แต่งแล้วจะให้อีก ๙๐๐ บาท อย่างนี้ไม่ได้ คงเป็นของหมั้นจริง ๆ เพียง ๑๐๐ บาทเท่านั้น

๓. กองทุน คือทรัพย์สินที่แต่ละฝ่ายนำมากองไว้ จำนวนเท่าหรือไม่เท่าก็แล้วแต่ หรือฝ่ายหนึ่งอาจเอาเงินมากอง อีกฝ่ายหนึ่งเอาของหรือที่ดิน เมื่อสมรสกันแล้วก็มอบให้คู่สมรสไปทำกิน ทรัพย์สินประเภทนี้ไม่มีเขียนไว้ในกฎหมาย คือไม่เป็นข้อบังคับ จะทำกันหรือไม่ก็ได้ ถ้าให้กันก่อนจดทะเบียนก็มักถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของสินเดิม ถ้าให้เมื่อจดทะเบียนแล้วก็มักถือว่าเป็นสินสมรส

๔. ของรับไหว้ ตามธรรมดาสมรสกันแล้ว ผัวหนุ่มเมียสาวก็เที่ยวตระเวนไหว้ญาติผู้ใหญ่ของแต่ละฝ่าย การไหว้นี้บางทีก็ได้ทรัพย์ บางทีก็ได้พร ถ้าได้พรก็ไม่เป็นสินสมรส เพราะพรเป็นแต่เพียงกาซที่ออกจากปากคน แต่ถ้าได้ทรัพย์ถือว่าเป็นสินสมรส

๕. เรือนหอ คือเรือนที่ชายปลูกในที่ดินของหญิง ไม่ว่าผู้ชายจะปลูกเองหรือพ่อของผู้ชายจะปลูกให้เพื่อให้เป็นที่อยู่ของคู่สมรส เมื่อได้สมรสกันแล้ว เรือนหอนี้ไม่มีบัญญัติไว้ ในกฎหมายว่าคืออะไรและไม่เป็นบทบังคับว่าชายทุกคนต้องปลูกเรือนหอจะไม่ปลูกก็ได้ แต่ตามประเพณีแล้วบ้านที่หญิงปลูกเขาไม่เรียกเรือนหอ เพราะเรือนหอ เพราะเรือนหอชายต้องปลูกเสมอไป

ถ้าหญิงปลูกจะเรียกหอรักหรือหออะไรไม่ขัดข้อง แต่จะเรียกเรือนหอ จะทำให้หลักกฎหมายเขาเสียไป เรือนหอต้องปลูกก่อนสมรส ถ้าสมรสแล้วไม่เรียกเรือนหอ เช่นหญิงชายอยู่กันมาตั้ง ๒๐ ปี แล้วปลูกบ้าน บ้านนี้จะเรียกเรือนหอไม่ได้ ต้องเรียกบ้านวันยังค่ำ และบ้านเช่นนี้ต้องถือว่าเป็นสินสมรส ส่วนเรือนหอแท้ ๆ นั้นไม่ใช่สินสมรส ไม่ใช่สินเดิม แต่เป็นสินพิเศษ ซึ่งกฎหมายแห่งมาตรา ๑๕๑๖ บัญญัติว่าถ้าผัวเมียขาดกัน ผัวรื้อเรือนหอไปแล้ว แต่ถ้าเป็นตึกจะว่าอย่างไรเพราะตึกรื้อแล้วก็เป็นเศษอิฐ ท่านจึงบัญญัติไว้ต่อไปว่า ให้หญิงรับซื้อแล้วใช้เงินแก่ชาย ถ้าหญิงไม่มีเงินซื้อกฎหมายไม่พูดว่าจะให้ทำอย่างไรต่อไป คงเป็นเล่ห์กลของผู้ออกกฎหมายที่จะเขียนไว้ให้เป็นปริศนาสักอย่าง คือหญิงไม่มีเงินหญิงก็ต้องติดเงินชายไว้ ครั้นชายมาทวงบ่อย ๆ เข้าเขาก็คงคืนดีกันไปเองไม่ต้องแบ่งทรัพย์กันให้ลำบาก เรื่องผัว ๆ เมีย ๆ เขาจึงทำให้ทรัพย์สินย์มันพันกัวยุ่งอย่างสางไม่ไหวจริง ๆ ถ้าขืนทำให้เรื่องง่ายชัดเจนแล้วผัวเมียคงเลิกกันไม่หยุดหย่อนเป็นแน่

๖. **สินส่วนตัว** คือสมบัติที่ชายหรือหญิงมีมาก่อนสมรส และเมื่อสมรสได้ทำสัญญาแยกไว้ หรือของใช้ประจำตัวของหญิงที่ใช้มาก่อนสมรส เช่นสายสร้อยเพชรของลูกสาวเศรษฐีเป็นต้น หรือได้รับมรดกที่ระบุชัดว่าเป็นสินส่วนตัวหรือของหมั้นที่ได้กล่าวแล้วแต่ต้น การที่เราความรู้ว่าอะไรเป็นสินชนิดไหนนั้นสำคัญมาก เพราะเวลาหย่ากัน กฎหมายเขาเขียนไว้ชัดว่าสินอย่างไหนใครจะได้เพียงใด เช่นสินส่วนตัวให้คืนแก่เจ้าของไป ของใครของมันเป็นต้น

๗. **สินเดิม** คือทรัพย์สินที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอยู่แล้วก่อนสมรส หรือได้มรดกหลังสมรสโดยระบุว่าให้เป็นสินเดิม เรื่องการมีสินเดิมหรือไม่นี้

สำคัญมาก เพราะถ้าหย่ากันแล้วท่านให้แบ่งสินสมรสคนละครึ่ง เว้นแต่ถ้าฝ่ายใดไม่มีสินเดิม ท่านให้ได้รับส่วนเดียวคนมีสินเดิมได้สองส่วน

การที่จะเรียกว่ามีสินเดิมหรือไม่นั้น กฎหมายไม่ได้เขียนชัดว่าต้องมีกี่บาทหรืออย่างไร ฝ่ายหนึ่งมีสินเดิมตั้งแสน อีกฝ่ายหนึ่งมีเพียงสิบสลึงจะเป็นเหตุให้ได้แบ่งสินสมรสคนละครึ่งได้หรือไม่ ข้อนี้จะได้พิจารณาดูตามสมควร ถ้าจะถือว่ามีสตางค์กี่สตางค์ก็ถือว่ามีสินเดิมแล้วก็ไม่มีใครในโลกที่จะไม่มีสินเดิม เพราะบุหรี่หนึ่งซอง หรือไม้จิ้มฟันหนึ่งอันก็ถือว่าเป็นสินเดิม จึงควรถือตามคำพิพากษาฎีกาที่เคยวินิจฉัยไว้เป็นกลาง ๆ ว่ามีทรัพย์ซึ่งจะพึงใช้ทำกินด้วยกันได้โดยไม่กำหนดจำนวน ทั้งนี้ก็แล้วแต่ฐานะคนจนมีน้อยก็มีมาก เศรษฐีมีมากก็ยังว่าน้อย อนึ่งสินเดิมไม่จำเป็นต้องเป็นเงินหรือของถ้าเป็นเจ้าหนี้ใครอยู่ สิทธิเรียกร้องอันนี้คือความเป็นเจ้าหนี้ก็ถือเหมือนหนึ่งผู้มีทรัพย์สินเหมือนกัน อย่างไรก็ดีการมีเงินเดือนกินอย่างเดียวไม่ถือว่ามีสินเดิม เพราะเงินเดือนไม่ใช่สิทธิเรียกร้อง ผู้รับเงินเดือนไม่ใช่เจ้าหนี้แต่เป็นลูกจ้างเขา ถ้าถือว่ามีเงินเดือนเท่ากับมีสินเดิมแล้ว คนหาเช้ากินค่ำที่มีคนจ้างทำงานทุกคนก็ต้องสินเดิมด้วย

๘. **สินสมรส** คือทรัพย์สินทุกชนิดที่ได้มาหลังจากจดทะเบียนสมรสแล้ว ไม่ว่าจะได้มาโดยสุจริตทุจริต หรือใช้เล่ห์กลมารยาอย่างใด ไม่ว่าจะได้มาทั้งหมดหรือบางส่วน ไม่ว่าจะเป็นเพียงสิทธิหรือตัวเงินสด สินสมรสนี้แต่โบราณตามกฎหมายลักษณะผัวเมียบทที่ ๖๘ ว่าให้แบ่งแก่ชาย ๒ ส่วน หญิง ๑ ส่วน ตามเกณฑ์ที่ว่าชายหาบหญิงคอน นี่พูดถึงว่าต่างคนต่างมีสินเดิม ถ้าฝ่ายใดไม่มีสินเดิมฝ่ายนั้นก็ไม่มีสิทธิได้สินสมรส เพราะถือว่าไม่ลงทุน จะเอากำไรอย่างไรได้ นี่เป็นหลักเก่า

สำหรับการแบ่งสินสมรสตามกฎหมายปัจจุบันถือว่าชายหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกันตามแบบประชาธิปไตย หญิงชายจึงได้คนละครึ่ง แต่ทั้งนี้หมาย-ความว่าคืนสินเดิมของแต่ละฝ่ายกลับไปก่อนแล้วจึงแบ่งสินสมรส ถ้าฝ่ายใดไม่มีสินเดิมมาแต่งงานเลย ฝ่ายนั้นได้สินสมรสเพียงส่วนเดียว ฝ่ายมีสินเดิมได้สองส่วน

๙. **สินบริคณห์** คือสินเดิมและสินสมรสที่รวมอยู่ด้วยกันดังกล่าว สินบริคณห์ก็คือต้นทุนกำไรทั้งหมดที่ยังไม่ได้ชำระบัญชีกัน และบริษัทผัวเมียไม่มีวันชำระบัญชี นอกจากจะหย่ากัน คือล้มบริษัท

สินบริคณห์ ไม่จำเป็นต้องเป็นสินที่เอามาคลุกปนกัน ทรัพย์สินอาจอยู่แยกกันคนละเมือง คนละภาคก็ได้ สินบริคณห์นี้ ปกติก็เอามาหมุนให้เกิดดอกออกผล แต่บางทีฝ่ายหนึ่งมีมากฝ่ายหนึ่งมีน้อย เช่น สินเดิมของฝ่ายหนึ่งมีตั้งแสน อีกฝ่ายหนึ่งมีเพียงห้าร้อยบาท ดังนี้ สินเดิมของฝ่ายที่มีห้าร้อยบาทอาจไม่ต้องเอามาใช้จ่ายหรือเอามาบริคณห์เลย แต่ก็ถือว่าเป็นสินเดิมหรือสินบริคณห์เหมือนกัน

มนุษย์เราจะขาดจากผัวเมียได้ ๓ สถาน คือ

๑. ตายจากกัน

๒. หย่ากันเอง

๓. หย่ากันที่ศาล

เรื่องการตายจากกันจะไม่พูด เพราะเป็นเรื่องฟ้าดินบันดาล ช่วยเหลืออะไรไม่ได้ จะพูดถึงเรื่องหย่ากันเองก่อน การหย่ากันเอง หมายความว่าผัวเมียตกลงที่จะแยกจากกันโดยดี ข้อตกลงดังว่านี้ ถ้าเป็นผัวเมียกันก่อนสมัยมีจดทะเบียน (๑ ตุลาคม ๒๔๗๘) ต้องทำเป็นหนังสือ มีพยานสองคน จะต่างคนต่างขนของแยกกันไปเฉย ๆ ไม่ได้ กฎหมายถือว่ายังไม่ขาด แต่มี

หนังสือดังว่านี้ จึงจะขาด ถ้าเป็นผัวเมียกันโดยจดทะเบียนสมรส การหย่าก็ต้องทำพิธีจดทะเบียนหย่าเหมือนกัน จะเพียงแต่ทำหนังสือให้ไว้ต่อกันเฉย ๆ ไม่ได้ การทำหนังสือก็ต้องทำโดยมีเจตนาจริง ๆ ถ้าหย่ากันพอเป็นพิธี เช่น หย่าเพื่อหนีเจ้าหนี้ หย่าเพื่อรักษาไข้ตามที่ผีบอก แม้จะทำหนังสือถูกต้องตามกฎหมาย ผัวเมียก็ไม่ขาดกันจริง

การหย่ากันที่ศาล ใช้สำหรับกรณีที่ฝ่ายหนึ่งไม่ยอมหย่าแต่โดยดี จึงต้องให้ฝ่ายที่ต้องการหย่าฟ้องศาลให้บังคับการหย่า แต่การที่จะฟ้องศาลได้นั้นต้องมีเหตุผลพอเพียงศาลจึงบังคับให้ เหตุอย่างใดจึงจะพอเพียงนั้น กฎหมายเขียนไว้ดังนี้คือ

๑. ถ้าเมียมีชู้ ผัวฟ้องหย่าได้ ขอให้สังเกตว่า ถ้าผัวมีชู้เมียฟ้องหย่าไม่ได้การเป็นชู้นี้ ถ้าผัวรู้เห็นเป็นใจก็ฟ้องหย่าไม่ได้ ถ้าภรรยาถูกข่มขืนไม่ถือว่ามีชู้ การยอมให้ผู้ชายล่วงเกินเพียงภายนอก แม้ชอกช้ำเพียงใดก็ตาม ไม่ถือว่ามีชู้

๒: ฝ่ายหนึ่งประพฤติชั่วอย่างร้ายแรง เช่น เป็นนักเลงการพนันต้มมนุษย์สูบฝิ่นกินเหล้า ชอบเป็นชู้กับภรรยาผู้อื่นเป็นต้น กฎหมายเก่า ๆ เช่น กฎหมายผัวเมีย บทที่ ๑๐๘ เขียนได้ว่า "ชายมาสู่ขอลูกสาวหลานสาวท่าน ท่านให้หญิงเป็นเมียชายแล้ว ชายนั้นคบหาโจรผู้ร้ายก็ดี ท่านว่ามันเป็นคนพาล ให้พ่อตาแม่ยายขับมันไป อย่าให้ยอมอยู่ด้วยสูกสาวหลานสาวท่านไปเมื่อน่าจะฉิบหายเสีย" ดังนี้แสดงว่าคนโบราณก็บังคับหย่าได้ ถ้าประพฤติชั่ว

๓. ทำร้ายร่างกายอีกฝ่ายหนึ่ง หรือทำร้ายบิดามารดา ปู่ย่า ตา ยาย ของเขาถึงกับบาดเจ็บ การทำร้ายดังว่านี้ หมายความว่าทำข้างเดียว ถ้าเป็นการต่างคนต่างตี หรือฝ่ายหนึ่งว่าอีกฝ่ายหนึ่งตีด้วยความโมโห หรือทำเพื่อป้องกันตัว อย่างนี้ก็ไม่เป็นเหตุหย่าได้

๔. หมิ่นประมาทอีกฝ่ายหนึ่ง หรือญาติอีกฝ่ายหนึ่งอย่างร้ายแรง ถ้ามีการด่ากันบ้างเวลาโมโห แล้วไม่ได้ต่อหน้าแขกเหรื่อก็เห็นจะพอทนอยู่กันไปได้ก่อน เพราะไม่ร้ายแรงอะไรนัก

๕. ถ้าชายละทิ้งไปตั้งปี หรือไม่เลี้ยงดูหญิง หรือไม่ยอมหลับนอนด้วยเป็นเวลานานโดยไม่มีเหตุผล ในข้อนี้ให้สังเกตด้วยว่า ชายไม่เลี้ยงหญิง หญิงฟ้องหย่าได้ ถ้าหญิงไม่เลี้ยงชาย ชายจะฟ้องหย่าไม่ได้ เพราะไม่ใช่หน้าที่หญิงจะเลี้ยงชาย

๖. ฝ่ายหนึ่งถูกจำคุก ถ้าเป็นเรื่องลักขโมยต้องโทษเท่าใดฟ้องหย่า-ได้ ถ้าเป็นโทษตามกฎหมายอื่นต้องรับโทษ ๓ ปี จึงจะฟ้องหย่าได้

๗. ถ้าฝ่ายหนึ่งหายสูญไป จนศาลสั่งให้เป็นผู้สูญแล้ว อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้

๘. ฝ่ายหนึ่งเป็นบ้าถึง ๓ ปี แล้วยังไม่หาย อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้ ข้อนี้ก็นับว่าแปลกไม่น้อยที่ต้องรอถึง ๓ ปี หมายความว่าเป็นบ้าเพียง ๒ ปี ก็ยังต้องหอบหิ้ว เลี้ยงดูกันอยู่นั่นเอง

๙. ผิดสัญญาทัณฑ์บนที่ให้ไว้ เช่น ทำหนังสือให้เมียไว้ว่า จะไม่สูบฝิ่นกินเหล้า เล่นการพนันอีก แล้วไปเผลอตัวเข้าก็เรียกว่าผิดทัณฑ์บน

๑๐. ฝ่ายหนึ่งเป็นโรคติดต่อร้ายแรง เช่น วัณโรค หรือโรคเรื้อน

๑๑. ฝ่ายหนึ่งมีอวัยวะสืบพันธุ์ไม่สมบูรณ์ ข้อนี้ชัดเจนอยู่แล้วว่าต้องเป็นสิ่งสืบพันธุ์จริง ๆ ไม่ใช่ส่วนประกอบส่วนใดเสียไปเท่านั้น และความสมบูรณ์นี้จะต้องตลอดกาล ไม่ใช่ชั่วคราวหรือระหว่างรักษา เพราะคนเราอาจจะมีเหตุต้องรักษาบ่อย ๆ ขอให้สังเกตคำว่าไม่สมบูรณ์ ไม่ได้แปลว่าเสียสิ้นเชิงหรือเสียทั้งหมด ถึงส่วนหนึ่งส่วนใดบุบสลายไปก็เรียกได้ว่าไม่สมบูรณ์แล้ว

มีอีกข้อหนึ่งที่กฎหมายเก่าถือว่าผัวเมียขาดจากกัน แต่กฎหมายเดี๋ยวนี้ไม่ถือคือ การไปบวช แต่ก่อนเมื่อผัวบวชแล้วสึกออกมา เมียจะยอมเป็นเมียอีกหรือไม่ก็ได้ เพราะถือว่าเด็ดขาดกันแล้ว ถ้าได้กันอีกก็เท่ากับเป็นการตั้งต้นกันใหม่ (กฎหมายลักษณะผัวเมีย บทที่ ๓๘) ในเวลานี้การบวชของผัว เป็นการขาดจากเมียในทางธรรมเท่านั้น แต่ในทางโลกถือว่าไม่ขาด ถ้าใครไปเป็นชู้ก็จะต้องเสียเบี้ยปรับเหมือนชู้ทั้งหลาย การบวชที่ว่านี้หมายถึงทั้งบวชพระและบวชชี

หลังจากหย่ากันแล้ว ยังมีปัญหาเรื่องอื่นตามมาอีกเช่นว่า ถ้ามีลูกใครจะปกครอง เรื่องนี้กฎหมายเขียนไว้ว่า

๑. ถ้าหย่ากันเองก็แล้วแต่จะตกลงกันว่าจะให้ฝ่ายใดปกครองบุตรคนไหน ทั้งนี้ ต้องทำเป็นหนังสือ แต่ถ้าไม่ได้ตกลงกันไว้อย่างใดเลยก็ต้องถือว่าให้บิดาเป็นผู้รับบุตรไปปกครองทั้งหมด

๒. ถ้าหย่ากันโดยฟ้องศาล กฎหมายให้ฝ่ายชนะคดีไปปกครองบุตรทั้งหมด นอกจากจะมีเหตุผลพิเศษที่ศาลอาจสั่งให้บุคคลภายนอก หรือผู้แพ้คดีไปปกครองบุตรบางคนก็ได้

ถ้าปรากฏว่าหลังจากที่ศาลสั่งให้ลูกอยู่กับใครแล้ว ผู้ปกครองคนนั้นเกิดประพฤติตัวไม่เหมาะสมที่จะปกครองลูกต่อไปได้ ศาลจะสั่งเปลี่ยนตัวผู้ปกครองเสียใหม่ก็ได้

อย่างไรก็ดีถึงฝ่ายไหนจะเป็นผู้มีอำนาจปกครองบุตร อีกฝ่ายหนึ่งย่อมมีสิทธิที่จะมาเยี่ยมลูกได้ตามสมควร

เรื่องค่าเลี้ยงดูอีกอย่างหนึ่ง เป็นผลที่ตามมาหลังจากขาดจากการเป็นผัวเมีย ถ้าหย่ากันเองก็ต้องตกลงกันเสียว่าใครจะเลี้ยงดูใครเท่าใด ถ้าหย่ากันที่ศาลฯ จะตัดสินให้ฝ่ายที่ต้องรับผิดให้ค่าเลี้ยงดูกับอีกฝ่ายหนึ่งที่ยากจนตามสมควร

แก่ฐานะของผู้ให้ และผู้รับ ตัวอย่างเช่นศาลตัดสินให้เมียหย่าขาดจากผัวโดยเหตุที่ผัวขี้เหล้าเมายาเกินขนาดและเมียเป็นคนยากจน ผัวเป็นคนทำงานมีรายได้ประจำเดือนละ ๓๐๐๐ บาท ถ้าสมมติว่าไม่มีบุตรด้วยกันศาลอาจตัดสินให้ผัวจ่ายค่าเลี้ยงดูให้แก่เมียเดือนละ ๑,๐๐๐ บาท ตลอดไปจนกว่าเมียจะมีผัวใหม่ ถ้ามีบุตรด้วยกันก็แล้วแต่ฝ่ายไหนเลี้ยง คือ ฝ่ายที่เลี้ยงจะต้องมีค่าใช้จ่ายเพื่อการนั้นเพิ่มขึ้นอีกตามสมควร

ยังมีเรื่องการแบ่งทรัพย์สินระหว่างผัวเมียอีกเรื่องหนึ่ง ที่ตามมาหลังการหย่าแล้ว กฎหมายเขียนว่าให้แบ่งทรัพย์กันดังนี้ คือ

ก. ถ้าแต่ละฝ่ายมีสินเดิมหรือกองทุนเท่าใด ก็ให้คืนฝ่ายนั้นไปทั้งหมด ถ้าสินเดิมของฝ่ายใดขาดไปต้องเอาสินสมรสใช้สินเดิมเสียก่อน (สินสมรสคือเงินที่หาได้หลังจากสมรส) ถ้าสินสมรสไม่มี หรือมีไม่พอที่จะใช้ให้สินเดิม ให้ชักสินเดิมของฝ่ายที่เหลือมากมาใช้ฝ่ายที่เหลือน้อย

ข. เมื่อได้กระทำการในเรื่องคืนสินเดิมเสร็จแล้ว หากยังมีสินสมรสเหลือเท่าใดก็ให้แบ่งครึ่งกันเว้นแต่ฝ่ายหนึ่งไม่มีสินเดิมเลย ฝ่ายนั้นก็ได้เพียง ๑ ส่วน อีกฝ่ายได้ ๒ ส่วน

ค. มีหนี้สินติดค้างอยู่ที่จะต้องชำระแก่เจ้าหนี้เขา ผัวและเมียต้องแบ่งใช้หนี้กันตามส่วนที่ได้จากสินสมรส เช่นถ้าแบ่งสินสมรสกันคนละครึ่งก็ต้องแบ่งใช้หนี้สินกันคนละครึ่งเหมือนกัน

ข้อ ๔ การครองชีพ เมื่อผ่านการแต่งงานมาแล้ว บุคคลย่อมเดินทางเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ หรือบรรลุนิติภาวะ ซึ่งจะต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูครอบครัว สร้างเนื้อสร้างตัว หมกมุ่นไปด้วยธุระกิจการงานหนักที่สุดที่ชีวิตจะพึงประสบได้

ในขั้นแรกเรื่องที่อยู่ที่อาศัยย่อมสำคัญเหนือสิ่งอื่น หมายความว่าบุคคลต้องมีภูมิลำเนาเข้าไปอยู่ในสำมะโนครัวของทางราชการ ผู้ใดไม่พยายามหาที่อยู่ให้เป็นหลักแหล่งและไม่ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยประการใด ๆ ไม่ใช่ว่าจะอดตายเท่านั้น แต่กฎหมายจะถือว่าเป็นคนจรจัดหรืออันธพาลด้วย แต่โบราณมาคนที่แต่งงานแล้ว เขาเรียกว่าคนออกเรือนคือต้องแยกเรือนใหม่สำหรับอยู่เอง อันนี้เป็นวัฒนธรรมที่สูงสุดของชาติไทยเรา ซึ่งตรงกับวัฒนธรรมฝรั่งที่จะไม่ให้ลูกเต้าเกาะพ่อแม่กินไปจนตาย อันนี้คือที่มาของระบบเทศบาล เพราะเทศบาลแปลว่า ท้องถิ่นที่เลี้ยงตัวได้ ท้องถิ่นที่เลี้ยงตัวได้นั้นจะต้องประกอบด้วยครอบครัวต่าง ๆ แต่ละครอบครัวเลี้ยงตัวได้ทั้งนั้น เมื่อรวมเป็นหมู่บ้านตำบล จึงจะเป็นหมู่บ้านตำบลที่เลี้ยงตัวได้ นั่นคือเทศบาล ถ้าหากดินแดนใดประกอบไปด้วยฝูงชนที่เลี้ยงตัวไม่ได้ คอยแต่อาศัยเขากินทั้งนั้นไปแล้วดินแดนนั้นก็เป็นเพียงแต่สังคมกาฝาก จะเป็นเทศบาลไม่ได้แล้วบ้านเมืองทั้งเมืองก็จะพลอยยากจนไปด้วย ในเวลานี้เป็นที่น่าเสียดายที่บ้านเมืองของเรายังมีผู้แต่งงานแล้วแต่ออกเรือนไม่ได้เป็นจำนวนมาก นับว่าทำผิดคำสั่งของบรรพบุรุษของเรา การออกเรือนเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับชีวิตสมรสคู่ผัวตัวเมียต้องแตกแยกจากกันเสียเป็นอันมากเพราะทนอยู่รวม ๆ กันไม่ไหว ข้าพเจ้าจึงขอสนับสนุนวิธีการออกเรือน แม้ว่าในขั้นแรกจะเป็นเรือนที่เล็กน้อยสักเท่าไรก็ตาม การปลูกเรือนมิได้มีกฎหมายบังคับว่าจะต้องปลูกแบบไหนในชนบทไม่ต้องร้องขออนุญาตใคร เว้นแต่ว่าภายในเขตเทศบาลเขาห้ามไม่ให้มุงจาก และเขาขอดูแบบแปลนก่อนเท่านั้น และเมื่อสร้างเสร็จแล้วต้องร้องขอเบอร์บ้านเสียภายใน ๑๕ วัน อนึ่งการปลูกเรือนต้องระวังไม่ให้ชายคาชิดเขตที่ดินเกินไป น้ำฝนจะตกเข้าไปในที่ของคนอื่นเขาได้ เช่นเดียวกันแม้ต้นไม้ในบ้านของเรา ถ้าแผ่กิ่งก้านเข้าไปในบ้านของคนอื่นเขา เขาอาจตัดเสียได้

นอกจากนั้นทางสาธารณสุขเขาให้คำแนะนำว่า อย่าอยู่ปนกับวัวควายเป็ดไก่ เพราะสัตว์เหล่านั้นจะนำเชื้อโรคมาสู่ ต้องปลูกโรงให้เสียต่างหาก

เมื่อมีเรือนอยู่แล้วก็ใคร่จะพูดถึงการทำมาหากิน และทรัพย์สมบัติต่อไปภายในครัวเรือนนั้นข้าวของสิ่งใดจะมีไว้ใช้ก็ได้ทั้งสิ้น แต่มีของบางอย่างที่ต้องได้รับอนุญาต เช่น ปืน เกวียน สัตว์พาหนะ แห อวน สวิง เป็ดราว ฯลฯ เรื่องปืนนั้น ไม่ได้หมายเฉพาะปืนที่ยิงได้เท่านั้น ปืนเสียหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของปืน เช่นพานท้าย หรือกระบอกเปล่า ๆ เหล่านี้มีไว้เป็นความผิดทั้งนั้น

เรื่องสัตว์พาหนะ ปรากฏว่ามีคดีถึงโรงถึงศาลมากที่สุด เพราะเที่ยวปล่อยทิ้งไว้จนคนขโมยไปบ้าง ไปทำให้ข้าวของคนอื่นเสียหายบ้าง ซ่อนเร้นรับซื้อไว้จากขโมยบ้าง เพราะเหตุว่าราคาถูก ๆ ความจริงมีกฎหมายวางระเบียบไว้แล้ว แต่ไม่ค่อยมีคนสนใจกัน เช่น ใครปล่อยวัวควายไว้ตามถนนหลวงจะต้องถูกปรับ ถ้าปล่อยเข้าไปในเรือกสวนไร่นาคนอื่น หรือปล่อยให้เที่ยวไปตามทางหรือข้างทางรถไฟ จะต้องมีความผิดเช่นเดียวกัน

เหตุดังนี้การมีวัวควาย ควรที่เจ้าของจะต้องระมัดระวังให้จงหนัก เรื่องที่จะต้องเสียเงินมีมากนัก ทั้งในเวลาจะมีจะซื้อจะหามา ยังจะต้องระวังดูว่าเป็นสัตว์บริสุทธิ์มีตั๋วพิมพ์รูปพรรณทำให้โอนกันได้หรือหาไม่ ถ้างุบงิบกันซื้อขายกันด้วยราคาต่ำ ๆ อย่างน่าสงสัยหรือมีพิรุธ อาจมีผิดฐานรับซื้อของโจรได้ ฉะนั้นของจงอย่าได้ประมาทและเห็นแก่ของถูกเป็นประมาณ อนึ่ง สัตว์พาหนะทุกชนิดเมื่อใช้งานได้แล้วต้องทำตั๋วพิมพ์รูปพรรณทุกตัว ถ้าไม่ทำจะมีความผิด

สัตว์ที่ประชาชนบริโภคเนื้อ เช่น หมู วัว กระบือ นั้น ถ้าจะฆ่าเพื่อนำเนื้อไปขาย ต้องฆ่าในโรงฆ่าสัตว์และเสียอาชญาบัตร ใครล้มวัวเอา

เองในป่า หรือจับหมูกดน้ำให้ตาย หรือเอาตะขาบต่อยหมูให้ตาย ย่อมเป็นการจงใจทำผิดกฎหมายของบ้านเมืองจะต้องมีความผิด

ความผิดในเรื่องสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ ยังมีอีก คือ การผูกสัตว์ไว้กับเสาโทรเลขโทรศัพท์ย่อมเป็นความผิด การปล่อยให้ ลิง ไก่ ไปทำให้ทรัพย์สมบัติของคนอื่นเสียหายหรือไปกัดใครเข้าเป็นความผิดอาญา เมื่อสัตว์ต่าง ๆ ตายแล้วใครมาเอาซากสัตว์ โยนลงคลองหรือโยนไปที่ถนนเป็นความผิดอาญา ถ้าสัตว์ตายด้วยโรคระบาดต้องรีบไปแจ้งความให้กำนันผู้ใหญ่บ้านทราบโดยเร็ว เมื่อพ้น ๒๔ ชั่วโมงแล้วให้ฝังโดยมิดชิด จะทิ้งให้เน่าบนดินหรือทิ้งลงน้ำ หรือเอาเนื้อไปขายเป็นความผิดพระราชบัญญัติโรคระบาด

ผู้ใดปลูกบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ ต้องระวังเรื่องที่เกี่ยวกับน้ำหลายอย่าง เช่นการใช้เรือทุกชนิดในเวลากลางคืนต้องจุดไฟ ถ้าเป็นเรือรับคนโดยสารหรือเรือข้ามฟากอย่าใช้เรือชำรุด

เรื่องจับปลาเป็นเรื่องใหญ่เรื่องหนึ่งเหมือนกัน ราษฎร ทั้งหลายมักจะพากันคิดว่าปลาในน้ำเป็นของกลาง ใครจับได้จับเอา ประกอบกับปลาเป็นอาหารสำคัญของชีวิตในชนบทด้วย การห้ามไว้จึงไม่ค่อยอยู่ และมักมีคดีเกิดขึ้นมากที่สุด ความจริงรัฐบาลไม่หวงกันไว้ทำไมเลย กลัวแต่ว่าปลาจะสูญพันธุ์เสียหมด แล้วพวกเราจะอดกันเท่านั้นเองทั้งนี้เพราะฝ่ายจับนั้นจับกันอย่างฟุ่มเฟือยตัวเล็กตัวน้อยก็จับมากินหมด บางคนจับโดยใช้ไฟฟ้าจี้ ทำให้ลูกปลาไข่ปลาพินาศอย่างสิ้นเชิง ไม่คิดถึงวันข้างหน้า เช่นเดียวกับชาวป่าที่โค่นต้นไม้ใหญ่ลงทั้งต้นเพื่อจะกินผลแต่เพียงเล็กน้อย กฎหมายจึงได้กำหนดเขตหวงห้ามไว้ เป็นแห่ง ๆ ให้ปลาได้อยู่อาศัยเพาะพืชพันธุ์ เช่น ตามหน้าวัดทุกวัด และที่อื่น ๆ อีกตามสมควร ซึ่งจะมีป้ายปักไว้ให้รู้ บางแห่งกำหนดเวลาห้ามมิให้จับใคร เฉพาะตอนฤดูน้ำท่วมซึ่งปลาไข่ก็มี ภายในที่หวงห้ามเช่นนี้ ใครจะจับ

ปลาด้วยเครื่องมืออย่างไหนหรือแม้เอามือจับก็ไม่ได้ และถึงจะจับแต่ตัวโต ๆ ก็ห้ามขาดเหมือนกัน แต่นอกจากที่ห้ามแล้วจับได้ โดยจำกัดเครื่องมือไว้ คือ ถ้าจะใช้เครื่องมือที่จับได้จนกระทั่งปลาเล็กปลาน้อยแล้วต้องขออนุญาตเสียอาชญาบัตรก่อน เช่น แหยาวกว่า ๖ ศอก เฝือก อวน ช้อนปากกว้าง ๔ ศอก ลอบเบ็ดราว และยอ เป็นต้น ใครมีเครื่องมือจับปลาดังนี้แล้วไม่มีอาชญาบัตร จะต้องมีความผิด การขุดบ่อปลา การทำร้านโจร หลุมโจรตามริมคลองริมแม่น้ำอีกอย่างหนึ่ง ต้องขอรับอนุญาตเสียก่อนจึงจะทำได้ การขุดบ่อริมคลองนั้นเป็นการจับปลาทั้งฝูงที่พลัดเข้าไปอาศัยอยู่ อาจทำให้เสียพืชพันธุ์ได้ จึงบังคับให้เสียอาชญาบัตรไว้ แม้ถึงจะขุดในที่ดินอันเป็นกรรมสิทธิ์ของเราก็ตาม

เกี่ยวด้วยเรื่องที่ดินเป็นเรื่องที่กระทบกระเทือนกับชีวิตประจำวันของชาวชนบทจึงใคร่จะกล่าวโดยละเอียดสักหน่อย คือเบื้องต้นควรจะทราบเสียก่อนว่าที่ดินนั้นมี ๒ ประเภท **คือ ที่ดินมือเปล่า** ได้แก่ที่ดินที่ไม่มีหนังสือสำคัญ หรือมีแต่ไม่ใช่หลักฐานสำคัญ เช่น ใบเหยียบย่ำ ใบรับรองการทำประโยชน์ ใบจอง หรือตราจองที่เป็นใบอนุญาต สิ่งเหล่านี้ถึงมีเขาก็เรียกว่าที่ดินมือเปล่า เพราะเป็นหลักฐานเบื้องต้นที่ยังไม่มีอะไรแน่นอนนัก **อีกประเภทหนึ่งมีหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์** และหนังสือสำคัญดังกล่าวนี้ มีอยู่ ๓ ชนิด คือ โฉนดแผนที่ (คือที่ชาวบ้านเรียกกันทั่วไปว่าโฉนดเฉย ๆ) โฉนดตราจอง (มีเฉพาะมณฑลพิษณุโลกเก่า) และตราจองที่ตราว่าได้ทำประโยชน์แล้ว หนังสือสำคัญ ๓ อย่างนี้เป็นหลักฐานสำคัญมีแผนที่แสดงขอบเขตโดยแน่นอน เป็นการแสดงกรรมสิทธิ์ชัดแจ้งไม่คลุมเครือ

สำหรับที่ดินที่มีหนังสือสำคัญแล้ว ถ้าทอดทิ้งไม่ทำประโยชน์ปล่อยให้เป็นที่รกร้างว่างเปล่า ถ้าเป็นที่ดินที่มีโฉนด หรือที่บ้าน ที่สวน ทิ้งไว้ ๕ ปี เป็นหมดกรรมสิทธิ์ ขอให้ราษฎรทั้งหลายถือว่ากฎหมายข้อนี้เป็นกฎหมาย

สำคัญอย่างยิ่ง เป็นกฎหมายที่ลงโทษคนเกียจคร้านที่ทิ้งที่ดินไว้เฉย ๆ คนอื่นจะเข้าไปทำมาหากินก็ไม่ได้

ข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่ราษฎรจะต้องเข้าใจ คือที่รกร้างว่างเปล่ากฎหมายถือว่าเป็นของหลวง ใครจะเข้าไปยึดถือก่อสร้างทำไร่นาเอาตามลำพังใจไม่ขออนุญาตใครนั้นไม่ได้ จะต้องมีความผิดดังได้กล่าวแล้ว การเผาป่าทำไร่ก็ถือว่าเป็นการจับจองด้วย แต่การขุดหน่อไม้กินเฉย ๆ ยังไม่ถือว่าเป็นการจับจอง แต่ถ้าราษฎรคนใดเพียงแต่ปลูกถั่วปลูกมันหรือปลูกกล้วยอ้อยอาศัยกินเฉยๆ ไม่ยึดถือที่ดิน ไม่ครอบครองไม่ทำลายป่าที่มีอยู่เพียงเท่านั้น ก็ย่อมทำได้โดยไม่ต้องขออนุญาตใคร เพราะไม่เป็นการจับจองตามกฎหมาย

การซื้อขายที่ดินนั้น ถ้าผู้ใดทำเป็นประจำคือ เดี๋ยวซื้อเดี๋ยวขายไม่หยุดหย่อนต้องถือว่าเป็นการค้า ผู้ใดค้าที่ดินแต่ก่อนนี้ไม่ต้องขออนุญาตใคร แต่เดี๋ยวนี้ต้องขออนุญาตจากรัฐมนตรีก่อน มิฉะนั้นจะมีความผิด

การโอนและการซื้อขายที่ดิน ถ้าที่ดินมือเปล่าทำที่อำเภอ ถ้าเป็นที่ดินมีหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์อย่างใดอย่างหนึ่งใน ๓ อย่าง ที่ได้กล่าวแล้วแต่ต้นทำที่หอทะเบียน ถ้าทำที่อำเภอต้องประกาศ ๓๐ วัน (ก่อนนี้ ๑๕ วัน) ถ้าทำที่หอทะเบียนไม่ต้องประกาศเว้นแต่ถ้าเป็นเรื่องรับมรดก ต้องประกาศ ๓๐ วัน หรือเป็นเรื่องขอรับใบแทนหนังสือสำคัญเช่นโฉนดหายต้องประกาศ ๓๐ วัน

ข้อที่คนบ่นกันมากที่สุดอีกเรื่องหนึ่งในเวลานี้ คือ ค่าธรรมเนียนแพงจนคนรู้สึกว่าเป็นภาษีมากกว่าค่าธรรมเนียม แต่แพงเพราะแต่ก่อนเจ้าของตีราคาที่ดินตามใจชอบ ขณะนี้เจ้าพนักงานเป็นคนตีราคา และเขามักตีราคาตลาด หรือราคาที่มีการซื้อขายกันครั้งสุดท้าย หรือราคาที่ดินบริเวณใกล้เคียงที่มีสภาพอย่างเดียวกัน การตีราคาตามที่เป็นจริงนี้ย่อมแพงเพราะที่ดินเดี๋ยวนี้

ไม่ใช่ถูก ทางการจะยอมให้ตีราคาตามชอบใจหรือยอมรับฟังราคาหลอกลวงไม่ได้ในส่วนที่มีการรับมรดกแม้เสียค่าธรรมเนียมแพง ก็ให้นึกเสียว่าเป็นของที่ได้มาเปล่า ๆ เหมือนสวรรค์ส่งมาให้จากฟากฟ้า เมืองฝรั่งเขามีภาษีมรดกอีกอย่างหนึ่งด้วยซ้ำ ของเราไม่มี แม้จะต้องเสียเงินมากก็ขอให้ตัดใจ เพราะเงินนี้มิได้เข้ากระเป๋าผู้ตีราคา แต่จะต้องเข้าหลวงทุกบาททุกสตางค์ เจ้าหน้าที่เขาจะออกใบรับให้ จงจำไว้ว่าการทำอะไรกับอำเภอ หรือเจ้าหน้าที่คนใดก็ตามเราควักกระเป๋าไปเท่าใดจะต้องมีใบรับให้เราเท่าจำนวนที่เราควักไปทุกครั้งขาดสตางค์เดียวก็ไม่ได้ อย่ายอม เพราะเท่ากับยุให้เจ้าหน้าที่คอรัปชั่นถ้าประชาชนร่วมมือดังนี้แล้วคนโกงจะนับวันลดน้อยลงทุกที เรื่องที่ไม่ออกใบรับมีอย่างเดียว คือถ้าเราใช้เงินซื้ออากรแสตมป์ เขาใช้ตัวแสตมป์นั้น ปิดกระดาษและใช้ต่างใบรับเลย ไม่ต้องออกใบรับซ้อนอีกใบ

อย่างไรก็ตามการตีราคาที่ดินของเจ้าหน้าที่นั้น ราษฎรเห็นว่าแกล้งตี หรือไม่ยุติธรรมหรือแพงเกินความจริงไป ก็อุทธรณ์ร้องทุกข์ไว้กับผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดได้

ปัญหาเรื่องที่ดินยังมีอีกเล็กน้อยที่ศาลฎีกาเคยตัดสินไว้เป็นบรรทัดฐาน เช่น

๑. สิทธิการปกครองโดยปรปักษ์นั้นโอนกันได้ เช่น นายดำปกครองที่ดินโดยปรปักษ์มา ๕ ปี แล้วขายที่ดินให้นาย ข. นาย ข. ปกครองโดยปรปักษ์อีก ๕ ปี รวมแล้วเป็น ๑๐ ปี ย่อมมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เจ้าของดั้งเดิมเสียสิทธิ

๒. การปกครองที่วัดนานเท่าใดก็ตาม ผู้ปกครองไม่ได้สิทธิ แม้จะเป็นปกครองโดยปกปักษ์ก็ตาม เพราะตามกฎหมายลักษณะปกครองคณะสงฆ์

ไม่ยอมให้คนโกงที่วัด แต่วัดปกครองที่ดินโดยปรปักษ์ได้เหมือนเอกชน ถ้าปกครองมาครบ ๑๐ ปี วัดก็ได้กรรมสิทธิ์

๓. สัญญาขายฝากทำกันเอาเอง ไม่ได้ทำกับเจ้าพนักงาน ถึงแม้ว่าใช้ไม่ได้ แต่ถ้ายึดถือที่ดินไว้ถึง ๑๐ ปีแล้ว ก็เป็นอันได้สิทธิ แต่ถ้าไม่ถึง ๑๐ ปี เจ้าของเก่าฟ้องเรียกคืนหรือไถ่ได้

๔. การที่ว่าเจ้าของที่ดิน เป็นเจ้าของที่งอกริมตลิ่งด้วยนั้น หมายความว่าต้องเป็นผืนเดียวติดต่อกัน ถ้ามีทางหลวงหรือทางสาธารณะคั่นอยู่ ก็ถือที่งอกนั้นไม่ใช่ของที่ดินแปลงนั้น

๕. ก. จำนองที่แก่ ข. ครั้นล่วงมาถึง ๑๐ ปีแล้ว ก. ก็ไม่สามารถไถ่ที่จาก ข. ได้ ข. ก็ไม่ได้ฟ้อง ก. บังคับจำนวนให้โอนที่ให้ตนครอบครองที่ดินนั้นเฉยๆ อย่างเป็นเจ้าของตลอดมา การปกครองเช่นนี้ถ้าถึง ๑๐ ปี ก็ย่อมได้กรรมสิทธิ์

๖. ที่ดินเดิมมือเปล่าซึ่งมีสภาพเป็นที่บ้านที่สวน เจ้าของสละละทิ้งไปต้องถึง ๑๐ ปี จึงจะขาดสิทธิ ถ้าเป็นที่ป่าที่นาเจ้าของสละทิ้งไปเพียงปีเดียวก็ขาดสิทธิ แต่กฎหมายที่ดินใหม่นี้ได้แก้ไขฎีกานี้เสียแล้วคือ กฎหมายบัญญัติว่า

ก. ที่มีโฉนด หรือที่มือเปล่าที่เป็นสวนไม้ยืนต้น หรือที่บ้าน ผู้ใดละทิ้งไป ๕ ปี เป็นอันหมดสิทธิในที่ดิน (แทนที่จะเป็น ๑๐ ปี)

ข. ที่ดินอย่างอื่นนอกจากข้างบนนี้ละทิ้ง ๓ ปีหมดสิทธิ (แทนที่จะเป็น ๑ ปี)

๗. การกู้เงินโดยเอาโฉนดไปให้ยึดไว้เป็นประกันเงินกู้เฉย ๆ ไม่ใช่จำนองหรือขายฝาก ก็เท่ากับผู้กู้เอาเศษกระดาษไปค้ำประกัน ไม่มีผลอย่างใดในกฎหมายเจ้าหนี้อื่น ๆ เขาย่อมเรียกโฉนดไปได้

๘. ขายฝากครบกำหนดแล้ว อยากจะขอยืดเวลาขายฝากก็ไปทำเป็นไถ่และขายฝากต่อใหม่อีกได้ โดยไม่ต้องมีเงินไปไถ่จริง ๆ ถ้าคู่สัญญายินยอมกัน

และถ้าผู้ซื้อฝากไม่ยอมและบางคนหลบหน้าไปต่างจังหวัดเสียด้วย เพื่อให้ขาดลูกหนี้ผู้ขายฝากมีเงินจะชำระไม่รู้จะทำอย่างไร ให้วางเงินไว้กับนายอำเภอ โดยมีบันทึกกันว่าเจ้าหนี้หนีหน้า หรือวางไว้ที่ศาลก็ทำได้เช่นเดียวกัน จะทำให้ที่ดินไม่หลุดเป็นสิทธิ์ของผู้ซื้อฝาก

เรื่องการกู้หนี้ยืมสิน เป็นเรื่องที่ห้ามไม่ได้ตามสภาพของสังคมมนุษย์ คนเราอยู่รวมกันมาก ๆ ย่อมมีอันจะเป็นไปต่าง ๆ นานากัน จะเหมือนกันไม่ได้ บางคนมี บางคนไม่มี บางคนหิว บางคนอิ่ม บางคนเคราะห์ดี บางคนเคราะห์ร้าย เพราะฉะนั้นมนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยกัน เป็นหนี้เป็นสินกัน มีการจำนองจำนำ มีสัญญาต่าง ๆ นานาตามแบบที่กฎหมายบ้านเมืองเขาระบุไว้

การกู้เงินกว่าห้าสิบบาทขึ้นไปนั้น ถ้ามิได้มีหลักฐานแห่งการกู้ยืมเป็นหนังสืออย่างใดอย่างหนึ่งลงลายมือชื่อผู้ยืมเป็นสำคัญ ท่านว่าจะฟ้องร้องบังคับคดีหาได้ไม่

ในการกู้ยืมเงินมีหลักฐานเป็นหนังสือนั้น ท่านว่าจะนำสืบการใช้เงินได้ ต่อเมื่อมีหลักฐานเป็นหนังสืออย่างใดอย่างหนึ่งลงลายมือชื่อผู้ให้ยืมมาแสดง หรือเอกสารอันเป็นหลักฐานแห่งการกู้ยืมนั้นได้เวรคืนแล้วหรือได้แทงเพิกถอนลงในเอกสารนั้นแล้ว

สำหรับเรื่องดอกเบี้ยนั้น กฎหมายห้ามมิให้คิดดอกเบี้ยเกินร้อยละสิบห้าต่อปี ถ้าในสัญญากำหนดดอกเบี้ยเกินกว่านั้นก็ให้ลดลงมาเป็นร้อยละสิบห้าต่อปี

ถ้าจะต้องเสียดอกเบี้ยแก่กัน และดอกเบี้ยนั้นมิได้กำหนดอัตราไว้โดยนิติกรรม ฤๅโดยบทกฎหมายอันใดอันหนึ่งโดยชัดแจ้งไซร้ ท่านให้ใช้อัตราร้อยละเจ็ดครึ่งต่อปี

เพื่อเป็นการช่วยเหลือผู้เคราะห์ร้ายบางคนที่ตกอยู่ในความจำเป็นในการเป็นลูกหนี้ เห็นสมควรที่จะเล่าเรื่องของกฎหมายเป็นภาษาง่าย ๆ สัก ๒—๓ เรื่อง

เรื่องที่หนึ่ง คือการขายฝากทรัพย์สินสิ่งใดแก่เจ้าหนี้ไว้ พอถึงวันไถ่เจ้าหนี้หลบหน้าเพื่อฮุบสมบัติก้อนใหญ่ของเราให้หลุดเป็นสิทธิของเขา พวกเราจะทำอย่างไรกัน

เรื่องนี้ชาวนาชาวไร่ในชนบทมักจะบ่นว่าจนปัญญา แต่ความจริงไม่เป็นเรื่องที่อับจนเลย คือ เราต้องไม่ยอมแพ้ อย่าเอาแต่ร้องห่มร้องไห้ท่าเดียว เรื่องเช่นนี้เคยมีขึ้นโรงขึ้นศาลกันหลายคนแล้ว เคล็ดมีอยู่ว่า ถ้าได้นัดหมายแล้วว่าจะไถ่วันไหน ถึงวันนัดเจ้าหนี้ไม่ไป ดังนี้ลูกหนี้ไถ่ได้ หรือในวันครบกำหนดลูกหนี้เอาเงินไปเพื่อถ่ายแล้วหาตัวเจ้าหนี้ไม่พบ จึงร้องต่ออำเภอหรือจะวางเงินไว้ที่อำเภอเพื่อไถ่ ทรัพย์ก็ไม่หลุดเป็นของเจ้าหนี้

นอกจากนี้ยังเคยมีเรื่องว่า ลูกหนี้ขอไถ่ทรัพย์ภายในกำหนด แต่เจ้าหนี้ไม่ยอม เกี่ยงให้ชำระหนี้อื่น ๆ ที่คั่งค้างด้วย เช่นนี้เป็นการเกี่ยงที่ไม่ชอบ ถ้าเขาไม่ยอมชำระหนี้อื่น นอกจากหนี้ที่ทรัพย์ของเขากำลังจะหลุดอยู่แล้ว หากเจ้าหนี้ไม่ยอมรับก็เป็นอันจะเอาทรัพย์ของเขาหลุดเป็นสิทธิไม่ได้

อีกเรื่องหนึ่งคือ ลูกหนี้ขอไถ่หนี้วันสุดท้ายแต่ไถ่ไม่ได้เพราะเจ้าหนี้อ้างว่าเอาโฉนดไปประกันเงินกู้รายอื่นอยู่ ถอนมาไม่ทัน ดังนี้ ทรัพย์นั้นไม่หลุด ที่ข้าพเจ้าพูดว่าทรัพย์ไม่หลุด หรือไถ่ได้นี้ถ้าเกิดโต้เถียงกัน เจ้าหนี้เขาว่าหลุด ลูกหนี้ว่าไม่หลุด เป็นหน้าที่ของเราซึ่งเป็นลูกหนี้จะต้องฟ้องศาลให้บังคับจำเลยให้ยอมให้ไถ่ เคยมีคนเขาฟ้องบังคับสำเร็จมาแล้วหลายราย

เรื่องที่สอง การทำสัญญากู้เงินเขาไว้ แล้วต่อมามีการชำระต้นเงินหรือดอกหรือผ่อนชำระก็ตาม การชำระทุกครั้งต้องสลักหลังสัญญากู้ไว้ หรือให้เจ้าหนี้เขาออกใบรับไว้ทุกครั้ง (ถ้าเขาบอกว่าสัญญากู้หาย) กฎหมายเขาไม่ยอมให้เราเอาพยานบุคคลแม้ตั้งร้อยคนมาสืบว่าชำระหนี้แล้ว เราต้องมีหลักฐานเป็นหนังสืออย่างเดียวเท่านั้น มิฉะนั้นไม่รับฟัง เรื่องสัญญากู้หายนี้เจ้าหนี้เขาชอบอ้างกันนัก บางคนก็ทำค้นหากระจุยกระจายแล้วบอกว่าไม่อยู่ แต่พออีกปีหนึ่งหรือสองปีก็เอามาฟ้องเรา ยึดเรือกสวนไร่นาหมด เพราะฉะนั้นตราบใดที่ยังค้างชำระต้นเงินเขาไม่หมดต้องเก็บใบรับไว้ให้ดี พวกเรามักไม่ค่อยเก็บใบรับไว้ ชอบเอาไปเสียบไว้ตามหลังคา พอฝนตกเปียกหรือหนูคาบไป เราก็ต้องชำระหนี้เขาอีกครั้ง เพราะไม่เคยมีเจ้าหนี้ใจบุญที่ยอมรับโดยไม่มีหลักฐาน เขารวยเพราะการปฏิเสธทั้งนั้น ด้วยเหตุนี้ถ้าเราชำระหนี้ครบถ้วนแล้ว ต้องพยายามเอาต้นสัญญาคืนให้ได้ ชีวิตของเราแขวนอยู่ที่ต้นสัญญานี้ ถ้าเขาผลัดว่าจะให้วันหลัง เราก็ต้องหมั่นไปทวงบ่อย ๆ จนเขารำคาญ และถ้าคิดจะโกงเราก็คงเปลี่ยนใจ ก่อนอื่นเราต้องคิดไว้ก่อนว่า ถ้าเขาบอกสัญญาหาย แปลว่าเขาคิดจะโกงเราแล้วไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ต้องร้อนใจไว้ให้มาก เพราะคนรวยไม่มีวันทำสัญญาหายหรอก คนรวยมักงกเงิน เมื่องกแล้วก็ต้องเป็นคนเฝ้าหลักฐานกำไว้แน่นไม่มีเผลอ คนรวยมักกลัวคนจนโกง เมื่อกลัวจะถูกโกงหนัก ๆ เข้าเลยโกงคนจนเข้าก่อน เพื่อป้องกันการถูกโกงทีหลัง การป้องกันตัวแบบนี้ก็นับว่ารอบคอบดี แต่คนจนต้องจนลงทุกที เพราะคนมีเขากลัวจนกัน

เรื่องที่สาม การกู้เงินอีกแบบหนึ่ง คือ กู้ร้อยหนึ่ง ทำสัญญาเป็นสองร้อย กู้พันบาท เขียนเป็นสองพันบาท บางทีค้างค่าเช่านา ถูกเรียกไปทำสัญญากู้ คิดดอกใส่ไว้ด้วย เรื่องทั้งหลายเหล่านี้เป็นความผูกพันทั้งสิ้น เรา จะเซ็นชื่อในหนังสืออะไรต้องคิดเสียให้รอบคอบ ถ้าไม่ถูกต้องกับข้อตกลงอย่า

ยอมเซ็นเป็นอันขาด เพราะเซ็นแล้วจะดิ้นไม่หลุดเลย ถ้าอ่านหนังสือไม่ออก ก็ต้องให้พวกเราที่อ่านออกอ่านให้ฟังชัด ๆ ถ้าขืนหลับตาเซ็นตามที่เขาบอกให้เซ็น เพราะอ่านหนังสือไม่ออกด้วยแล้ว ทรัพย์สมบัติมีเท่าไรก็ไม่เหลือ

อนึ่ง ขอให้เป็นที่เข้าใจว่า การที่ใครเขาเรียกดอกเบี้ยเงินกู้เกินอัตราที่กฎหมายกำหนดไว้ คือเกินร้อยละ ๑๕ ต่อปี หรือชั่งละบาทต่อเดือน หรือเพื่อปิดบังดอกเบี้ยที่เกินอัตรา จึงแกล้งเอาไปใส่ต้นเงินไว้ดังนี้ เป็นความผิดอาญา แต่ถ้าเรายินยอมให้เจ้าหนี้เขาทำดังนั้นด้วยความเต็มใจ เราจะกลับฟ้องเขาในตอนหลังย่อมไม่ได้ เพราะว่ายอมเขาเอง

อีกประการหนึ่ง ดอกเบี้ยที่เกินอัตรานี้ เจ้าหนี้จะเอามาทบเพิ่มเป็นต้นเงินกู้ขึ้นใหม่อีก ศาลเคยตัดสินว่าเป็นโมฆะ คือใช้ไม่ได้ แม้เราไปเซ็นยอมไว้ก็คือเหมือนไม่ได้เป็นหนี้เฉพาะส่วนที่ทบต้น เพราะเป็นการเอาของผิดกฎหมายมาขอให้ศาลบังคับย่อมไม่ชอบ

ยังมีการกู้อีกอย่างหนึ่งที่ในชนบทชอบทำกันมากก็คือ ผู้กู้เอาที่ดินมอบให้เจ้าหนี้ทำกินต่างดอกเบี้ย มอบให้ไปเฉย ๆ ไม่ได้มีการจำนองหรือขายฝากแต่อย่างใด หรือบางครั้งไม่ได้ให้ที่ดินไปทำกินต่างดอกเบี้ย แต่มอบโฉนดให้เฉย ๆ เป็นประกันเงินกู้ทั้งสองอย่างนี้ ถ้าลูกหนี้ผิดนัดไม่มีเงินมาชำระตามกำหนดเวลาแล้ว เจ้าหนี้จะเลยยึดที่ดินไปเฉย ๆ เป็นกรรมสิทธิ์นั้นทำไม่ได้ เว้นแต่เราจะเต็มใจไปทำโอนให้เขาเอง แต่ถ้าเราไม่เต็มใจเพราะที่ดินของเราราคาสูงกว่าหนี้สินมาก เราก็อย่ายอมโอนให้เขาเป็นเด็ดขาดไม่มีใครบังคับได้ ถ้าเขาฟ้องศาล เราหมดท่าจริง ๆ ก็ขายทอดตลาด ซึ่งถึงอย่างไรก็คงได้ราคาตลาดที่สูงกว่าที่เจ้าหนี้เขาดีมาก

ต่อไปจะขอกล่าวถึงความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ ที่ควรจะทราบคือ :—

๑) เมื่อเจ้าพนักงานถามชื่อและที่อยู่ จะต้องบอกตามจริง การไม่ยอมบอกหรือแกล้งบอกถือเป็นความผิด

๒) การขัดคำสั่งเจ้าพนักงานที่สั่งโดยชอบ โดยไม่มีเหตุผลสมควรจะต้องมีความผิด

๓) การฉีกหรือลอกภาพหรือประกาศที่ทางราชการปิดไว้ ถือเป็นความผิด

๔) การส่งเสียงอื้อฉาวขึ้นจนประชาชนตกใจโดยไม่มีเหตุ จะต้องมีความผิด

๕) การพกอาวุธ เช่น ตะพด มีดดาบ ปืน ไปตามทางหลวงหรือที่ชุมนุมชน ถือว่าเป็นความผิด

๖) การทะเลาะกันอื้ออึงในที่สาธารณะ ย่อมเป็นความผิด

๗) ผู้ปกครองคนบ้า ปล่อยให้คนบ้านั้นเพ่นพ่านไปโดยลำพังจะต้องมีความผิด

๘) เห็นคนกำลังจะตาย ถ้าช่วยได้แต่ไม่ช่วย ย่อมเป็นความผิด

๙) การทำให้ท่อน้ำ รางน้ำ ของสาธารณะตัน เช่น เอาขยะหรือท่อนไม้ ไปทิ้งจะต้องมีความผิด

๑๐) การยิงปืนในที่ชุมนุมชนโดยไม่มีเหตุผล จะต้องมีความผิด

๑๑) การปล่อยสัตว์ดุ หรือสัตว์ร้าย ให้เที่ยวไปโดยลำพังย่อมมีความผิด

๑๒) การเมามายในที่สาธารณะถึงครองสติไม่ได้ ย่อมเป็นความผิด

๑๓) เมื่อมีการวิวาทกันไม่ว่าที่ไหน ผู้ใดชักอาวุธ แม้ว่าจะไม่ทันได้ใช้ เพียงชักก็มีความผิดเสียแล้ว

๑๔) การทำให้บ่อน้ำ สระน้ำ สำหรับประชาชนเกิดความสกปรก โสโครก จะต้องมีความผิด

๑๕) การทารุณต่อสัตว์หรือฆ่าสัตว์อย่างทรมานโดยไม่จำเป็น จะต้องมีความผิด

๑๖) การใช้สัตว์ทำงานโดยไม่สมควร เช่น ใช้สัตว์แก่หรืออ่อนอายุ หรือสัตว์ที่กำลังป่วยเจ็บ ย่อมมีความผิด

๑๗) เจ้าพนักงานเรียกผู้ใดให้ช่วยดับเพลิงหรือสาธารณภัยอื่น ๆ ถ้าช่วยได้แล้วไม่ช่วยจะต้องมีความผิด

๑๘) การแกล้งปล่อยข่าวเท็จให้ประชาชนตื่นตกใจ จะต้องมีความผิด

๑๙) การวางของทิ้ง ทิ้งของหรือปลูกปักสิ่งใดกีดขวางทางสาธารณะ ย่อมมีความผิด

๒๐) การขุดหลุม หรือปลูกปักสิ่งใดไว้ในทางหลวงแล้วไม่ห้อยไฟให้คนเห็นจะต้องมีความผิด

๒๑) การแขวนห้อยวางของไว้ข้างบนศีรษะของผู้สัญจรไปมา ถ้าของนั้นน่ากลัวจะตกมาถูกคนแม้ยังไม่ตกลงมาจริง ๆ ก็มีความผิดแล้ว

๒๒) การเปลือยกายทั้งหมด หรือบางส่วน หรือกระทำการลามกในที่เปิดเผยต้องมีความผิด

๒๓) การขว้างปาก้อนดินก้อนหิน แม้เพียงน่ากลัวจะถูกบ้าน ถูกคน หรือสาดโคลนหรือของโสโครกไปไม่ระมัดระวัง จะต้องมีความผิด

๒๔) การทำให้เกิดระเบิดโดยประมาท จนชาวบ้านตื่นตกใจ ย่อมมีความผิด

๒๕) การขู่เข็ญให้ชาวบ้านตื่นตกใจต่าง ๆ เช่น ขู่ว่าโจรจะมาปล้น ย่อมมีความผิด

๒๖) การด่าหรือดูหมิ่นซึ่งหน้า หรือลงหนังสือพิมพ์ด่าว่าเขา ย่อมมีความผิด

๒๗) การไล่หรือต้อนสัตว์เข้าเรือกสวนไร่นาเขา ต้องมีความผิด

๒๘) การปล่อยสัตว์เข้าเรือกสวนไร่นาเขา ต้องมีความผิด

๒๙) การทิ้งซากสัตว์ เช่น หนู สุนัขไว้ในคลองหรือถนน จะต้องมีความผิด

๓๐) การข่มเหงรังแก ทำให้ผู้อื่นอับอายหรือเดือดร้อน รำคาญ ย่อมเป็นความผิด

๓๑) การทารุณต่อเด็ก คนป่วย หรือคนชรา ย่อมเป็นความผิด

๓๒) การเรี่ยไรทั้งปวงต้องขออนุญาตก่อน เมื่อได้รับอนุญาตแล้วจะไปทำการเรี่ยไรต้องมีใบอนุญาตติดตัว และต้องออกใบรับเงินให้แก่ผู้บริจาคทุกครั้ง มิฉะนั้นเป็นความผิดทางอาญา

๓๓) การใช้เครื่องขยายเสียงโฆษณาต่าง ๆ ต้องรับอนุญาต และต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขในใบอนุญาต มิฉะนั้นจะมีความผิด

๓๔) การให้กู้ยืมเงินโดยเรียกดอกเบี้ยเกินร้อยละ ๑๕ ต่อปี หรือเกินชั่งละบาทต่อเดือน หรือเขียนต้นเงินเท็จโดยเอาดอกใส่ไว้ด้วย เพื่อปิดบังการเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา ย่อมเป็นความผิดอาญา

๓๕) ห้ามปักเสา พาดสาย วางท่อ ในเขตทางหลวง แม้ทำทางมาเชื่อมทางหลวงก็ต้องได้รับอนุญาตมาก่อน การปิดกั้นหรือ

เปลี่ยนทางน้ำในเขตทางหลวง ก็ต้องได้รับอนุญาต เพราะอาจทำลายทางของเขาได้

๓๖) การปีนป่ายเสาโทรเลข โทรศัพท์ ชักว่าวใกล้สาย หรือพันสายของเขา หรือเอาสัตว์ไปผูกเสา ขว้างปาเสา เขียนวาดทาสี แกะสลัก หรือปิดกระดาษบนเสา ย่อมเป็นความผิดอาญา (พ.ร.บ. โทรเลข โทรศัพท์)

๓๗) การเอาไม้ขีดไฟ สิ่งโสโครก สิ่งมีพิษ หรือของเหลวใส่ในตู้ไปรษณีย์ เพื่อแกล้งให้เสียหาย เป็นความผิดทางอาญา (พ.ร.บ. ไปรษณีย์)

๓๘) ใครเป็นโรคติดต่ออันตราย (คือ กาฬโรค อหิวาต์ ไข้ทรพิษ ไข้กาฬนกนางแอ่น ไข้เหลือง) เจ้าบ้านต้องแจ้งภายใน ๒๔ ชั่วโมง มิฉะนั้นมีความผิด

๓๙. ใครเป็นโรคเรื้อนแล้วห้ามแต่งงาน เว้นแต่แต่งกับคนที่เป็นเหมือนกัน เข้าโรงเรียนปนกับเด็กอื่นก็ไม่ได้ อาบน้ำซักผ้าในลำคลอง บ่อน้ำสาธารณะก็ไม่ได้ โดยสารรถสาธารณะก็ไม่ได้

๔๐. มีสัตว์ป่วยหรือตายโดยปัจจุบัน สงสัยว่าเป็นโรคระบาด ต้องแจ้งความใน ๒๔ ชั่วโมง เมื่อเจ้าพนักงานสั่งให้ปฏิบัติอย่างไรต่อสัตว์ จะขัดคำสั่งไม่ได้ เผาหรือฝังซากสัตว์เป็นต้น

การตาย เมื่อได้ผ่านชีวิตของการก่อร่างสร้างตัวมาแล้ว บุคคลย่อมเดินทางมาถึงที่หมายปลายทาง และประสบเข้ากับความแก่ และความตายทุกคน

ในระหว่างชราภาพ บุคคลย่อมเสมือนว่ากลับกลายเป็นทารกอีก-ครั้งหนึ่งเป็นต้นว่า หูตามัว เดินเหินไม่ถนัด พูดจาไม่ค่อยรู้เรื่อง และประกอบอาชีพไม่ได้ในลักษณะเช่นนี้กฎหมายเข้าเกี่ยวข้องช่วยเหลือทันที คือ ยกฐานะคนชราให้เท่ากับเด็กในประการที่ว่าใครจะทิ้งขว้างไม่เลี้ยงนั้นไม่ได้ เพราะเป็นบุคคลที่จะมีชีวิตอยู่ได้เพราะคนอื่นแท้ ๆ ผู้ใดมีหน้าที่จะต้องดูแลคนเฒ่าแล้วละทิ้งหน้าที่เสีย จนน่ากลัวจะเกิดอันตรายแก่ผู้เฒ่านั้น ๆ ย่อมมีความผิด และถ้าผู้เฒ่าต้องตายลงเพราะเหตุนั้น จะต้องมีความผิดฐานฆ่าคนตายโดยเจตนาด้วย

ข้อบังคับระเบียบแบบแผนวางไว้ให้บุคคลกระทำระหว่างที่มีชีวิตนั้นก็เหลือจะคณาอยู่แล้ว ถึงกระนั้น ครั้นเวลาตายลงไปก็ยังหาหมดเรื่องไม่ การที่บุคคลคนหนึ่งตายลงนั้นได้ทำให้คนดีวิ่งวุ่นหนักหนา บางทีคนตายทำให้คนอยู่ต้องโทษ หรือต้องหมดเนื้อหมดตัวลงก็มี อันเป็นเรื่องคนตายขายคนเป็นแท้ ๆ คนมั่งมีส่วนมากตายแพง

ในขั้นแรกทีเดียวที่บุคคลสิ้นชีวิตลงนั้น ญาติพี่น้องอย่าเอาแต่ร้องไห้ เจ้าบ้านต้องรีบไปแจ้งความที่อำเภอภายใน ๒๔ ชั่วโมง ถ้าตายนอกบ้านก็ให้ผู้ที่ไปด้วยกับคนตาย หรือผู้หามศพเป็นคนแจ้งความภายใน ๒๔ ชั่วโมงเหมือนกัน ที่เป็นดังนี้ก็เพราะเจ้าหน้าที่จะได้รู้ว่าคนตายธรรมดา หรือถูกคนทำให้ตาย เรียกว่าตายโดยผิดธรรมชาติ หรือเป็นโรคระบาดตาย แล้วจะได้จัดการต่อไป ดังนั้นถ้าไม่แจ้งความกฎหมายถือว่ามีความผิด ความผิดนี้ใช้ลงโทษแก่ผู้เห็นศพคนตายทิ้งอยู่ในที่ใด ๆ ก็ตามแล้วไม่แจ้งความด้วย เช่น เห็นศพเจ๊กตายลอยน้ำมา ไม่ใช่ไปจับกลุ่มดูกันเฉย ๆ ผู้เห็นก่อนมีหน้าที่ต้องไปแจ้งความภายใน ๒๔ ชั่วโมง

ศพของคนตายนี้ เจ้าบ้านหรือผู้ใดจะเอาไปฝัง เผาหรือเก็บหรือย้ายไปไว้ที่ไหน ๆ ก็ตาม ต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานก่อน มิฉะนั้นจะมีความผิด

นอกจากเรื่องศพแล้ว ยังมีทรัพย์สินของคนตายอีก บุคคลซึ่ง--ภายหลังที่ได้ทำมาหากินมาเป็นเวลานานแล้วตายลงนั้น ย่อมมีเข้าของเงินทองเหลืออยู่บ้างเป็นธรรมดาในข้อนี้ถ้าแม้คนตายไม่ได้จัดไว้เสียให้ดีแล้ว มีตัวอย่างมากนักที่ลูกหลานต้องแตกร้าวทะเลาะวิวาทกันด้วยเรื่องแย่งสมบัติและมรดก

ที่ว่าจัดเสียให้ดีก็คือ แบ่งสันปันส่วนเสียแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ หรือไม่ก็ทำพินัยกรรมให้ได้ส่วนสัด ที่เขียนไว้ในพินัยกรรมนั้น ย่อมศักดิ์สิทธิ์เท่ากับกฎหมาย ใครจะเถียงว่ามากไปน้อยไปหรือไม่ยุติธรรมไม่ได้เป็นอันขาดที่สุดเขาอาจไม่ให้เข้าของ ๆ เขาแก่ใคร ๆ เลย แต่เอาไปยกให้วัดเสียหมดดังนี้ก็ทำได้ ใครจะฟ้องสักเท่าใดก็ฟ้องไม่ขึ้นเกี่ยวกับเรื่องมรดกจะได้เล่าโดยละเอียดสักหน่อย คือ

เรื่องมรดกนี้เป็นปัญหายุ่งยากซับซ้อนจริง ๆ และเป็นเรื่องที่ทุกคนควรจะสนใจ ขอพูดแต่ใจความที่เป็นหลักใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้

๑. **ถ้าผู้ใดถึงแก่ความตาย ทรัพย์สมบัติทั้งหมดของผู้นั้นที่มีอยู่ ถือว่าเป็นมรดกจะต้องตกได้แก่ทายาทตามกฎหมาย** แต่ว่าถ้าก่อนตายได้ **ทำพินัยกรรมแบ่งทรัพย์หรือยกให้แก่ผู้ใดไว้** ต้องให้เป็นเป็นไปตามพินัยกรรม หรือจะทำพินัยกรรมไม่ให้ทายาทคนใดรับมรดกทั้งหมดหรือบางส่วนก็ได้ ส่วนทรัพย์สมบัตินอกพินัยกรรมก็คงตกได้แก่ทายาทตามส่วนและทายาทผู้ได้รับทรัพย์ตามพินัยกรรมแล้วก็คงได้ส่วนแบ่งทรัพย์นอกพินัยกรรมอีกด้วย

๒. ถ้าผู้ตายไม่ได้ทำพินัยกรรมยกทรัพย์หรือแบ่งทรัพย์ไว้ ทรัพย์มรดกนั้นทายาททุกคนย่อมมีส่วนได้ในทรัพย์สิ่งของทุกชิ้น ไม่ว่าจะเป็นชิ้นใหญ่ชิ้นเล็ก คือมีสิทธิขอแบ่งหรือฟ้องแบ่งทรัพย์นั้นทั้งหมดทุกอย่าง นี่แหละเป็นเหตุสำคัญที่เกิดแก่งแย่งกัน จึงควรแนะนำให้ทำพินัยกรรมแบ่งไว้ให้เรียบร้อยเสียก่อนตายว่า ทรัพย์สิ่งของอย่างไหนจะให้แก่ใคร จะได้หมดปัญหาทะเลาะวิวาทแก่งแย่งกันระหว่างลูกเมียญาติพี่น้อง

๓. ใครเป็นผู้มีสิทธิได้รับมรดก และได้รับส่วนแบ่งอย่างไร ยังมีผู้ไม่เข้าใจดีว่าใครเป็นผู้มีสิทธิได้รับมรดกและส่วนแบ่งกันอย่างไร จึงขอเล่าไว้ให้ทราบตามหลักกฎหมายแพ่ง ซึ่งได้จัดไว้ตามลำดับ ดังนี้

(๑) ถ้าผู้ตายมีบิดาหรือมารดา หรือบุตร ภรรยาสามี ทุกคนมีสิทธิได้รับมรดก และได้คนละส่วนเท่ากัน แม้ไม่เป็นบุตรที่เกิดจากภรรยาที่จดทะเบียน แต่เมื่อบิดาเขาแสดงรับรองว่าเป็นบุตร ก็มีสิทธิได้รับมรดกเหมือนบุตรตามกฎหมาย ส่วนบุตรบุญธรรมที่จดทะเบียนแล้วก็มีสิทธิได้รับมรดกเหมือนบุตรตามกฎหมายด้วย ตัวอย่างเช่น ผู้ตายมีบิดามารดาบุตร ๓ คน และมีภรรยา มีมรดก ๖๐๐ บาท วิธีแบ่งต้องแบ่งกัน ๖ ส่วน

ถ้าบุตรตาย แต่มีผู้สืบสายโลหิตคือหลาน (ลูกของลูก) หลานนั้นก็รับมรดกแทนที่บุตรที่ตายได้ เช่น ผู้ตายมีบิดามารดามีบุตร ๒ คน และภรรยา แต่บุตรทั้ง ๒ คน ตายไปก่อน บุตรทั้ง ๒ คนมีบุตรคนละคน (หลาน) วิธีแบ่งบิดามารดาได้คนละ ๑๒๐ บาท หลาน ๒ คนได้คนละ ๑๒๐ บาท ภรรยาได้ ๑๒๐ บาท (คือแบ่งออกเป็น ๕ ส่วน ได้ส่วนละ ๑๒๐ บาท)

(๒) ถ้าผู้ตายไม่มีบุตรแต่มีบิดาหรือมารดา บิดามารดาได้รับมรดกทั้งหมด แต่ถ้าผู้ตายมีสามีหรือภรรยา บิดามารดาได้ไปครึ่ง

หนึ่ง สามีหรือภรรยาได้ครึ่งหนึ่ง เช่น ผู้ตายมีบิดามารดามีภรรยา มีมรดก ๖๐๐ บาท วิธีแบ่งบิดามารดาได้คนละ ๑๕๐ บาท ภรรยาได้ ๓๐๐ บาท

(๓) ถ้าไม่มีบิดาหรือมารดา มรดกก็ตกได้แก่พี่น้องร่วมบิดามารดาคนละส่วน ถ้าพี่น้องคนใดตายก่อน บุตรของพี่น้องก็ได้รับมรดกแทนที่ในส่วนแบ่งของคนนั้นรับแทนกันได้ แต่ถ้าผู้ตายมีสามีหรือภรรยา ๆ ได้มรดกไปครึ่งหนึ่ง ส่วนอีกครึ่งหนึ่งพี่น้องได้ เช่น ผู้ตายมีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียว ๓ คน และมีภรรยา มีมรดก ๖๐๐ บาท วิธีแบ่ง พี่น้องสามคน ได้คนละ ๑๐๐ บาท ภรรยาได้ ๓๐๐ บาท

(๔) ถ้าไม่มีพี่น้องร่วมบิดามารดาหรือลูกของพี่น้องด้วย มรดกนั้นได้แก่พี่น้องร่วมบิดาเดียวกันหรือพี่น้องร่วมมารดาเดียวกัน ถ้าคนใดตายบุตรก็รับมรดกแทนที่ได้ ถ้าผู้ตายมีสามีหรือภรรยา ๆ ได้มรดกไป ๒ ใน ๓ ส่วน อีก ๑ ใน ๓ ได้แก่พี่น้องนั้น เช่น ผู้ตายมีแต่พี่น้องร่วมบิดา ๒ คน ร่วมมารดา ๑ คน และมีภรรยา มีมรดก ๙๐๐ บาท วิธีแบ่ง พี่น้อง ๓ คน ได้รับมรดกคนละ ๑๐๐ บาท ภรรยาได้ ๖๐๐ บาท

(๕) ถ้าไม่มีพี่น้องหรือลูกของพี่น้อง มรดกนั้นต้องได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย คนละส่วน ถ้าปู่ ย่า ตา หรือยาย คนใดตาย ลูกของปู่ ย่า ตาหรือยาย ไม่มีสิทธิได้รับมรดกแทนที่ ถ้าผู้ตายมีภรรยาหรือสามี ๆ ได้มรดก ๒ ใน ๓ ส่วน ส่วนอีก ๑ ใน ๓ ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย ตัวอย่าง เช่น ผู้ตายมี ปู่ ตา ยาย และภรรยา ส่วนย่าตายไปก่อน มีมรดก ๙๐๐ บาท วิธีแบ่ง ปู่ ตา ยาย รวม ๓ คน ได้มรดกคนละ ๑๐๐ บาท ภรรยาได้ ๖๐๐ บาท (เจ้ามรดกมีเงิน ๙๐๐ บาท)

(๖) **ถ้าผู้ตายไม่มีทั้ง ปู่ ย่า ตา ยาย มรดกก็ตกได้แก่ ลุง ป้า น้า อา คนละส่วน** ถ้าคนใดตาย บุตรของญาติที่ตายก็รับมรดกแทนที่ได้ **ถ้าผู้ตายมีภรรยาหรือสามี ๆ ได้มรดก ๒ ใน ๓ ส่วน อีก ๑ ใน ๓ ส่วน ได้แก่ ลุง ป้า น้า อา** เช่น มีผู้ตายมีลุง ๒ คน ป้า ๑ คน น้า ๑ คน อา ๑ คน และมีภรรยา มีมรดก ๖๐๐ บาท วิธีแบ่ง ลุง ป้า น้า อา รวม ๕ คน ได้คนละ ๔๐ บาท ภรรยาได้ ๔๐๐ บาท

(๗) **ถ้าผู้ตายไม่มี ลุง ป้า น้า อา และลูกก็ไม่มีด้วย มรดกก็ตกแก่สามีหรือภรรยาผู้ตายทั้งหมด ถ้าผู้ตายไม่มีสามีภรรยา ทรัพย์มรดกก็ตกเป็นของแผ่นดินทั้งหมด**

(๘) **ถ้าผู้ตายมีภรรยาที่ชอบด้วยกฎหมายมาก่อนใช้ประมวลกฎหมายแพ่ง** บรรพ ๕ (ก่อนวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๗๘) **หลายคน** ก็คงได้ส่วนแบ่งมรดกเหมือนภรรยาคนเดียว แล้วนำมาแบ่งในระหว่างภรรยาด้วยกันอีกชั้น ๑ คือ **เมียน้อยแต่ละคนได้ครึ่งหนึ่งของเมียหลวง** ถ้าไม่ปรากฏว่าใครเป็นเมียหลวงเป็นเมียน้อย ก็ให้แบ่งส่วนเท่ากัน แต่ในปัจจุบันนี้ปัญหาเมียหลายคนคงจะไม่เกิดขึ้น เพราะกฎหมายยอมให้จดทะเบียนได้คนเดียวเท่านั้น ถึงแม้จะมีสักกี่สิบคนก็ถือเอาเมียที่ได้จดทะเบียนไว้เป็นเมียที่ถูกต้องตามกฎหมายซึ่งจะได้รับมรดก และไม่ต้องนำมาแบ่งกันระหว่างเมียน้อยอีก

๔. **พระภิกษุ จะเรียกร้องขอส่วนแบ่งมรดกไม่ได้** เว้นแต่จะสึกมาเรียกร้องเอาภายใน ๑ ปี นับแต่เจ้ามรดกตาย หรือนับแต่วันที่ได้รู้หรือควรจะได้รู้ว่าเจ้ามรดกตาย

ส่วนทรัพย์สมบัติของพระภิกษุที่ **ได้มาระหว่างเป็นพระ** ไม่ว่าจะได้ได้มาโดยมีคนถวายหรือได้มาจากญาติโยมหรือโดยพินัยกรรม ถ้าภิกษุนั้น

มรณภาพ (ตาย) ลงในระหว่างเป็นพระภิกษุ ถือว่าทรัพย์นั้นตกเป็นของวัดที่เป็นที่อยู่ของพระภิกษุนั้นทั้งหมด เว้นแต่พระภิกษุนั้นได้ยกทรัพย์สมบัติให้คนอื่นในระหว่างที่มีชีวิตอยู่ หรือได้ทำพินัยกรรมไว้ในระหว่างมีชีวิต ก็ให้เป็นไปตามพินัยกรรม เช่น ผู้ตายระหว่างเป็นพระมีทรัพย์สมบัติคิดเป็นเงิน ๑,๐๐๐ บาท ถ้าทำพินัยกรรมไว้ว่า ถ้าตายยกให้ผู้ใด ผู้นั้นก็มีสิทธิได้รับ ถ้าไม่ได้ทำไว้เงิน ๑,๐๐๐ บาท ก็ต้องเป็นของวัดนั้น

สำหรับสมบัติของพระภิกษุที่ **ได้มาก่อนอุปสมบท** คงได้แก่ทายาทตามปกติ ดังที่กล่าวมาแล้วตอนต้น

๕. สำหรับผู้ตายที่มีสามีหรือภรรยานั้น ก่อนจะแบ่งมรดก **ต้องแบ่งทรัพย์ระหว่างสามีภรรยาเสียก่อน ได้ส่วนที่เป็นของผู้ตายเท่าไรถือว่าเป็นทรัพย์มรดกที่จะนำไปแบ่งให้ทายาทต่อไป** อย่างข้างบนนั้น เช่น เวลาตาย ผู้ตายมีทรัพย์ทั้งหมดคิดเป็นเงิน ๒๐,๐๐๐ บาท และมีภรรยาเช่นนี้ต้องแบ่งทรัพย์ระหว่างสามีภรรยาคนละครึ่ง ภรรยาคงได้ ๑๐,๐๐๐ บาท ส่วนอีก ๑๐,๐๐๐ เป็นของฝ่ายผู้ตาย ถือว่าเป็นมรดกที่จะต้องนำมาแบ่งกันอย่างข้างบนซึ่งภรรยาจะต้องมีส่วนได้อีก

๖. บางคนเข้าใจว่าเมื่อโกรธกันถึงกับตัดเป็นตัดตายแล้ว จะไม่มีสิทธิได้รับมรดก ความจริงไม่เป็นเหตุให้เสียสิทธิได้รับมรดก ฉะนั้น ถ้าจะไม่ให้เขาได้รับมรดกก็ควรทำพินัยกรรมระบุไว้ ไม่ให้นาย...................... มีสิทธิได้รับมรดกของข้าพเจ้า

๗. ผัวเมียที่เลิกร้างกัน จะเป็นเวลากี่ปีก็ตาม ถ้ายังไม่ขาดจากการเป็นผัวเมียกันตามกฎหมายแล้ว เขาก็มีสิทธิได้รับมรดกซึ่งกันและกันในเมื่อฝ่ายหนึ่งตายลง ถ้าจะไม่ให้เขาได้รับมรดก ก็ควรทำพินัยกรรมไว้

๘. **เป็นที่น่าสังเกต** ว่าทรัพย์สมบัติของผู้ตายนั้น ตามปกติมักไม่เป็นเงินสดดังที่ได้ยกตัวอย่างมาเสมอไป มักจะเป็น บ้านเรือน ไร่นา วัวควาย เครื่องใช้ในบ้านเป็นต้น ดังนี้ย่อมเป็นการไม่สะดวกในการจะแบ่งโดยเท่าเทียมกัน แต่เขาก็ถือเกณฑ์อย่างเดียวกัน คือ ต้องคิดตีราคาเป็นเงินก่อนแล้วจึงแบ่งกันตามส่วนที่จะได้ ในการนี้จะต้องมีผู้ตีราคา โดยเราอาจตกลงตีราคากันเองก็ได้ว่าบ้านเรือนคิดเป็นเงินเท่าไร นาเป็นเงินเท่าไร วัวควายเป็นเงินเท่าไร ถ้าไม่ตีราคาจะใช้วิธีขายสมบัติเหล่านั้นไป ได้เงินสดมาเท่าไรแล้วแบ่งกันก็ได้ แต่อย่างไรก็ดีถ้าผู้มีสิทธิได้รับมรดกไม่หันหน้ามาประนีประนอมกัน จะถือเอาเกณฑ์ตามกฎหมายอย่างเคร่งครัดทีเดียวแล้วเห็นจะไม่เสร็จสิ้นได้ง่าย จึงควรที่จะผ่อนสั้นผ่อนยาวตกลงว่าคนไหนควรจะได้อะไรเป็นอย่าง ๆ ไปก็จะเสร็จโดยเร็วไม่เสียเวลา หากขืนโต้เถียงจนถึงฟ้องร้องยังโรงศาลกันแล้วจะได้ไม่เท่าเสีย ไหนจะเสียเวลาทำมาหากินและเสียเงินทองให้หมอความอีก

อนึ่ง เมื่อหลังจากเจ้ามรดกตายลง ควรจะได้จัดการแบ่งมรดกกันเสียให้เสร็จ ภายใน ๑ ปี นับแต่ตาย ถ้าขืนปล่อยไว้ช้าจะหมดอายุความ

ก่อนจะจบเรื่องมรดกอยากจะกล่าวถึงกฎหมายบางอย่างที่บัญญัติไว้ถึงเรื่องเหล่านี้ด้วย เช่น ทายาทคนไหนยักยอกปิดบังมรดกไว้เพื่อจะเอาเสียคนเดียวย่อมเป็นความผิด ใครฆ่าหรือพยายามฆ่าเจ้ามรดกเพื่อเอามรดกเร็ว ๆ หรือประพฤติเนรคุณต่อเจ้ามรดกต่าง ๆ จะต้องถูกปรับไม่ให้รับมรดกเลย

ทรัพย์สมบัติบางอย่างของผู้ตายถือว่าเป็นของเฉพาะตัว ใครจะรับมรดกไปก็ต้องไปขออนุญาตเสียก่อน มิฉะนั้นจะมีความผิด ทรัพย์สมบัติดังกล่าวนี้ได้แก่ อาวุธปืน เกวียน รถ วัว ควาย ม้า ช้าง เป็นต้น

ต่อจากเรื่องมรดก เราควรจะต้องรู้ถึงเรื่องพินัยกรรมบ้างพอสถานประมาณ **ผู้ใดตายโดยไม่ได้สั่งเสียเรื่องทรัพย์สินไว้ เท่ากับทิ้งอาวุธ**

ไว้ให้ลูกหลานพิฆาตกัน คราวนี้คงมีผู้อยากรู้ว่าการสั่งเสียนี้เขาทำกันอย่างไร การสั่งความเรื่องทรัพย์สินไว้ก่อนตายนี้เรียกว่าพินัยกรรม ซึ่งจะกล่าวโดยย่อต่อไปนี้

ก. หลักทั่วไปในเรื่องพินัยกรรม

๑. **พินัยกรรม** คือ สัญญาอย่างหนึ่งกฎหมายถือว่าเป็นการแสดงความตั้งใจครั้งสุดท้าย กำหนดการเผื่อตายที่จะยกทรัพย์สินหรือวางข้อกำหนดใด ๆ ที่เกี่ยวกับทรัพย์สินของตนเมื่อตายแล้ว โดยทำเป็นแบบใดแบบหนึ่งที่กฎหมายกำหนดไว้

๒. **ผู้ที่จะทำพินัยกรรมได้** จะต้องมีอายุ ๑๕ ปีขึ้นไป จึงจะสามารถทำพินัยกรรมตามลำพังได้ โดยไม่ต้องได้รับอนุญาต หรือความยินยอมจากบิดามารดาหรือผู้ปกครองแต่อย่างใด การทำพินัยกรรมบิดามารดาหรือผู้ผู้ปกครองทำแทนไม่ได้ ถือว่าไม่มีผลตามกฎหมาย

ในเวลาทำพินัยกรรมถ้าผู้ทำพินัยกรรมมีอายุไม่ครบ ๑๕ ปีบริบูรณ์ ถือว่าพินัยกรรมนั้นใช้ไม่ได้ (เรียกว่าเป็นโมฆะ) แม้ว่าขณะทำมีอายุไม่ครบ ๑๕ ปีบริบูรณ์ เวลาตายเมืออายุครบ ๑๕ ปีแล้วพินัยกรรมนั้นก็ไม่มีผล

ส่วนผู้วิกลจริต หรือผู้ที่ศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ ก็ทำพินัยกรรมไม่ได้เช่นเดียวกัน ถ้าขืนทำไว้พินัยกรรมก็เป็นโมฆะ (ใช้ไม่ได้)

๓. **ความสามารถของผู้ทำพินัยกรรม** กฎหมายให้ถือเป็นหลักพิจารณาเอาเวลาที่ทำพินัยกรรม ส่วนความสามารถของผู้รับพินัยกรรม ให้ถือเอาในเวลาที่ผู้ทำพินัยกรรมตาย ถ้าผู้ทำพินัยกรรมในขณะที่มีอายุไม่ครบ ๑๕ ปี หรือทำในเวลาวิกลจริต แม้เวลาตายผู้ทำพินัยกรรมจะเป็นผู้ใหญ่แล้ว หรือหายวิกลจริตมานานเท่าใดก็ตาม พินัยกรรมนั้นย่อมเป็นโมฆะ (ใช้ไม่ได้) ถ้า

ในเวลาทำพินัยกรรมมีสติดี หลังจากทำเสร็จแล้วก็วิกลจริตจนกระทั่งตาย เช่นนี้ถือว่าพินัยกรรมนั้นยังคงสมบูรณ์ ใช้ได้ตามกฎหมาย เพราะในเวลาทำพินัยกรรม ผู้ทำยังมีสติดีไม่วิกลจริต

๔. **ผู้อยู่ในปกครอง** จะทำพินัยกรรมยกทรัพย์ของตนให้แก่ผู้ปกครองตลอดทั้ง บิดา มารดา บุตร ภรรยา หรือพี่น้องของผู้ปกครองเองไม่ได้ เว้นแต่การเป็นผู้ปกครองสิ้นสุดลงแล้ว และผู้ปกครองได้ส่งมอบทรัพย์ให้แก่ผู้ที่อยู่ในปกครอง หรือให้แก่ผู้ปกครองคนใหม่แล้ว ถ้าขืนทำพินัยกรรมๆ นั้นก็ใช้ไม่ได้

ขอให้สังเกต คำว่า "ผู้ปกครอง" ในที่นี้ ไม่หมายถึงบิดามารดาของผู้อยู่ในปกครอง เพราะบิดามารดาตามกฎหมายเรียกว่า "ผู้ใช้อำนาจปกครอง" ฉะนั้นผู้อยู่ในความปกครองของบิดามารดาจึงทำพินัยกรรมยกทรัพย์ให้แก่บิดามารดา และญาติพี่น้องของตนเองได้ ไม่ต้องห้าม

การที่กฎหมายห้ามไม่ให้ผู้อยู่ในปกครองทำพินัยกรรมยกทรัพย์ให้ผู้ปกครองหรือญาติพี่น้องของผู้ปกครองนั้น ก็เพราะผู้ปกครองดังกล่าวไม่ใช่ญาติที่แท้จริงของผู้อยู่ในปกครอง ผู้ปกครองอาจเป็นบุคคลอื่นได้ ถ้าทำพินัยกรรมไปจะเป็นผลเสียแก่ตัวเอง หรืออาจทำไปเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็ได้ แต่ถ้าเป็นบิดามารดาหรือญาติพี่น้องของตนเองก็ย่อมทำพินัยกรรมยกให้ได้

๕. **การลงลายมือชื่อผู้ทำพินัยกรรม** สำหรับพินัยกรรมแบบเขียนเองทั้งฉบับ ผู้ทำพินัยกรรมต้องเขียนและเซ็นชื่อเอง จะพิมพ์ลายนิ้วมือหรือจะใช้ตราประทับแทนการเซ็นชื่อ หรือลงเครื่องหมายอื่นแทนการเซ็นชื่อไม่ได้

ส่วนพินัยกรรมแบบอื่น ผู้ทำพินัยกรรมจะเซ็นชื่อหรือพิมพ์ลายนิ้วมือได้แต่จะใช้ตราประทับแทนการเซ็นชื่อหรือลงเครื่องหมายอื่นแทนการเซ็นชื่อไม่ได้

สำหรับผู้ทำพินัยกรรมที่พิมพ์ลายนิ้วมือดังกล่าวนี้ กฎหมายบังคับว่าต้องมีพยานลงชื่อรับรองลายพิมพ์นิ้วมืออย่างน้อย ๒ คน

๖. **พยานในพินัยกรรม** ต้องเซ็นชื่อ จะพิมพ์ลายนิ้วมือหรือแกงไดหรือใช้ตราประทับแทนการเซ็นชื่อไม่ได้ เว้นแต่การทำพินัยกรรมด้วยวาจา เมื่อพยานไปแจ้งการทำพินัยกรรมด้วยวาจานั้นต่อนายอำเภอแล้ว ก็พิมพ์ลายนิ้วมือโดยมีพยานรับรองลายพิมพ์นิ้วมืออย่างน้อย ๒ คนได้ หรือพยานจะเซ็นชื่อก็ได้

๗. **ผู้ที่เป็นพยานในพินัยกรรมไม่ได้ คือ**:—

(๑) ผู้ที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ (คือ อายุยังไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ แต่ถ้าแต่งงานแล้ว ชายมีอายุ ๑๗ ปี หญิงมีอายุ ๑๕ ปี ก็ถือว่าบรรลุนิติภาวะ)

(๒) คนวิกลจริต (บ้า) หรือผู้ที่ศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ

(๓) คนหูหนวก คนตาบอดทั้งสองข้าง หรือคนใบ้

๘. **ผู้เขียนหรือพยานในพินัยกรรม** จะเป็นผู้รับทรัพย์ตามพินัยกรรมไม่ได้ สามีหรือภรรยาของผู้เขียนหรือของพยานก็เป็นผู้รับทรัพย์ตามพินัยกรรมไม่ได้ และเจ้าพนักงานซึ่งเป็นผู้จดข้อความพินัยกรรมแบบที่ทำด้วยวาจา ก็เป็นผู้รับทรัพย์ตามพินัยกรรมไม่ได้เช่นเดียวกัน เหตุผลที่กฎหมายไม่ให้เป็นผู้รับทรัพย์ตามพินัยกรรมก็เพื่อป้องกันการทุจริต ฉะนั้น ผู้ทำพินัยกรรม

และผู้ที่จะรับทรัพย์ตามพินัยกรรมจึงควรระมัดระวังในข้อนี้ให้มาก เพราะอาจเผลอได้ง่าย หากเผลอก็เป็นอันว่าพินัยกรรมใช้ไม่ได้ไม่มีผลในกฎหมาย

๙. **ผู้ทำพินัยกรรมตั้งใจทำพินัยกรรมแบบใดแบบหนึ่ง** ถ้าทำไม่ถูกแบบตามที่ตั้งใจ แต่ทำถูกตามแบบอื่นกฎหมายก็ถือว่าเป็นพินัยกรรมที่สมบูรณ์ เช่นตั้งใจไปทำพินัยกรรมแบบเอกสารฝ่ายเมืองที่อำเภอ แต่ทำไม่ถูกแบบเอกสารฝ่ายเมือง บังเอิญครบถ้วนตามแบบธรรมดา ก็ถือว่าพินัยกรรมนั้นสมบูรณ์ใช้ได้

ข. แบบของพินัยกรรม

การทำพินัยกรรม กฎหมายบังคับให้ต้องทำตามแบบที่กำหนดไว้ มิฉะนั้นไม่ถือว่าเป็นพินัยกรรม แบบพินัยกรรมที่กฎหมายกำหนดไว้มี ๕ แบบ คือ

๑. พินัยกรรมแบบเขียนเองทั้งฉบับ แบบนี้ผู้ทำต้องเขียนเองทั้งฉบับ จะมีพยานหรือไม่มีก็ได้

๒. พินัยกรรมแบบธรรมดาที่ไม่ได้เขียนเอง คือให้คนอื่นนั่งเขียนตามคำบอก แบบนี้ต้องมีพยานอย่างน้อยสองคนลงชื่อ

๓. พินัยกรรมเอกสารฝ่ายเมือง แบบนี้ไปขอให้นายอำเภอเป็นผู้จัดทำให้

๔. พินัยกรรมแบบเอกสารลับ คือเขียนข้อความเป็นพินัยกรรมแล้วผู้ทำพินัยกรรมไปมอบและลงชื่อไว้ต่อนายอำเภอ โดยไม่ให้นายอำเภอทราบข้อความในพินัยกรรม

๕. พินัยกรรมแบบทำด้วยวาจา ทำได้เฉพาะในกรณีฉุกเฉิน ไม่สามารถทำแบบอื่นได้ ต่อไปนี้ข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงแบบของพินัยกรรมแต่ละแบบว่ามีหลักเกณฑ์อย่างไร

๑. **พินัยกรรมเขียนเองทั้งฉบับ** ต้องทำดังนี้

(๑) ต้องทำเป็นหนังสือ

(๒) ต้องลง วัน เดือน ปี

(๓) ต้องมีข้อความแสดงให้เห็นเป็นพินัยกรรม คือ มีข้อความกำหนดในเรื่องทรัพย์สินของตนเมื่อตายแล้ว หรือในการที่มีผลตามกฎหมายเมื่อตนตายแล้วเช่นมีข้อความว่า "ข้าพเจ้าขอทำพินัยกรรมยกทรัพย์ทั้งหมดให้แก่นายดำ" หรือว่า "ข้าพเจ้าขอยกทรัพย์ทั้งหมดให้แก่นายดำเมื่อข้าพเจ้าตาย" ดังนี้เป็นข้อความที่แสดงว่าตั้งใจยกทรัพย์ให้เมื่อตายแล้วนับว่าเป็นข้อความที่เป็นพินัยกรรม ถ้ามีข้อความแต่เพียงว่า "ข้าพเจ้าขอยกทรัพย์ทั้งหมดให้แก่นายดำ" อย่างนี้ไม่มีข้อความแสดงว่ายกทรัพย์ให้เมื่อตายแล้ว ถือว่าไม่เป็นข้อความที่เป็นพินัยกรรม

(๔) ผู้ทำพินัยกรรมต้องเขียนข้อความทั้งหมดตลอดจน วัน เดือน ปี ด้วยมือของตนเอง จะให้ใครเขียนแทนไม่ได้ ไม่ว่าส่วนหนึ่งส่วนใด และจะพิมพ์แทนการเขียนก็ไม่ได้

(๕) ผู้ทำพินัยกรรมต้องลงลายมือชื่อ (เซ็นชื่อ) จะใช้ตราประทับแทนการเซ็นชื่อหรือพิมพ์ลายนิ้วมือ หรือใช้เครื่องหมายอย่างอื่นแทนการเซ็นชื่อไม่ได้

(๖) ถ้ามีการขูด ลบ ตก เติม หรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างใด ผู้ทำพินัยกรรมต้องทำด้วยมือตนเอง และต้องเซ็นชื่อกำกับไว้ มิฉะนั้นการขูด ลบ ตก เติม หรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงไม่สมบูรณ์

(๗) พินัยกรรมแบบนี้ไม่จำเป็นต้องมีพยาน แต่จะมีพยานด้วยก็ได้ไม่เป็นการเสียหายอย่างใด มีแต่ทางดี กล่าวคือเมื่อมีผู้ค้านว่าไม่ใช่พินัยกรรมที่ผู้ตายทำไว้ นอกจากจะพิสูจน์ว่าเป็นลายมือผู้ตายเขียนเองแล้วยัง

มีพยานรู้เห็นด้วย ย่อมเป็นหลักฐานสนับสนุนให้เห็นจริงน่าเชื่อถือขึ้นอีก อนึ่ง พยานไม่จำเป็นต้องรู้ข้อความในพินัยกรรมก็ได้ เป็นแต่รู้ว่าเป็นพินัยกรรมก็เพียงพอ

ตัวอย่างพินัยกรรมแบบเขียนเองทั้งฉบับ

"วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๗

ข้าพเจ้าขอทำพินัยกรรมยกทรัพย์ทั้งหมดให้แก่นายกลาง กอสกุล

(ลงชื่อ) นายเก่า กอสกุล"

อย่างนี้ก็เป็นพินัยกรรมที่ใช้ได้แล้ว แต่ถ้าจะให้ชัดเจนและดีขึ้นควรเขียนดังนี้

"หมู่ที่ ๑ ตำบลเสาไห้ อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี

วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๗

ข้าพเจ้านายเก่า กอสกุล ขอทำพินัยกรรมไว้ว่า เมื่อข้าพเจ้าตายแล้ว ให้ทรัพย์สินทั้งหมดของข้าพเจ้าได้แก่นายกลาง กอสกุล พี่ชายข้าพเจ้าแต่ผู้เดียว และให้นายกลาง กอสกุล จ่ายเงินให้วัดเสาไห้เพื่อช่วยทำโบสถ์ ๕,๐๐๐ บาท

(ลงชื่อ) นายเก่า กอสกุล ผู้ทำพินัยกรรม"

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างพินัยกรรมยกทรัพย์ให้หลายคน

หมู่ที่ ๑ ตำบลเสาไห้ อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี

วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๗

ข้าพเจ้านายเก่า กอสกุล ขอทำพินัยกรรมมีข้อความดังต่อไปนี้

๑. ที่ดินของข้าพเจ้าโฉนดที่ ๕๕๕ ตำบลเสาไห้ จังหวัดสระบุรี จำนวน ๕๐ ไร่ พร้อมทั้งสิ่งปลูกสร้างขอยกให้นายกรุง กอสกุล บุตรของข้าพเจ้า

๒. ที่ดินของข้าพเจ้าโฉนดที่ ๓๓๓ ตำบลสวนดอกไม้ จังหวัด-สระบุรี จำนวน ๓๐ ไร่ พร้อมทั้งสิ่งปลูกสร้าง ขอยกให้นายไกร กอสกุล น้องชายของข้าพเจ้า

๓. ทรัพย์สมบัติอื่น ๆ นอกจากที่กล่าว ให้แบ่งให้นางสาวกรีม กอสกุล และนายกร่ำ กอสกุล คนละเท่า ๆ กัน

๔. ให้หักเงินทำศพข้าพเจ้า ๑,๐๐๐ บาท จากกองมรดกในข้อ ๓ และให้ นายกรุง กอสกุล เป็นผู้จัดการศพ

(ลงชื่อ) นายเก่า กอสกุล ผู้ทำพินัยกรรม"

๒. **พินัยกรรมแบบธรรมดาที่ไม่ได้เขียนเอง** พินัยกรรมแบบนี้กฎหมายบัญญัติว่าต้องทำดังนี้

(๑) ต้องทำเป็นหนังสือ จะเขียนหรือพิมพ์ก็ได้ และจะให้ใครเขียนหรือพิมพ์ก็ได้

(๒) ต้องลง วัน เดือน ปี ในขณะที่ทำพินัยกรรม

(๓) ต้องมีข้อความที่แสดงว่าเป็นพินัยกรรม

(๔) ผู้ทำพินัยกรรมต้องลงลายมือชื่อ (เซ็นชื่อ) ต่อหน้าพยานอย่างน้อย ๒ คนพร้อมกัน ถ้าเซ็นชื่อไม่เป็นจะพิมพ์ลายนิ้วมือก็ได้ แต่จะใช้ตราประทับแทนการเซ็นชื่อหรือลงเครื่องหมายอย่างอื่นแทนการลงชื่อไม่ได้

สำหรับผู้เซ็นชื่อไม่ค่อยเป็น มักจะเซ็นชื่อไม่เหมือนกับที่เคยเซ็นอาจจะเป็นการลำบากในการพิสูจน์ขณะเป็นความ ฉะนั้น ควรพิมพ์ลายนิ้วมือไว้ด้วย คือให้เซ็นชื่อและพิมพ์ลายนิ้วมือไว้ทั้งสองอย่าง

(๕) พยานอย่างน้อย ๒ คน ซึ่งผู้ทำพินัยกรรมลงชื่อต่อหน้า ต้องลงลายมือชื่อรับรองลายมือชื่อของผู้ทำพินัยกรรมไว้ในขณะนั้นและพยานต้องลงชื่อเอง จะใช้ตราประทับหรือลงเครื่องหมายอื่นแทนไม่ได้

(๖) ผู้เขียนต้องเซ็นชื่อระบุให้รู้ว่าเป็นผู้เขียน และถ้าผู้เขียนผู้นั้นเป็นพยานต้องระบุให้มีข้อความให้รู้ว่าเป็นพยานไว้ด้วย

(๗) ถ้ามีการ ขูด ลบ ตก เติม หรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงในพินัยกรรม จะต้องลง วันเดือน ปี และลงลายมือชื่อผู้ทำพินัยกรรมต่อหน้าพยานอย่างน้อย ๒ คนพร้อมกัน และพยานจะต้องลงลายมือชื่อด้วยขณะนั้น

ตัวอย่างพินัยกรรมแบบธรรมดา

"วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๗

ข้าพเจ้าขอทำพินัยกรรมยกทรัพย์ทั้งหมดให้แก่นายกลาง กอสกุล

(ลงชื่อ) นายเก่ง กอสกุล ผู้ทำพินัยกรรม

(ลงชื่อ) นายมั่น ชูชาติ พยาน

(ลงชื่อ) นายใหม่ หาญสกุล พยานและผู้เขียน"

หรือ หมู่ที่ ๑ ตำบลท่าวุ้ง อำเภอท่าวุ้ง จังหวัดลพบุรี

วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๗

ข้าพเจ้านายเก่า กอสกุล ขอทำพินัยกรรมไว้ว่า ถ้าข้าพเจ้าถึงแก่-กรรมแล้วให้ที่ดินโฉนด ๕๐๐ ตำบลท่าวุ้ง จำนวน ๕๐ ไร่ ได้แก่นายกลาง กอสกุล พี่ชายข้าพเจ้า ส่วนทรัพย์อื่น ๆ ทั้งหมดให้ได้แก่นายไกร กอสกุล น้องชายข้าพเจ้า

(ลงชื่อ) นายเก่า กอสกุล ผู้ทำพินัยกรรม

(ลายพิมพ์นิ้วหัวแม่มือขวาของนายเก่า กอสกุล)

(ลงชื่อ) นายมั่น ชูชาติ พยานรับรองลายพิมพ์นิ้วมือและพยานพินัยกรรม

(ลงชื่อ) นายใหม่ หาญสกุล พยานรับรองลายพิมพ์นิ้วมือ

พยานพินัยกรรมและผู้เขียน

๓. **พินัยกรรมเอกสารฝ่ายเมือง** พินัยกรรมแบบนี้ต้องทำดังนี้:-

(๑) ผู้ทำพินัยกรรมต้องไปแจ้งข้อความที่ตนประสงค์จะให้ใส่ไว้ในพินัยกรรมของตนแก่นายอำเภอท้องที่ต่อหน้าพยานอย่างน้อย ๒ คน

(๒) นายอำเภอต้องจดข้อความที่ผู้ทำพินัยกรรมแจ้งให้ทราบนั้นลงไป และอ่านข้อความนั้นให้ผู้ทำพินัยกรรมและพยานฟัง

(๓) เมื่อผู้ทำพินัยกรรมทราบแน่ชัดว่า ข้อความที่นายอำเภอจดนั้นถูกต้องแล้วให้ผู้ทำพินัยกรรมและพยานลงชื่อไว้เป็นหลักฐาน

ผู้ทำพินัยกรรมจะเซ็นชื่อหรือพิมพ์ลายมือก็ได้ แต่พยานต้องเซ็นชื่อเอง จะพิมพ์ลายนิ้วมือไม่ได้

(๔) นายอำเภอลงลายมือชื่อและ วัน เดือน ปี และเขียนว่าพินัยกรรมนั้นได้ทำขึ้นถูกต้องตามกฎหมายและประทับตราตำแหน่งไว้เป็นสำคัญ

(๕) การขูด ลบ ตก เติม หรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงพินัยกรรม ผู้ทำพินัยกรรม พยาน และนายอำเภอต้องลงชื่อกำกับไว้

ข้อสังเกต พินัยกรรมแบบนี้กระทรวงมหาดไทยได้วางระเบียบการจัดทำไว้ให้นายอำเภอถือปฏิบัติโดยเฉพาะอยู่แล้ว จึงไม่ค่อยมีปัญหาอะไร อนึ่ง ผู้ทำพินัยกรรมจะร้องขอให้นายอำเภอไปทำพินัยกรรมที่บ้านก็ย่อมทำได้

๔. **พินัยกรรมแบบเอกสารลับ** แบบนี้กฎหมายได้วางหลักการทำไว้ดังนี้

(๑) ต้องมีข้อความเป็นพินัยกรรมและลงลายมือชื่อผู้ทำพินัยกรรม

(๒) ผู้ทำพินัยกรรมต้องผนึกพินัยกรรม แล้วลงลายมือชื่อที่คาบรอยผนึก

(๓) ผู้ทำพินัยกรรมต้องนำพินัยกรรมที่ผนึกนั้นไปแสดงต่อนายอำเภอและพยานอีกอย่างน้อย ๒ คน และให้ถ้อยคำต่อบุคคลทั้งหมดนั้นว่าเป็นพินัยกรรมของตน ถ้าพินัยกรรมนั้นผู้ทำพินัยกรรมมิได้เป็นผู้เขียนโดยตลอด ผู้ทำพินัยกรรมต้องแจ้งนามและภูมิลำเนาของผู้เขียนให้ทราบด้วย

(๔) เมื่อนายอำเภอจดถ้อยคำของผู้ทำพินัยกรรม และวัน เดือน ปี ที่ทำพินัยกรรมมาแสดงไว้บนซองนั้น และประทับตราตำแหน่ง แล้วให้นายอำเภอผู้ทำพินัยกรรมและพยานลงลายมือชื่อบนซองนั้น

(๕) การขูด ลบ ตก เติม หรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างอื่นในพินัยกรรมผู้ทำพินัยกรรมต้องลงลายมือชื่อกับกับไว้

๕. พินัยกรรมแบบทำด้วยวาจา

พินัยกรรมแบบนี้ถือว่าเป็นแบบพิเศษชั่วคราว กฎหมายผ่อนผันให้เมื่อบุคคลไม่สามารถจะทำพินัยกรรมแบบอื่นได้ เช่น ตกอยู่ในระหว่างอันตรายใกล้ความตาย เช่นถูกรถทับจวนตาย หรือมีโรคระบาด หรือในเวลามีสงคราม พินัยกรรมแบบนี้ต้องทำดังนี้

(๑) ทำพินัยกรรมต้องบอกข้อความที่เป็นพินัยกรรมต่อหน้าพยานอย่างน้อย ๒ คน ซึ่งอยู่พร้อมกัน ณ ที่นั้น

(๒) พยาน ๒ คนนั้น ต้องรีบแจ้งให้นายอำเภอทราบข้อความที่ผู้ทำสั่งด้วยวาจา ทั้งต้องแจ้งวัน เดือน ปี สถานที่ที่ผู้ทำพินัยกรรมสั่ง และพฤติการณ์ที่ขัดขวางไม่สามารถทำพินัยกรรมแบบใดแบบหนึ่งใน ๔ แบบนั้นได้

(๓) ให้นายอำเภอจดข้อความที่พยานแจ้งนั้นลงไว้ และให้พยาน ๒ คนนั้นลงลายมือชื่อไว้ (หรือพิมพ์ลายมือโดยมีพยานอีก ๒ คนรับรองก็ได้)

นอกจากพินัยกรรม ๕ แบบ ตามที่กล่าวมานี้ ยังมีการทำพินัยกรรมในกรณีพิเศษอีกคือ ทำในต่างประเทศ ทำในโรงพยาบาลและทำในระหว่างสงคราม ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านนักจึงไม่นำมากล่าวในที่นี้

ค. ข้อสังเกตในการทำพินัยกรรม

๑. พินัยกรรมมีหลายแบบดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ผู้ทำจะเลือกทำในแบบไหนก็ได้แล้วแต่สะดวก และมีผลเท่ากัน แต่ถ้าผู้ทำเขียนหนังสือเป็นควรจะทำแบบเขียนเองทั้งฉบับดีกว่า เพราะยากที่ใครจะกล่าวหาว่าเป็นพินัยกรรมปลอมโดยเป็นลายมือของผู้ทำแสดงอยู่ทั้งฉบับ และถ้าจะให้มั่นคงแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นควรมีพยานลงชื่อไว้ด้วย พินัยกรรมแบบนี้ย่อมยากที่จะโต้แย้งว่าทำในเวลาที่ผู้ทำสติไม่ดีหรือไม่รู้ข้อความ เพราะผู้ทำสติไม่ดี หรือไม่รู้จะเขียนหนังสือทั้งฉบับได้อย่างไร ถ้าผู้ทำเขียนข้อความในพินัยกรรมไม่เป็นก็ควรวานคนอื่นร่างแล้วตัวเองคัดเขียนเอง สำหรับแบบธรรมดาไม่ได้เขียนเอง ถ้ามีพยานที่ดีและผู้ร่างพินัยกรรมดีก็ดีกว่าแบบเอกสารฝ่ายเมืองเพราะสะดวก

(๒) ผู้เป็นพยานในพินัยกรรม ควรจะมีคนอายุน้อยไว้บ้างแต่อย่าให้ต่ำกว่า ๒๐ ปี เพราะเคยมีตัวอย่างว่า พยานในพินัยกรรมทั้งหมดตายก่อนผู้ทำพินัยกรรมทั้งนี้ เพราะเอาคนอายุมากเป็นพยาน

๓. เมื่อได้ทำพินัยกรรมไว้แล้ว ถ้าผู้ทำยังไม่ตายอยากจะยกเลิกพินัยกรรมฉบับเก่าและทำขึ้นใหม่ก็ย่อมทำได้ หรือไม่เลิกฉบับเก่าแต่ทำใหม่เรื่อย ๆ ก็ได้ และทำได้ทุกวัน ฉบับหลังสุดเท่านั้นที่ใช้ได้จริง

ก่อนจบเรื่องพินัยกรรม ขอชี้แจงว่าการปลอมพินัยกรรม การทำลายพินัยกรรมการซ่อนเร้นพินัยกรรม เป็นความผิดทางอาญา

ท่านผู้อ่านทั้งหลายที่ได้อ่านเรื่องของราษฎร ตลอดมาจะเห็นได้ว่า ณ บัดนี้ได้เล่าถึงความเป็นไปของมนุษย์ธรรมดามาแล้ว ตั้งแต่เกิดเป็นเด็ก แต่งงานทำมาหากิน แก่และตาย ชีวิตทุกชีวิตย่อมจบเกมแค่ตาย หนีไม่พ้น ต่อสู้ไม่ชนะ ตัวบทกฎหมายที่ได้เล่ามาแล้วนี้เป็นแต่เพียงเรื่องธรรมดาสามัญที่ชีวิตทุกชีวิตอาจต้องประสบ แต่กฎหมายอื่น ๆ ยังมีอีกมาก จะยกมากล่าวก็คงไม่สิ้นลงได้

ข้อกฎหมายบางข้อที่เขียนไว้นี้ บางคนอาจเถียงว่าไม่จริง เช่น การเห็นศพเจ๊กตายลอยน้ำมา เคยเห็นหลายหนแล้วไม่ต้องแจ้งใครบอกใครไม่เห็นผิดอะไร เรื่องนี้ขอเรียนว่าสิ่งใดที่ไม่รู้ อย่าหาว่าสิ่งนั้นไม่มี ตำรวจยังไม่จับหรือจับไม่ได้ ไม่ใช่ไม่ผิด การปล้นเขาถ้าตำรวจจับไม่ได้ก็ไม่มีความผิดแต่ไม่ใช่ว่าไม่มีกฎหมาย จึงขอยุติเรื่องกฎหมายกับชาวบ้านเพียงนี้.

ขอขอบพระคุณ

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่สละเวลามาให้เกียรติในงาน คุณแม่ลำจวน ปี่ยะดำรง ถ้าหากการต้อนรับขาดตกบกพร่องขอได้โปรดกรุณาอภัยด้วย.

จากลูก

พิมพ์ที่โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 47 ถนนเฟื่องนคร หลังกระทรวงมหาดไทย กรุงเทพมหานคร นายมณี รุ่งเรืองธรรม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. 221746